Пригоди славнозвісних книг

Анатолій Костецький

КРАЇНА, ЯКУ НЕ ЗНАЙТИ НА КАРТІ

Так історично склалося, що багато дитячих письменників, які писали, пишуть і писатимуть казки та казкові повісті, часто— густо у своїх творчих фантазіях і вигадках виходять за межі своєї країни, навіть — усіх інших країн світу. От вони, ці казкарі— вигадники, подорожувальники-невсидюхи напридумували для своїх непересічних казкових героїв — та і для себе, і для читачів, звичайно! — нові казково-фантастичні країни, або, як тепер модно висловлюватися, країни віртуальні, яких не те що ніхто й ніколи не бачив на власні очі в реальній дійсності, а не зустрічав на жодній географічній карті, та й навіть на жодній карті зоряного неба! Хіба що карту тієї чи іншої країни, вигаданої письменником-казкарем, можна побачити в його книзі про неї, як, приміром, у Дж. Р.Р.Толкіна або Л.Кассіля…

У циклі нарисів, які пропонуються, і піде мова саме про такі країни. Йтиметься про історію створення тієї чи іншої літературної казки, яка стала надбанням і здобутком дитячої літератури двадцятого століття и улюбленим читанням мільйонів дітей у багатьох країнах світу. Маю на думці, скажімо, такі казкові країни, як Країна Чудес Льюїса Керролла, Країну Брехунів Джанні Родарі, Країну Сонячних Зайчиків Всеволода Нестайка, цілу низку вигаданих або нафантазованих країн, якими подорожував славнозвісний Гуллівер Джонатана Свіфта тощо…

Розповімо про популярні казки, створені американським письменником Френком Баумом та його, так би мовити, заочним літературним учнем і послідовником — російським письменником і вченим Олександром Волковим…

Казкові країни, створені згаданими письменниками, можна розглядати як своєрідне взаємовіддзеркалення, яким, по суті, для казки Олександра Волкова "Чарівник Смарагдового міста" першоосновою і є казкова повість Френка Баума "Чарівник країни Оз".

Може виникнути запитання: а чому, мовляв, ці дві казки розглядаються разом? Відповідь дуже проста: річ у тім, що повість— казка Френка Баума стала свого часу першопричиною з’яви книги Олександра Волкова. Власне, ми маємо один із яскравих прикладів традиції своєрідного "перетікання" здобутків однієї культури в іншу, їх "адаптацію" та "вростання" у власне інший культурологічний ґрунт-контекст, як це було, приміром, хоча б і з такими казками, як "Пригоди Піноккіо" Карла Коллоді та "Золотий ключик, або Пригоди Буратіно" Олексія Толстого, з казкою Льюїса Керролла "Аліса в країні Чудес", яка "народила", "регенерувала" цілу низку самостійних і самодостатніх казкових повістей, знаних і шанованих у всьому світі, як, скажімо, той же Вінні-Пух А.Мілна.

Але про ці книги — згодом, а зараз звернімося безпосередньо до заявленої теми.

Зрозуміло, що знання бодай головних відомостей, пам’ятних моментів із біографії

автора та обставин народження його твору дають ключик для більш глибокого прочитання самого твору.

Ось цим шляхом ми й підемо у наших розповідях.

Автор

ТЕПЛИЙ ВОГНИК НА ДОБРУ ДОРОГУ

ДОБРА Й ЧИСТА ВИГАДКА ВАСИЛЯ КОРОЛІВА

Споконвіку у світі, а, відповідно, у фольклорі і згодом у письмовій літературі, активно функціонували такі морально-етичні категорії, як добро і зло, світло й темрява, правда і кривда, злиденність і щастя…

Людина спершу не здатна була достатньо осягнути цю двоїстість, одвічну боротьбу протиріч не лише у природі й суспільстві, а й у своїй власній свідомості, от і втілювала вона своє світорозуміння та світобачення у дивовижних, химерних, фантастичних і казкових образах мавок, русалок, лісовиків, відьом, водяників та всілякої іншої так званої нечисті.

І ці непересічні створіння, породжені уявою та фантазією наших пращурів, живуть і, так би мовити, активно функціонують, діють і в наші дні, хоча б у тих же невмирущих народних казках і легендах.

Яскравим свідченням живучості згаданих образів є твори багатьох письменників і нашого, двадцятого століття, в яких "оселилися" згадані персонажі, в тім числі — і письменників, що творять для дітей.

В українській дитячій літературі одним із таких яскравих письменників можна назвати прізвище Василя Костьовича Короліва-Старого та його непересічну, по-своєму унікальну книгу казок для дітей молодшого шкільного віку під промовистою назвою "Нечиста сила", яка лише в останні роки вже витримала два наклади у видавництві дитячої книги "Веселка"…

Народився Василь Костьович Королів 4 лютого 1879 року в селі Ладан Прилуцького повіту на Полтавщині. Мабуть, і цей факт спричинився до того, що Василь уже з юнацьких літ визначився із вибором життєвого шляху — стати письменником. Адже Полтавщина уславилася багатьма іменами в літературі, що сягали світового масштабу, починаючи, скажімо, з таких могутніх постатей, як Іван Котляревський або Микола Гоголь, цей неперевершений химерник усіх часів і народів. От і виходить, що в особі Василя Короліва-Старого щедра на літературні таланти полтавська земля подарувала Україні, та й світові в цілому, ще одного непересічного письменника.

Освіту Василь здобував у Полтавській духовній семінарії, проте юнака весь час, так би мовити, вело кудись убік: він захоплювався фольклором, досконало знав творчість Тараса Шевченка та Миколи Гоголя, взагалі тягнувся до всіх видів мистецтва.

Але попри неабиякий потяг до різноманітних мистецьких студій по закінченні семінарії Василь приймає несподіване рішення: він мусить служити своєму народові практично! Це рішення привело юнака до Харківського ветеринарного інституту.

Після успішного закінчення інституту Василь Костьович працює ветеринаром, навіть пише та видає кілька книжечок із практичними порадами, як слід доглядати

свійських тварин. Водночас він укладає та видає народні календарі, які, на його глибоке переконання, були дуже потрібні та корисні для найширших верств селянства.

Та нестримний потяг до літератури, до мистецтва таки зрештою перемагає! Василь Королів переїздить до Києва, де починає активно займатися журналістикою та видавничою справою. Зокрема, він працює у київському видавництві "Час", паралельно редагує журнал "Книгар", який сам і заснував, співпрацює у видавництвах "Сміх", "День", "Відродження"…

Можна тільки подивуватись і позаздрити невичерпній енергії юнака! На жаль, уже на початку 1919 року, коли було підступно ліквідовано першу Українську Народну Республіку, Василь Королів змушений був емігрувати до Чехословаччини.

Проте і в еміграції письменник і журналіст не притишив своєї бурхливої та плідної творчої діяльності. Він працює в Українській сільськогосподарській академії у місті Падєбради і водночас активно займається видавничою, просвітницькою та літературною роботою. Саме за часів еміграції він написав і видав свою славнозвісну збірку казок "Нечиста сила".

Взагалі, писати для дітей, на думку письменника, — то була його "найвища і найшляхетніша мета". Всією своєю творчістю він намагався утверджувати добро, будити в дитині фантазію, потяг до краси навколишнього світу, навчати розуміти найвищі моральні цінності.

Перше видання "Нечистої сили" побачило світ у 1923 році як спільне видання Київського видавництва "День" і друкарні "Чорномор", що знаходилася в Польщі у місті Каліші.

Після виходу збірка казок одразу ж зробилася дуже й дуже популярною не лише серед малих читачів, яким вона, власне, й адресувалася, а й поміж їхніми батьками, дідусями та бабусями, бо в ній ішлося про хорошу, симпатичну, добру й чисту "нечисту силу", а не про якихось там песиголовців або вампірів-людожерів.

Поза всякими сумнівами, окрім впливу фольклору, на створенні книги "Нечиста сила" позначилися, як це можна простежити з текстів, і нариси з української демонології

Василя Милорадовича, відомого українського етнографа та фольклориста.

На обкладинці "Нечистої сили" стояло прізвище "Королів-Старий". Як бачимо, до свого прізвища письменник додав слово "Старий". Можна лише здогадуватися, що він хотів таким приєднанням сказати — жодних пояснень він сам не давав оцій своїй фантазії. Як на мене, мабуть, Василь Костьович хотів додатком "старий" підкреслити, що він начебто такий собі сивобородий дідусь, який малим онучатам розповідає всілякі химерні казочки. А втім — не виключені, звичайно, й інші інтерпретації вибору псевдоніма…

Основною метою, яку ставив перед собою Василь Королів-Старий, беручися за створення "Нечистої сили", було її "облагородження".

Сам він так писав про це: "Тим-то, коли ми вже не можемо вигнати чортовиння з нашого світу, то ж чи не краще буде розповідати про нього дітям, як про

персоніфіковані сили природи, по змозі позбавляючи їх елементів зла та ворожості?!"

Василь Королів-Старий розповідав, що написав свої казки за оповідями свого знайомого письменника, якому нібито "пощастило" безпосередньо зіткнутися з нечистою силою. Зрозуміло, що ці слова автора слід сприймати лише як літературний прийом, а не реальний факт дійсності. Всі казки — від першої і до останньої! — певна річ, належать фантазії, вигадці, таланту і перу самого Василя Костьовича.

Творча доля письменника склалася відносно щасливо — він писав, друкувався та був широко знаний, але… в еміграції, а не в рідній Україні, і в цьому вся трагедія його життя.

Завершив свій життєвий і творчий шлях Василь Костьович Королів-Старий у місті Мельніку в тодішній Чехословаччині 11 грудня 1943 року…

Довгий час його ім’я навіть не згадувалося на Батьківщині. Але в наш час, коли Україна, нарешті, здобула незалежність, ім’я Василя Короліва-Старого із заслуженим тріумфом повертається на прабатьківську землю, і сучасні діти мають змогу достойно оцінити все те, що він для них зробив протягом свого життя, зокрема, на моє глибоке переконання, збірка казок "Нечиста сила", подарована письменником нашим дітлахам, уже зайняла гідне місце у колі читання малечі, і бачиться її довге-предовге життя і в майбутньому.

ПЕРШ ЗА ВСЕ — ЧЕСНІСТЬ!

Остап Вишня

До сьогоднішнього дня пам’ятаю з дитинства, як голосно, довго і з якоюсь дивовижною насолодою сміявся, коли вперше прочитав оповідання Остапа Вишні для дітей. Так довго і голосно, що навіть налякав маму, й вона кинулася мацати мого лоба та міряти мені температуру, ще не знаючи істинної причини незвичної, як на неї, поведінки сина. Та коли побачила у моїх руках книжечку оповідань Остапа Вишні, одразу відклала термометр і взяла збірочку. Ми почали гортати її удвох, тицяли пальцями в те чи інше оповідання — і сміялися вже разом, голосно, довго і з якоюсь дивовижною насолодою…

Магічна сила Вишневих усмішок знайома мільйонам і мільйонам дорослих українців. Такою ж магією справжнього першодже— рельного народного гумору наділені і його оповідання для дітей, про які й ітиметься у цьому нарисі. Але спершу — бодай коротесенько, для кращого розуміння авторської позиції — нагадаю про життєвий і творчий шлях письменника…

Народився Павло Михайлович Губенко, — а саме так насправді звали письменника, який обрав собі за псевдонім веселе, соковите і споконвіку українське ймення "Остап Вишня", — 12 листопада 1889 року в селі Грунь (хутір Чечва) Зіньківського повіту на Полтавщині, нині — Охтирський район Сумської області, в багатодітній родині селянина.

Спочатку малий Павлуша, як його всі називали, навчався у місцевій початковій школі, а згодом — у двокласній школі в містечку Зіньків.

Батько Павлика мріяв, аби син отримав щонайкращу освіту, бо вже змалечку

хлопець виявляв неабиякі здібності в усьому, ще й мав нестримний і нездоланний потяг до читання. Та й самому хлопчині хотілося-кортіло вчитись і вчитись.

Проте, як згадувала потім сестра письменника, "... після сільської школи Павло хотів учитися "на вчителя". Він просив батьків, навіть плакав, щоб віддали його у Глухівську вчительську семінарію, але не було в нас грошей, сім'я велика. Повезла мама Павлушу до Києва, у військово-фельдшерську школу, де вже рік учився наш найстарший брат — Василь. Вчилися тут хлопці на казенний кошт — батько наш був старий солдат-унтер. Неохоче складав іспити Павло, але склав блискуче!.."

Після закінчення у 1907 році Київської військово-фельдшерської школи Павло Губенко йде на військову службу, а згодом працює у Київській лікарні Південно-Західної залізниці.

Втім, юний Губенко анітрохи не волів і не мав наміру пов'язувати своє життя з медициною, та ще й військовою, хоча глибоко поважав обидві ці професії — рятівника людських життів і захисника землі рідної.

Під час нічних чергувань у лікарні у майбутнього письменника вистачало часу, аби десь у тихому закапелку списувати аркуш за аркушем і працювати над подальшою самоосвітою, занурившись з головою у підручники.

Отак, працюючи та самонавчаючись, військовий фельдшер Павло Губенко примудрився екстерном скласти іспити за гімназію, водночас усе глибше та глибше поринаючи в літературну роботу.

І от 2 листопада 1919 року на шпальтах газети з'являються перші друковані рядки майбутнього класика української літератури, а вже з 1921 року він починає активно і постійно працювати у пресі. Саме цього ж року, 22 липня, вперше під надрукованим матеріалом Павла Губенка з'являється його літературний псевдонім "Остап Вишня", який і закріпився за ним на все подальше творче життя.

А вже 1923 року виходять поспіль дві книжечки Остапа Вишні, які утверджують його як письменника, а далі — книга за книгою. Тож у 1928 році він мав у доробку аж двадцять три книжки, що витримали сорок два видання лише протягом якихось чотирьох років!.. Чи не для Книги рекордів Гіннеса матеріал?!.

Та невдовзі вже відомого, знаного й шанованого письменника безпідставно, як водилося в ті часи, звинувачують хтозна в яких гріхах і заарештовують...

До повноцінної літературної роботи Остап Вишня після жорстоких і нещадних таборів зміг повернутися тільки 1944 року. Але, не дивлячись на значні втрати і часу, і здоров'я, і віри в так зване "світле комуністичне майбуття", відразу ж увійшов у гурт провідних літераторів і на повну потужність включився в письменницьку роботу!

Напевне, зайве говорити, що такий значний письменник, як Остап Вишня, не міг не звернутися до літератури для дітей. Взагалі слід зазначити, що у всій світовій літературі досить важко, майже — неможливо знайти визнаного письменника, який за своє творче життя не написав би хоча б одну книгу для дітей або, принаймні, про дітей чи про власне дитинство. Отож немає нічого дивного і в тому, що й наш відомий гуморист також натхненно і з глибокою внутрішньою втіхою та насолодою писав веселі

й мудрі оповідання для малих читачиків, ставлячись до цієї ділянки власної літературної творчості як до найвищого та найвідповідальнішого її щабля.

От як згадував про це письменник— гуморист, друг Остапа Вишні, Федір Маківчук:

"Не раз, було, бідкався мені Павло Михайлович:

— Мало я написав дитячих творів, зовсім мало. А до болю, до сердечного щему хочеться написати більше.

— А ви, Павле Михайловичу, відкладіть на деякий час "дорослий" гумор і візьміться за твори для дітей.

— Е, не в тім справа. Розумієте, завжди, коли берусь за дитяче оповідання, то якийсь острах заповзає в душу: а чи подужаю, а чи стачить таланту написати так, щоб схвилювати душу малого читача, щоб розумно розвеселити його? От у чім суть!.."

…Пішов од нас Остап Вишня 28 вересня 1956 року, але після нього, окрім художніх текстів, зосталися і щоденникові записи. І я вирішив узяти у письменника таке собі інтерв'ю з віртуальної реальності, як модно нині висловлюватися, скориставшися його щоденниками. От що із цього вийшло…

А.К.: — Павле Михайловичу! А чи пам'ятаєте Ви свої перші доріжки, перші порухи на шляху до красного письменства в дитинстві? Може, розкажете, як усе було?

О.В.: — "Я, такий собі Павлушка, селянський син, бігав без штанів по Груні на Полтавщині (недалеко Чернеччина, недалеко Охтирщина, отам, де Монастирщина), бігав, жбурляв картоплю, драв гнізда горобців, била мене мати віником і навіть горнятками череп'яними кидала. Спасибі матері!..

Далі — освіта. Розірвана освіта (перший учитель Іван Максимович Мовчан, старий дід — і він бив нас лінійкою по руках, а я б тепер, коли б мав змогу знайти ту лінійку, я б її поцілував!).

Потім з Павлушки вийшов Остап Вишня. Письменник. Так як же ж я не буду вдячним за віник і за горнятка матері, за лінійку — вчителеві? І я — вдячний…".

А.К.: — Павле Михайловичу! А що треба для того, аби з-під пера письменника з'явилася розумна книга?

О.В.: — "Виявилося, що для того, щоб письменник виявив свої глибокі, оригінальні й дотепні думки на папері, треба:

а) по-перше — папір,

б) по-друге — думки.

Як нам переказували, — папір у нас є. І багато. Сподіваються, що ось-ось у письменників, котрі хотять бути талановитими і справжніми письменниками, будуть і думки… Як же ж тоді збагатиться наша література!"

А.К.: — І, якщо дозволите, Павле Михайловичу, — останнє запитання: кого Ви вважаєте справжніми українцями і яка головна риса характеру має бути притаманна письменникові, особливо — дитячому?

О.В.: — "Я вважаю за українця не того, хто вміє добре співати "Реве та стогне…" та садити гопака, і не того, в кого прізвище на "ко" — а того, хто бажає добра українському народові, хто сприяє його матеріальному й духовному розвиткові…

Для літератури, по-моєму, треба перш за все — чесність.

Потім уже геній, талант, здібність та інші атрибути літератури. Тоді буде Література!.."

Переконаний, що у цьому віртуальному інтерв'ю досить виразно й чітко окреслені основні творчі позиції Остапа Вишні, яких він і дотримувався протягом усього свого життя як у творах для дорослих, так і в оповіданнях, подарованих його щедрим талантом найменшому читачеві.

НЕ ЗАБУВАЙМО СВОЇХ

Олександр Копиленко

Як не прикро про це говорити, але так уже, напевне, склалося, що досить частенько ми забуваємо своїх відомих і знаних людей, яких уже немає з нами, достойно вшановувати за їхній внесок в історію нашої держави.

Дивно, але найчастіше це стосується чомусь наших славних письменників, особливо — дитячих.

Письменник, про якого останніми роками чомусь незаслужено почали забувати, відсвяткував би вже своє стоп'ятиліття.

Олександр Іванович Копиленко народився 1 серпня 1900 року на Полтавщині, цій співочій та багатющій на літературні таланти землі, у родині залізничника.

Мабуть, так уже судилося, що йому належало пройти крізь усе життя з іменням— званням "ровесник двадцятого століття" — званням умовним, але дуже й дуже почесним і водночас відповідальним.

І Сашко Копиленко, майбутній дитячий письменник, знаний і шанований кількома поколіннями української дітлашні, гідно і гордо проніс оце своє звання до останньої межі…

У ранньому дитинстві малий Сашко, на перший погляд, майже нічим не відрізнявся від своїх ровесників. Так само, як і вони, охоче допомагав батькам, ходив до школи, спершу — до звичайної початкової, а згодом — і до вищої початкової, тобто, за сучасними мірками, — до середньої школи.

Хіба що вирізнявся хлопчина якоюсь нестримною непосидючістю, допитливістю й цікавістю до всього живого й сущого.

І, напевне, саме це поєднання непосидючості, допитливості й підштовхнуло Сашка вчитися далі, після закінчення школи…

Як писав Олександр Іванович в одній із автобіографій, він "почав працювати з шістнадцяти років. Спочатку на залізниці вантажив зерно, макуху, а потім перейшов у хімічну лабораторію дослідної станції, бо мав нахил до біологічних наук…".

Саме цей нахил і привів цікавого до всього юнака після закінчення учительської семінарії на природознавчий факультет Харківського інституту народної освіти.

Закінчив інститут Олександр Копиленко 1925 року, але біологом так і не став, бо вибрав, на перший погляд, зовсім інший шлях — літературу. Але й тут прислужилися йому знання, здобуті в інституті. Та про це — трохи згодом…

Перша книжка, збірка оповідань під назвою "Кара-Круча", написаних для читача

дорослого, виходить у світ 1923 року, коли Олександр Копиленко був іще студентом!

І хоча перша книжечка дістала кілька позитивних відгуків критики, проте творчого задоволення самому письменникові вона не подарувала, й він починає замислюватися над творами для дітей.

Результатом таких роздумів і, звичайно, наполегливої, послідовної, цілеспрямованої праці та пошуків стала книжка оповідань для малих читачів, яку Олександр Копиленко видав 1926 року під назвою "Сеньчині пригоди".

Ця невеличка за обсягом збірочка відразу стала помітним літературним явищем, і Олександр Іванович саме з неї і визначився остаточно у своєму виборі життєвої дороги: він буде дитячим письменником! Цьому вибору письменник, хоча подеколи й писав щось і для читача дорослого, не зрадив до останнього подиху…

Варто зазначити, що за своє не досить довге життя Олександр Іванович Копиленко видав понад сто книжок — ціла окрема бібліотека! Були серед них і повісті, й романи для старшокласників, і — чи не в першу чергу! — оповідання для малих читачиків про природу, переважна більшість із яких і сьогодні не втратила своєї значущої ваги.

1934 року Олександр Копиленко видав невеличку книжечку оповідань під назвою "У лісі", яка складалася саме з творів про таємниці, красу і неповторність природи, з розповідей про птахів, про звірів і тваринок, про пори року.

Ця, спершу — невеличка, збірочка оповідань зробилася згодом чи не найголовнішою книгою у житті письменника. До неї він повертався не один раз, працював над нею до останніх днів.

У 1948 році, а потім — і в 1951-му, ця книга, значно розширена за обсягом (додалися нові оповідання), виходить уже під назвою "Як вони поживають" і залишається, так би мовити, в літературному обігу і сьогодні під цією ж назвою.

Твори, що ввійшли до неї, як я вже згадував, були присвячені природі. Вони читались і перечитувалися, їх хвалила критика, влаштовувались обговорення у школах і дитячих бібліотеках. Одне слово, оповідання Олександра Копиленка про природу цілком заслужено стали помітним явищем української літератури для дітей, увійшли до золотого списку славнозвісних книг.

По суті, Олександр Іванович Копиленко ніколи не розлучався з природою, жив-існував у ній. І навіть переїхавши до Києва, не полишав спілкування з нею у будь-який спосіб. Зокрема, як згадував Юрій Смолич, його старший побратим по перу, "Олександр Копиленко щонеділі відвідував так званий "пташиний базар", купував пташок, тримав узимку вдома, а навесні неодмінно відпускав їх. Хлопці, які були також постійними відвідувачами ринку, запримітивши письменника, ще здалеку гукали один одному: "Прийшов дядько Сашко! Дядько Сашко прийшов!"

А прийшов "дядько Сашко" на пташиний ринок більше не для того, аби щось купити, а щоб поспілкуватися з продавцями, узнати щось нове із життя птахів, до яких був небайдужий з малих літ.

За його ж таки словами, птахами він займався "із самого дитинства. Ловив сам різними сітками та западнями. Вигодовував пташенят… А співочих пташок перебувало

в мене стільки, що й полічити важко. Мабуть, немає жодної пташки, якої б у мене не було".

1960 року, в пам’ять про письменника, українське радіо започаткувало радіожурнал "Як вони поживають", давши йому назву найкращої книги оповідань Олександра Копиленка про природу, написаних для молодших школярів.

А вже пізніше, у 1978 році, журнал "Барвінок", у якому Олександр Іванович друкував свої твори, заснував літературну премію його імені за кращі твори.

Як бачимо, саме у книзі "Як вони поживають" Олександр Копиленко уповні виявив себе і як непересічний дитячий письменник, і як педагог, і як біолог, і як щедра і чуйна людина.

Максим Тадейович Рильський свого часу так писав про цю книгу: "Талановита книжка Копиленка має неабияке пізнавальне значення, вона у великій пригоді може стати нашим юним натуралістам та й усім, хто любить вічно живе джерело радості й здоров’я — природу, хто дбає про її збереження та охорону, хто не вродився глухим і сліпим до земної краси!".

Вслухаймося ж у ці слова нашого видатного Поета і станьмо на захист природи, цієї колиски роду людського, її одвічної супутниці й годувальниці. Тож не даймо їй загинути остаточно, а разом із Олександром Івановичем Копиленком, іншими письменниками, що творять для дітей, ставаймо на її захист!..

НАРОДНЕ СЛОВО НЕ ЗМАЛІЄ

Іван Сенченко

З історії літератури вже давно відомо, що чимало видатних письменників для створення своїх книг досить активно й широко використовували найрізноманітніші жанри фольклору.

Звичайно, таким життєдайним і добро— дарчим джерелом літературного натхнення слід, перш за все, вважати міфи, легенди й казки. Але навіть і такі короткі фольклорні тексти, як, скажімо, народні приказки й загадки, знаходили своє застосування і втілення у творчому доробку деяких письменників, зокрема, у відомих оповідках одного з яскравих і самобутніх представників нашого красного письменства Івана Юхимовича Сенченка.

Саме йому та його славнозвісній дитячій книжечці "За лісом, за пралісом золота діжа сходить", яка вже не один раз виходила друком і в Україні, й у Канаді, і жанр якої сам письменник визначив як "народні приказки та загадки в оповіданнях", і присвячено цей нарис...

Народився Іван Юхимович Сенченко 12 лютого 1901 року в селі Наталиному на Полтавщині у селянській родині.

Змалечку Іванко, як і всі селянські діти, допомагав батькам у повсякденних клопотах. Працював малий хлопчина майже нарівні з дорослими — був беручкий і нелінивий до будь-якої роботи.

А ще малий Іван полюбляв спілкуватися з дорослими, про що зазначав в одній із своїх автобіографій так: "Дитинство моє минало серед найвидатніших людей села".

Мав на думці Іван Юхимович те, що досить часто він охоче й без жодного жалю міняв ігри й розваги з ровесниками на посиденьки зі старими людьми, які користувалися в селі шаною та повагою за свою працелюбність і справжню народну мудрість.

До найвидатніших людей свого села Іван Сенченко, передовсім, зараховував свою першу вчительку та дядька Кузьму, котрий був, за висловом письменника, "музикантом по натурі". До видатних односельчан відносив

Іван Юхимович і тітку Марину, "молоду материну подругу, яка розповідала будь про що так красиво й картинно, докладно і з такими подробицями, які не могли втекти, заховатися тільки від Гомера й од неї, тітоньки Марини".

Через усе життя проніс Іван Юхимович Сенченко у своєму серці світлий і ніжний образ своєї першої вчительки.

Як відомо, у сільській школі, на ті часи, коли у молодших класах навчався майбутній відомий письменник, учителі були, так би мовити, універсалами, тобто могли однаково успішно, глибоко й докладно викладати своїм учням цілу низку несхожих, або й просто далеких один від одного шкільних предметів — починаючи малюванням і закінчуючи арифметикою та рідною мовою.

Саме це найбільше вражало малого Івана: як багато знає його вчителька! Геть усе-все на світі! І про що він її не питав — а був хлопчина дуже цікавий і допитливий до всього, про що чув і що бачив навколо, — він завжди отримував дохідливу, зрозумілу та вичерпну відповідь.

Учителька водила Іванка разом з іншими дітлахами — такими ж, як і він, хлопчиками й дівчатками, переважно його односельцями, та ще дітьми з кількох сусідніх сіл, де не було власної школи, — до навколишніх лісів і гаїв.

Такі уроки запам’ятовувалися дітям на все зкиття. Вони разом з учителькою надовго зупинялися над якоюсь рослинкою, квіткою, комашкою й уважно слухали її дивовижні розповіді!..

А ще, як згадував письменник, саме перша вчиїелька прищепила йому змалку любов до поезій Шевченка, Пушкіна, до творів Гоголя і Котляревського.

Частенько після лісових прогулянок учителька загадувала дітям написати на ту чи іншу тему самостійний твір. І поміж творів, написаних учнями різного віку, вона досить часто відзначала, читаючи вголос уривки перед усім класом, саме твори малого Івана Сенченка.

Вчителька возила дітлахів на екскурсії до величезного, як тоді здавалося малим школярчукам, губернського міста Полтави. Там вона водила їх до пам’ятника Слави, на Шведську могилу, ознайомлювала з основами історії України ще за часів козацтва. Довго простоювали діти перед садибою автора славнозвісних "Енеїди" й "Наталки Полтавки", свого видатного земляка Івана Котляревського, слухаючи, затамувавши подих, розповіді вчительки про його життя і творчість…

Цілком зрозуміло, що у подальшому виборі життєвого шляху малим Іваном величезну й незамінну роль відіграла саме його перша вчителька, образ якої, як я вже

згадував, він назавжди поселив у своєму серці й у своїй пам’яті.

Зрозуміло й те, що після закінчення сільської школи Іван Сенченко ще чітко й однозначно не міркував про письменницьке майбуття, але потяг до освіти, до набуття нових і нових знань був у нього просто-таки нестримний! Отож після сільської школи Іван вступає до вищої початкової школи, а після її закінчення, повторюючи шлях своєї улюбленої вчительки, вступає до вчительської семінарії, де глибоко й самовіддано захоплюється ще й поезією.

На шпальтах газет почали з’являтися вірші юного Івана Сенченка. Проте розголосу вони не набули, та й, коли говорити по щирості, його поезія не відзначалася ні оригінальністю стилю, ні новою тематикою, ні пошуками та експериментами, а переважно була наслідувальна, писалася "під когось" з уже відомих та знаних поетів.

Іван Сенченко вчасно все це зрозумів — і перейшов до прози. І, як мовиться, тут знайшов себе.

І от настає визначальний для молодого письменника-початківця 1923 рік: цього року виходять у світ дві його перші книжечки— ластівки — збірки оповідань "Навесні" та "Ярема Кавун", на які дуже й дуже схвально відгукнулася критика й товариші Івана Сенченка по літературній майстерні.

Оселившися в Харкові, тодішній столиці нашої держави, Іван Сенченко деякий час учителює. Паралельно з роботою він навчається у Харківському інституті народної освіти, який успішно закінчує у 1928 році.

Вчителюючи та пишучи твори для дорослих, Іван Сенченко думає про дітей. Так, уже в двадцятих роках з’являються його оповідання для малих читачиків у журналі "Червоні квіти", а після другої світової війни — в журналах "Барвінок" і "Піонерія".

Згодом Іван Сенченко, як і переважна більшість мудрих і далекоглядних "дорослих" письменників, приходить до незаперечної думки: якщо хочеш, щоб читали твої книги дорослі, — обов’язково пиши й для дітей, виховуй у них із малих літ свого власного майбутнього читача.

І от одна за одною починають з’являтися книжечки Івана Сенченка для малих читачів, які сприймались і дітьми, й дорослими дуже привітно та прихильно.

Але чи не найкращою і найвдалішою як за задумом, так і за втіленням стала книжечка Івана Сенченка "За лісом, за пралісом золота діжа сходить", яка поступово, за чимало літ склалася в нього з оповідань за народними приказками та загадками, з розповідей про їх походження, звичайно, — і з письменницьких імпровізацій і фантазій.

Саме цю славнозвісну, з моєї точки зору, книгу Івана Юхимовича Сенченка я і радив би неодмінно прочитати. Переконаний: часу надаремно не буде витрачено ані хвилинки! Ця книжечка, весела, дотепна, розумна, подарує вам радість спілкування з високою літературою для дітей, а головне — ви безперечно відчуєте уповні всю глибину, красу, невмирущість і яскравість справжнього народного Слова, яке ніколи не змаліє!

МАНДРІВКИ ТАРАСОВИМИ ШЛЯХАМИ

Оксана Іваненко

Можна стверджувати, що березень для кожного пересічного українця певною мірою є, так би мовити, місяцем знаковим і значущим. Адже саме в березні ми щороку відзначаємо традиційні Шевченківські дні, бо в цьому першому весняному місяці, можна сказати, історично закумулювалася доля нашого славетного Кобзаря — замкнулося коло його життя: дев'ятого березня Тарас Григорович Шевченко прийшов у цей світ, десятого — пішов од нас у вічність…

Чимало літератури існує про його творчий і життєвий шлях — справжнісінький океан! Та що там океан — цілісінький безмежний Всесвіт! І все ж у цій неозорості ось уже кілька десятиліть горить яскравою зіркою для дітей — і не тільки! — для кількох поколінь малих українців — і знову ж не тільки для них! — славнозвісна книга про нашого Кобзаря, яку створила Оксана Дмитрівна Іваненко.

Саме цій дивовижній жінці-письменниці та її широковідомому роману для дітей "Тарасові шляхи" і присвячені ці сторінки…

Народилася майбутня письменниця 13 квітня 1906 року у місті Полтаві, з яким пов'язані імена таких видатних і всесвітньо відомих наших письменників, як Іван Котляревський, Григорій Сковорода, Микола Гоголь, Панас Мирний — усіх і не перелічити!.. Одне слово, можна припустити, що, народившись у місті з такою літературною славою, Оксана Дмитрівна Іваненко просто мусила стати письменницею, тим паче — цьому ледь не з перших її свідомих днів сприяла навколишня атмосфера.

У полтавському домі Оксани Іваненко була чимала бібліотека, тож дівчинка змалку заприятелювала з книгами, і ця щира й вірна дружба ніколи не переривалась упродовж усього її довгого життя. А улюбленими письменниками з перших же кроків самостійного читання стали Тарас Шевченко, Микола Гоголь, Олександр Пушкін, Ганс Хрістіан Андерсен… Отож, напевне, можна досить легко і просто здогадатися, чому свій літературний шлях Оксана Дмитрівна розпочала саме з казок.

Загалом, письменницька доля Оксани Іваненко склалася досить щасливо. Вже у п'ятнадцять років вона вступила до Полтавського інституту народної освіти, бо з дитинства мріяла стати вчителькою. Потім був Інститут народної освіти у Харкові, а після нього майбутня письменниця пішла працювати до колонії імені Максима Горького, якою керував у ті часи легендарний педагог Антон Семенович Макаренко.

У свої дев'ятнадцять літ Оксана Іваненко в часописі для дітей "Червоні квіти" друкує перше оповідання, а перша книжечка для малих читачів "Майка та жабка" благословилася на світ 1930 року. Як бачимо, ще з юного віку письменниця чітко й однозначно визначила напрямок своєї літературної дороги — писати для дітей, що є досить рідкісним явищем, оскільки значна частина тих, хто творить для малого читача, доходить цієї думки вже у відносно поважних літах…

На першу надруковану казку Оксани Іваненко схвально відгукнулися Корній Іванович Чуковський та Самуїл Якович Маршак. Зокрема, К.Чуковський так писав про молоду письменницю: "Серед казкарів Оксана Іваненко посідає особливе місце.

Вона уподобала жанр напівчарівної казки з пізнавальним, природничим ухилом. Хоч у сюжетах її казок і проявляється певна доля фантастики, хоч і бурульки, і

тварини, і квіти, й дерева розмовляють у них людською мовою, фантастика — лише ошатне прикриття, футляр для тих наукових відомостей, які приховані всередині".

Мабуть, той факт, що Оксана Дмитрівна мала ще й потяг до науки, — наприклад, після інституту вона вступила до аспірантури й писала дисертацію, — і спричинився до певної "науково-фантастичності" П перших казок, яку й відзначав К.Чуковський.

Цей же потяг до науки, дослідження покликав Оксану Дмитрівну й до створення значного та вагомого як для її письменницької біографії, так і для нашої дитячої літератури в цілому, роману "Тарасові шляхи". Щоправда, першопочатком, першо—поштовхом слід уважати її невеличке оповіданнячко, яке вона написала 1939 року на замовлення — до ювілею Тараса Шевченка. Саме з нього все й почалося!

Довгих двадцять років, навіть дещо більше, присвятила Оксана Іваненко роботі над шевченковою темою, результатом якої і став непересічний роман, який одностайно був названий критиками явищем у нашій біографічній прозі. Його перекладено багатьма мовами інших народів і видано у багатьох країнах світу. Саме за нього, разом із деякими іншими творами, Оксані Дмитрівні Іваненко 1974 року було присуджено найвищу нагороду в царині дитячої літератури — премію імені Лесі Українки...

Так, до речі, склалося, що мені пощастило працювати над останнім виданням "Тарасових шляхів", яке вийшло за життя письменниці...

Ми давно були знайомі з Оксаною Дмитрівною, можна сказати, незважаючи на значну різницю у віці, були друзями, або, як любила говорити сама письменниця, "побратимами по перу, а отже — рівними в усьому". Але такого щирого, щільного й одвертого спілкування, як під час роботи над останнім прижиттєвим виданням роману "Тарасові шляхи", між нами досі, напевне, ще не було.

Не один раз довелося мені бувати у славній Кончі-Озерній під Києвом, на дачі Оксани Дмитрівни, оточеній кленами, берізками, голубою ялиною поруч із горобиною, які вона посадила власноруч. Блакитний столик і дві лавки, що загубилися посеред старого саду, ставали місцем наших розмов на довгі-довгі години, що спливали майже непомітно!..

Чимало я почув у цих розмовах од письменниці про її життя, літературну долю взагалі — і про "Тарасові шляхи" зокрема. І нині з душевним трепетом беру з полиці одну з багатьох книг Оксани Іваненко, подарованих мені письменницею, а саме — збірку її спогадів "Завжди в житті", гортаю її благоговійно та намагаюся реконструювати оту віртуальну реальність, яка витала над нами у Кончі-Озерній...

Вже з першої сторінки на мене своїми променистими блакитними очима, в яких виграють пустотливі бісики непідвладної рокам душевної молодості, що так ніколи й не пригасла, не притлумилась у її погляді дсГ самої смерті, дивиться з фотографії Оксана Дмитрівна...

На жаль, у книзі не зазначено, що це — світлина самого Юрія Яновського, тож Оксана Дмитрівна на подарованому примірнику власноруч позначила це — проставила рік, коли побратим по перу фотографував її — "1959".

Такою — "нелегкою, але прекрасною" — роботою і лишалася для Оксани Дмитрівни

Іваненко до її останнього подиху література для дітей, якій вона служила чесно й самовіддано все своє свідоме життя, вважаючи її найголовнішою.

Ось що розповідала мені письменниця про народження "Тарасових шляхів"…

"Якось восени 1938 року редактор дитячого радіомовлення попросила мене написати невеличке оповідання про Тараса Шевченка. Я пообіцяла спробувати — і написала!.. Так почалися мої "Тарасові шляхи" — з радіопередачі.

Образ Кобзаря настільки привабив мене, що я вирішила продовжити роботу над ним. Я зрозуміла: мені слід неодмінно побувати в тих місцях, де Тарас народився, де блукав од дяка до дяка, де був на панському подвір'ї, побачити ті села, ті шляхи-дороги, нехай уже змінені.

Був листопад, досить холоднючий, але й це не зупинило мене. Я знала, що мені ще треба встигнути з'їздити до Ленінграда— Петербурга, де я вже бувала чимало разів, але жодного разу не відвідала Академії мистецтв і, звичайно, не бачила того горища, на якому спав Тарас…

Так почалися мої мандрівки Тарасовими шляхами…

З кожним черговим виданням книги вони поширювалися й поглиблювалися — давалася взнаки моя праця в бібліотеках та архівах. Понад двадцять років я провела в такому надзвичайно чудесному товаристві, в такій близькості з рідним Кобзарем.

Одне слово, більш як за двадцять років праці з невеличкого оповідання, написаного на замовлення, що вперше прозвучало на радіо, виріс роман, який, зрештою, став книгою з п'яти частин, що склали понад вісімсот машинописних сторінок!

Мій роман з великою любов'ю та увагою видали повністю вперше у 1961 році, і знову славетний Василь Ілліч Касіян, як і досі, зробив до нього нові ілюстрації, за які потім одержав Державну (тепер Національна! — А.К.) премію імені Т.Г.Шевченка…".

А потім, як я вже згадував, роман виходив іще не один раз, і з останнім прижиттєвим виданням пощастило працювати мені. Додалося тоді ще кілька непересічних сторінок. Я поцікавився в Оксани Дмитрівни, чи не зостались за берегами "Тарасових шляхів" якісь епізоди, які свого часу так і не пропустила цензура, — і почув радісне: "Дещо є!" "Тоді несіть, надрукуємо все-все!.." Отак воно і вийшло, що це останнє за життя Оксани Дмитрівни Іваненко видання можна вважати найповнішим, так би мовити, авторськи канонізованим…

І сьогодні, у двадцять першому столітті, славнозвісна книга Оксани Іваненко "Тарасові шляхи" про непересічну долю нашого Кобзаря веде його стежками та дорогами наших дітлахів і вестиме — я не сумніваюсь у цьому! — ще не одне покоління дітей України!..

У ДОРОЗІ МОЛОДІЙ І ВІЧНІЙ

Микола Трублаіні

Дуже й дуже важко знайти дітей, у яких був би відсутній потяг до пригод і мандрівок.

Зрозуміло, з багатьох причин діти не можуть безпосередньо мандрувати, де їм мріється, от і приходить на допомогу задовольняти їхню "мандрівну спрагу" та

"пригодницький голод" гарна книга, створена талановитим і щирим письменником.

До когорти таких належить і наш видатний дитячий письменник, нині — трохи незаслужено призабутий, Микола Трублаїні.

Вже не одному поколінню відомі книги письменника, який і свою творчість, і власне життя присвятив мандрівкам і пригодам, щедро, щиро, талановито розповівши про них у своїх книгах для дітей, яких захоплює романтика і відвага.

Коли я думаю про життєвий шлях Миколи Петровича Трублаїні, людини славної долі і непересічного таланту, пригадую розповідь Оксани Дмитрівни Іваненко, котра була знайома з письменником. Ось що я чув од неї…

У далекі тридцяті роки минулого століття, тобто двадцятого, серед читачів дитячих бібліотек України проводили чергове анкетування. Було серед запитань анкети і таке: "Ким ти хочеш бути, коли виростеш?"

І от в одній із анкет хлопчак-п’ятикласник дав промовисту, категорично чітку та однозначну відповідь: "Коли я виросту, я хочу бути… Миколою Трублаїні!!!" Не більше і не менше!..

Та й справді, з ранньої юності і до останніх днів свого багатого пригодами й подіями життя Микола Трублаїні перебував у постійному творчому горінні, у неспинному неспокої. Як влучно висловився про нього друг і однодумець, відомий письменник Олександр Ільченко, "Микола Трублаїні належав до отої казкової породи невми— райлів, що над ними, либонь, не владна і сама вельможна пані смерть…".

Але звернімося до життєвого і творчого шляху письменника, аби краще та глибше зрозуміти суть його книг, які й сьогодні користуються незмінною популярністю серед малих читачів…

Народився Микола Петрович Трублаєвський (таке справжнє прізвище письменника) 25 квітня 1907 року в селі Вільшанці на Вінниччині.

У 1915 році Микола вступає до Немирівської гімназії, але довго в ній учитися не довелося: хлопчак тікає на фронт першої світової війни! Напевне, цим фактом і було яскраво виявлено одну з головних рис його характеру — непосидючість і прагнення до пригод.

Та, на жаль — чи на щастя? — втеча не вдалася: хлопчак зірвався з підніжки вагона, до якого причепився, так би мовити, "зайчиком", пошкодив ногу, а тому й не дістався до фронту.

У сімнадцять років юнак, якого переповнює романтика, починає співпрацювати з вінницькою міською газетою, а вже наступного року його посилають на Всеукраїнські курси журналістики до Харкова, тодішньої столиці України.

Після закінчення курсів починаються для нього нові, найвищі курси, суворі та безжальні, — курси життя. А з ними — мандрівки та мандрівки, про які мріялося з дитинства. Власне починається те життя, яким снив майже щоночі. Та й яке ж юнацьке серце не забажає собі такого ж романтичного, сповненого труднощів, але водночас — і дивовижних пригод, життєвого вибору?!. Тож згадаймо хоча б деякі маршрути, якими подорожував невтомний письменник— мандрівник…

1929 рік, квітень-червень: тропічний рейс легендарного криголама "Літке", на якому в ранзі рядового матроса Микола Трублаїні проплив морями-океанами від Севастополя до Владивостока.

Той самий рік, липень-жовтень: тривала і досить небезпечна подорож на тому ж самому криголамі, але вже рейсом арктичним — від Владивостока до острова Врангеля, та вже не матросом, а кочегаром!..

Наступного, 1930 року, Микола Трублаїні здійснює мандрівку на криголамі "Сибіряков" до далекої, суворої і таємничої Землі Франца-Йосифа.

А 1931 року доля відправляє нашого невсидючого письменника-романтика у подорож до Сибіру, на ріку Ангару, щоб уже наступного року піти у плавання на криголамі "Русанов" Білим морем, а далі — мандрівки до Карелії, на Кольський півострів, стежками Криму та Кавказу...

До речі, про псевдонім письменника. Сталося це у Харкові, на курсах журналістики, і от як це було...

Кароокий, стрункий, у солдатській шинелі, юнак одразу припав до серця своїм однокурсникам. А ще вабила до Миколи друзів його величезна працездатність, гостре відчуття усього нового, чим повнилося життя в ті нелегкі, трагічні й суперечливі часи.

Працювати спроквола Трублаїні не лише не любив, а й за своєю вдачею просто не міг. Надзвичайно дисциплінований та обов’язковий як у роботі, так і в стосунках із людьми, він відзначався несхитною принциповістю, щирістю почуттів і кришталевою чесністю. Розмов, як ото кажуть, "ні про що" молодий журналіст не визнавав. Потрапляючи в коло таких балакунів-пустодзвонів, Микола відразу похмурнів, підводився і йшов геть — не витрачати час на теревені, а працювати!..

Навчаючись на журналістських курсах, Микола Трублаїні водночас встигав працювати кореспондентом у кількох газетах. Йому доводилося багато ходити— їздити, тож повертався додому пізно. Якось його товариш, теж майбутній письменник Терень Масенко жартома порівняв його з популярними тоді за свою майже вроджену невсидючість італійськими журналістами, назвавши юнака "Трублаїні". Це італізоване прізвисько-жарт приліпилося до Трубла— євського і стало для нього на все подальше життя літературним псевдонімом-прізвищем.

Зрозуміло, що багатющі враження від численних мандрівок Микола Трублаїні описав у нарисах, оповіданнях, особливо вичерпно — у циклі оповідань 1934–1935 років, присвячених далекій Півночі. Саме з них він і визначив остаточно головне покликання свого життя — писати для дітей!..

1934 року письменник завершує роботу над пригодницькою повістю "Лахтак", присвяченій темі підкорення Арктики. А вже відразу по виході книги, що набула неабиякої популярності, організовує у Харкові перший у світі клуб юних дослідників Арктики і стає його капітаном.

На початку шкільних канікул, 1 січня 1935 року, вагон з вихованцями клубу, найменований "Криголам на колесах", вирушає до Мурманська на чолі зі своїм капітаном у першу подорож дітей за Полярне коло! А наступного, 1936 року

письменник засновує ще й клуб юних дослідників підводних глибин, з вихованцями якого мандрує узбережжям Чорного моря.

Поряд із копіткими заняттями з дітьми Микола Трублаїні не полишає і письменницької праці — основного сенсу власного буття. Вже 1938 року в дитячих часописах починають друкуватися перші сторінки його нової пригодницької повісті "Шхуна "Колумб". І цього ж року письменник починає працювати над романом "Глибинний шлях", який побачив світ уже після його трагічної загибелі…

Коли фашисти напали на його країну, Микола Трублаїні відразу ж почав проситися на фронт. 22 вересня 1941 року його прохання задовольняють, і через два дні він уже був в одній із газет діючої армії.

За завданням редакції 3 жовтня 1941 року Микола Петрович їде на передову. Жорстокий бій, що спалахнув несподівано, застав Трублаїні в окопах. І хоча він як журналіст мав право відійти в тил, але Трублаїні не полишив поле бою, а підмінив пораненого кулеметника.

4 жовтня машина з журналістами потрапила під ворожий вогонь. Од вибуху бомби Микола Петрович Трублаїні був важко поранений і наступного дня, 5 жовтня 1941 року помер у санітарному поїзді…

Поховано улюбленого письменника української дітвори неподалік залізничного насипу поблизу міста Ровеньки на Донбасі.

Але й нині письменник Микола Петрович Трублаїні, завдяки його чесним книгам, кличе юних читачів-романтиків у захоплюючі мандрівки. Так було вчора, так є сьогодні, так неодмінно буде й завтра! Адже дороги цих мандрівок — і молоді, і вічні, бо з його книг до всіх нас промовляє гаряче серце письменника-романтика.

ДИВО "ДИВА КАЛИНОВОГО"

Дмитро Білоус

У кожної справжньої книги, як і в кожної людини, — своя власна доля. До таких справжніх Книг — з великої літери! — належить, на моє глибоке переконання, і "Диво калинове" — непересічна Книга одного з патріархів нашого красного письменства Дмитра Григоровича Білоуса. Та перш ніж повести розповідь про саму книгу, зупинимося бодай коротко на творчому й життєвому шляху самого письменника, аби краще зрозуміти, що ж його спонукало до створення "Дива калинового"…

У селі Курманах, що стоїть при зачарованій Сулі, на межі Полтавщини і Слобожанщини (тепер це Сумщина) у родині Григорія Білоуса 24 квітня 1920 року народився хлопчик Дмитрик.

Як згадує сам Дмитро Григорович, "сімеєчка в мого батька була, як у того Омелечка, про якого в народній пісні співається… Було нас одинадцятеро дітей. Я був десятою дитиною, якраз "лялькою в колисці", коли старші вже парубкували й дівували".

Батько майбутнього письменника хоч і закінчив свого часу лише три класи церковно-парафіяльної школи, але самотужки здобув юридичну освіту і працював волосним писарем, народним суддею, бухгалтером Державного банку. Книжки в домі

оточували Дмитрика з раннього дитинства, і частенько вечорами в хаті читалися вголос то "Кобзар", то вірші Пушкіна, то "Наталка Полтавка", в якій, до речі, батько майбутнього письменника зіграв роль Виборного на сільській сцені чи не сотню разів, ще й сам писав п’єси та оповідання.

Звичайно, така сімейна атмосфера не могла не вплинути на хлопчину у майбутньому виборі життєвого шляху, отож цілком зрозуміло й логічно, що після школи, після навчання у Харківській дитячій трудовій комуні, душею якої був Антон Семенович Макаренко, Дмитро Білоус вступає на давно омріяний філологічний факультет Харківського університету, де стає однокурсником Олеся Гончара та Григорія Тютюнника…

Війна перервала навчання, і Дмитро Білоус, який встиг закінчити три курси філфаку, йде добровольцем на фронт… Далі — важке поранення, тривале лікування, переїзд до Москви, де — робота, робота й робота, у відділі мовлення для партизанів України при Всесоюзному радіокомітеті. Після війни Дмитро Григорович закінчує Київський державний університет імені Т.Г.Шевченка та аспірантуру при кафедрі української літератури…

Зрозуміло, весь цей час, не зважаючи на всі незгоди, скрути й негаразди, юнак не випускає з рук пера, і от у 1948 році виходить його перша книжка, яка й визначила подальшу долю — бути письменником.

А далі — книги, книги та книги. І от нарешті, збагачений неабияким досвідом і мудрістю, широким світоглядом і благородними сивинами, цей, можна сміливо стверджувати, Учитель Рідного Слова підходить до своєї чи не найголовнішої книги — "Диво калинове", до якої, за словами самого письменника, він "ішов усе своє життя"…

Все, з чим стикався на життєвих дорогах письменник, так чи інакше підсвідомо відкладалось у пам’яті, в серці, в душі, очікуючи слушного часу для з’яви. Це і незабутні лекції видатних філологів О.І.Білецького та Л.А.Булаховського, це студентська спільнота з Олесем Гончарем і Григорієм Тютюнником, це і школа перекладацтва у Максима Рильського та Миколи Терещенка…

Годі й полічити, з ким тільки не зводила доля Дмитра Григоровича Білоуса на буттєвих стежках! І всі враження, роздуми, думки, сумніви, відкриття й одкровення відкладались, як уже йшлося, у пам’яті для народження майбутнього дива — "Дива калинового".

Чимало прислужився для з’яви цієї таки справді славнозвісної книги і багатющий перекладацький досвід письменника, бо, за його словами, "з якої мови не перекладав би, ти так чи інакше порівнюєш її зі своєю, відчуваєш виражальні можливості рідного слова, його образність. І думаєш: українська мова своєю милозвучністю посідає одне з перших місць між європейськими".

Та, мабуть, останньою, так би мовити, крапелиною, поштовхом до написання "Дива калинового" став цикл мовознавчих передач "Слово про слово", які Дмитро Григорович Білоус вів на першій програмі національного радіомовлення понад два роки і на які нескінченним потоком протягом цього часу все йшли та йшли листи з відгуками

слухачів найрізноманітніших професій і вікових категорій — од дошкільнят і до шанованих пенсіонерів! — яким так само, як і письменникові, боліли болі рідної мови.

І Дмитро Григорович починає писати вірші про мову!

Спершу письменник бачив книгу таких віршів для дорослої аудиторії, але своєчасно зрозумів, усвідомив, що починати прищеплювати любов до рідного слова треба з дитинства, бо не кожний дорослий читач адекватно зреагує навіть на найвище поетичне Слово, і звернувся до дітей, анітрохи не помилившись і ніколи не пошкодувавши про свій вибір!..

1990 року "Диво калинове" було відзначено Національною державною премією імені Т.Г.Шевченка. Вперше книга з’явилась у видавництві "Веселка" за два роки перед цим, 1988 року, і відразу ж набула неабиякого розголосу: листи з відгуками так і сипались і до видавництва, й на адресу письменника. Писали робітники та вчені, пенсіонери й учителі, школярі й академіки... Одне слово, напевне, в Україні не було такої людини, котра, потримавши в руках книгу Дмитра Білоуса "Диво калинове", зосталась би байдужою. Можна стверджувати, що вихід цієї унікальної книги сколихнув читацьку громадськість, надав новий поштовх до утвердження рідного Слова, рідної мови у найширших читацьких колах — поміж людей найрізноманітніших професій, уподобань, вірувань, світогляду й віку — всіх їх об’єднала мова, наша рідна — українська!..

Не знаю, чи прогнозував Дмитро Григорович такий несподіваний соціальний ефект своєї книги, — навмисне не питав про це поета, але переконаний, що у підсвідомості він відчував — просто не міг не відчувати! — що книга, враховуючи сьогоденний стан мовної ситуації в державі, неодмінно спричинить широкомасштабні реакції.

Як ото каже наш мудрий народ: так воно і сталося, як гадалося... Книга Дмитра Білоуса "Диво калинове" своєю з’явою вибухово сколихнула ледь не всю освічену Україну, українську інтелігенцію і — що найдорожче! — наше славне українське школярство. Дякувати Богові, на той час — 1988 рік — система книгорозповсюдження ще існувала й функціонувала досить ефективно, та й книга вийшла накладом у 108 тисяч примірників — фантастичний для сьогоднішнього дня тираж! — а отже ознайомитися з нею, доторкнутися до незамуленого джерела рідної мови змогли спраглі душі у найвіддаленіших куточках української — і не тільки! — землі...

Напевне, багатьох цікавить, звідки виникла сама назва книги — "Диво калинове"? Про це Дмитро Григорович розповів у передмові до видання книги "Диво калинове. Чари барвінкові", у серії "Шкільна бібліотека", що вийшла у видавництві "Веселка" 1994 року. Ось що він розповідає:

"Тепер мене часом питають: як виникла назва "Диво калинове"? А виникла вона з пісенності нашого слова. Спочатку написався вірш про рідну мову. Коли писав його, перед очима стояла червона калина, яку мати посадила під вікном і вишила на рушнику. Звідси рядки: "Ти наше диво калинове, кохана материнська мово". Коли згодом перечитував написане, знову згадалися солов’ї на калині, калинові мости. Постав образ калинового дива, і я подумав: оце ж і є назва книжки!.."

Книга Дмитра Білоуса "Диво калинове" — чи не єдина за своєю унікальністю поміж усіх-усіх україномовних поетичних книжок! Стверджую це абсолютно обґрунтовано, з повною відповідальністю. А унікальність "Дива калинового" — парадоксальна, бо вона полягає в аксіоматичності такого твердження: ця книга ніколи не перекладатиметься іншими мовами, вона приречена на "внутрішнє" функціонування-існування, на життя виключно в україномовній аурі, в контексті української культури.

Як відомо, чи не всі поети, як то кажуть, сплять і бачать свої книги перекладеними й виданими іншими мовами. Звичайно, кількість перекладів є своєрідним показником, як зараз модно висловлюватися, авторського рейтингу. Що ж, лишається побажати їм щасливих сновидінь. А ще — дай їм, Боже, бодай хоч комусь одному, сотворити за своє творче життя щось схоже з Білоусовим "Дивом калиновим", яке ніяких особливих інтернаціональних рейтингових оцінок не потребує, бо ця книга має чи не найвищий український рейтинг, бо належить вона Україні, бо є невід'ємною ознакою українства точно так, як і сама калина під вікнами української оселі чи то у прохолодній Канаді, чи то в далекій Аргентині, чи то в екзотичній Австралії!.. І в цьому — її унікальність, а життя у цієї книги попереду довге-пре довге, поскільки, окрім усього іншого, вона є віддзеркаленням самої мови, а "рідна мова є і вічно буде!"

БО В ДИТИНСТВІ БУВ РУДИЙ...

Всеволод Нестайко

Коли починаєш подумки мандрувати кращими дитячими книжками двадцятого століття, то майже відразу досить зримо й відчутно уявляєш таку собі "Казкову географічну енциклопедію", до якої увійшли б описи віртуальних країн, яких не знайти в жодному географічному атласі світу.

Зацікавлений подорожанин, гортаючи подібну енциклопедію, побував би, скажімо, у таких країнах, як Країна Оз Френка Баума чи в Країні Чудес Льюїса Керролла, у химерній Країні Гоббітів Дж. Р.Р.Толкіна або в Країні Брехунів Джанні Родарі...

На жаль, такої "Казкової географічної енциклопедії" досі ще не написано, тому у пропонованих розповідях про кращі казкові повісті минулого століття — так незвично для нас поки що звучить це визначення! — можна, окрім усього іншого, розглядати ще й як перше наближення до її майбутнього створення...

Як не прикро про це говорити, але доводиться констатувати той факт, що в українській дитячій літературі, на відміну, скажімо, від літератури Західної Європи, надто — Великої Британії чи Скандинавії, жанр повісті-казки взагалі, і казки з віртуальними країнами — зокрема, у двадцятому столітті не сягнув світового рівня.

На цьому невтішному тлі таким собі "монополістом", творцем і "владарем" казкових країн можна, мабуть, уважати відомого дитячого письменника, лауреата літературної премії імені Лесі Українки, багатьох інших премій і відзнак — Всеволода Зіновійовича Нестайка.

Гадаю, особливо представляти цього письменника не треба. Варто назвати лишень саме його прізвище — Всеволод Нестайко! — і відразу ж на обличчях переважної більшості дітей заквітнуть усмішки, а в очах їхніх мам і тат заграють веселі бісики. Та й

чимало бабусь і дідусів це прізвище не залишить байдужими: вони тут же засвітяться сонечками, бо пригадається їм власне дитинство…

І немає в цьому анічогісінького дивного: адже дитячий письменник Всеволод Зіновійович Нестайко своїми веселими, дотепними, мудрими й непересічними повістями й казками радує, веселить і повчає, у найкращому розумінні цього слова, вже не одне покоління, бо за плечима в нього — десь під сотню виданих книжок, ціла авторська бібліотека! Та ще з десяток іскрометних пригодницько-фантастичних творів, нових казкових повістей чекають на робочому столі письменника на зустріч із малими читачиками.

Про твори та творчість Всеволода Нестайка можна було б, здається, говорити й говорити, але у цьому нарисі доводиться обмежитися розповіддю про створення популярної серед мільйонів малих читачів казкової повісті, точніше — казкової трилогії "В Країні Сонячних Зайчиків".

Повість-казка "В Країні Сонячних Зайчиків" була однією з перших книжок Всеволода Нестайка. Пригадую, як у далекому 1959 році — а то був рік першої з’яви казки — ця книга потрапила мені до рук. Годі й говорити, що, розгорнувши першу ж таки сторінку, я відразу забув про все на світі: який там футбол, які там козаки— розбійники чи перегони на самокатах! Адже перед тобою — справжній скарб, який не поступиться своєю вартістю усім скарбам корсарів південних морів разом узятих!

Одне слово, від часу знайомства з цією книгою прізвище Нестайко раз і назавжди лягло мені в душу, і вже потім я старався не пропускати жодної нової книги письменника — і ніколи не помилявся у своїх очікуваннях!..

А коли вже й сам почав писати для дітей, то мені пощастило особисто познайомитися з улюбленим з дитинства письменником, а згодом — і подружитися з ним на довгі— предовгі літа…

Коли говорити напівжартома — а тільки так, здається, і можна говорити про більшість непересічних творів Всеволода Нестайка! — то як казкар письменник почався саме з Країни Сонячних Зайчиків. Ба ні, власне казкарем він, мабуть, уже народився, бо з дитинства постійно вигадував щось таке химерно— хитромудре, що від подиву робили великі очі не лише його друзі-ровесники, а й рідні та вчителі.

А коли Всеволод Зіновійович підріс, то якось подумав: "А чого б мені не порадувати— подивувати дітей України в цілому, га?!." — і почав, користаючи слова з його славнозвісних "Тореадорів з Васюківки", писати, писати, писати, а потім — друкуватися, друкуватися, друкуватися!..

Отак, зрештою, він і зробився улюбленим письменником не лише дітей України, а й дітлашні у багатьох країнах світу: адже його твори перекладались і перекладаються десятками мов інших народів.

Як же народилася відома повість-казка "В Країні Сонячних Зайчиків"? За словами самого письменника, сонячних зайчиків вигадав, звичайно, не він. Сонячних зайчиків вигадав той наш далекий пращур, невідомий самодіяльний лінгвіст-словотворець, який уперше побачив оддзеркалену сонячну плямку і назвав її сонячним зайчиком.

Про живого сонячного зайчика з довгими вушками, лапками та куцим хвостиком писало багато поетів, але відкрити й описати казкову Країну Сонячних Зайчиків пощастило саме Всеволоду Нестайку. А було це так…

Одного сонячного ранку перед пробудженням наснилося письменникові, що на його носі сидить живий сонячний зайчик і золотим пензликом малює на його щоках ластовиння — до речі, у дитинстві Всеволод Зіновійович, за його словами, був рудий і веснянкуватий! — і він одразу прокинувся й відчув якусь незвичайну радість, передчуття щасливої несподіванки, і йому страшенно закортіло відразу ж сісти за письмовий стіл та й розпочати писати про отих лоскотливих і бешкетних сонячних зайчиків!

Так і народилася повість-казка "В Країні Сонячних Зайчиків" й одразу зробилася улюбленим читанням української дітвори.

Невдовзі Країна Сонячних Зайчиків зажила своїм власним життям, одкрила, так би мовити, свої повноважні представництва в Росії, Білорусі, Грузії, Литві, Латвії, а згодом — і в англомовних країнах.

Після такої, майже всесвітньої, слави, яку набула Нестайкова Країна Сонячних Зайчиків, письменник гадав, що вже більше не писатиме про неї та про її мешканців, але, на щастя, помилився!..

Років із тридцять тому, під час виступу в одній із шкіл, до письменника, як він сам пригадував, підійшла вчителька молодших класів і розповіла йому, як вона читає дітям у класі про сонячних зайчиків, і що вони разом навіть придумали гру в Країну Сонячних Зайчиків: створюють малюнки до цієї казки, а переможцям конкурсу вручають посвідчення почесних громадян Країни Сонячних Зайчиків.

Письменника ця розповідь страшенно зворушила, й він сказав учительці: "Та ви ж просто чарівниця із Країни Сонячних Зайчиків!" і після цього почав думати над новою казковою повістю, героїнею якої була б ота вчителька — Незнайомка з Країни Сонячних Зайчиків.

І десь через п’ятнадцять років по тому з-під пера Всеволода Нестайка з’явилася нова казкова повість, яка була своєрідним продовженням попередньої, де фігурувала ота Незнайомка, бо, на глибоке переконання письменника, класні керівники — то класні чарівники: недарма ж у вчителів улітку не один, як у всіх інших громадян, а два місяці відпустки — один місяць вони відпочивають, а другий — навчаються на курсах підвищення кваліфікації класних чарівників у Країні Сонячних Зайчиків!

Саме із цієї, можна сказати — фундаментальної, думки і народилася нова повість-казка "Незнайомка з Країни Сонячних Зайчиків".

Як розповідав мені Всеволод Зіновійович, йому здавалося, що тепер він уже точно ніколи й нізащо не повернеться більше до сонячних зайчиків, але… Ох, уже це "але"! Нікуди від нього дитячому письменнику, який пише пригодницькі твори, не подітися!.. Так от… Але одного разу виступав Всеволод Нестайко знову ж таки у школі, й одна дівчинка раптом сказала: "А я на вас ображаюсь! У вас майже всі головні герої, крім хіба що Космо-Натки, — хлопці. А дівчатка завжди другорядні. Ви, мабуть, їх просто не

любите!.."

За словами письменника, він одчайдушно зреагував на докір дівчинки розпачливим вигуком: "Боже збав! Люблю! Дуже люблю! Просто жити без дівчат не можу! І письменником став тільки після того, як у мене донька народилася!"

На що оте цікаве й настирливе дівча кинуло: "Тоді напишіть про дівчинку в якійсь казковій країні!.."

Це вже було пряме соціальне замовлення! Діватися було нікуди, тож довелося письменникові знову братися за перо та й повертатися до своїх давніх фантазій…

Так і народилася нова казкова повість "В Країні Місячних Зайчиків", де головною героїнею стала дівчинка Ганнуся, або просто — Нуся.

Зрештою, протягом чотирьох десятиліть уклалася казкова трилогія, яка під загальною назвою "В Країні Сонячних Зайчиків" вийшла у видавництві "Довіра" у 1994 році і, здається, нарешті "закрила" цю "зайчикову" тему для Всеволода Нестайка назавжди — а втім, хто його знає!.. — тим самим дозволивши йому вивільнити розум, уяву і час для створення нових і нових непересічних повістей-казок, які щедро випорхують із-під його невтомного талановитого пера і друкуються у наших найпопулярніших дитячих часописах.

Доля Нестайкових сонячних зайчиків не обмежилася рамками власне книг, а набула інших жанрових і видових забарвлень.

Так, зокрема, письменник створив феєричну п’єсу "Сонячний Зайчик і Сонячний Вовк", яку поставили у Львівському обласному та Ніжинському театрах.

Редагував Всеволод Зіновійович і дитячий казково-пригодницький журнал "Терентій", назву якому дало ймення одного із сонячних зайчиків, мешканців казкової країни.

З’являлися сонячні зайчики і в п’єсі Всеволода Нестайка "Перо Жарт-Птиці", яка свого часу з успіхом ішла на сцені Національного академічного драматичного театру імені Івана Франка…

Одне слово, сонячні зайчики вже понад сорок років живуть не лише в душі та в уяві письменника, а й мандрують по всіх усюдах, щедро засіваючи дитячі серця та голівки сонячними щирістю й добром!..

Коли я вирішив якось полічити, скільки ж разів, починаючи з дитинства, читав— перечитував цю по-справжньому славнозвісну книгу, то — кажу щирісіньку правду! — збився з ліку.

Перечитав її ще раз і перед тим, як сів писати цей нарис, — і знову, дякуючи нестримному сміхові, що безкомпромісно й частенько переходив у відвертий регіт, повернувся в солодке дитинство…

А книга ця називається "Тореадори з Васюківки. Трилогія про пригоди двох друзів" і належить вона перу все того ж класика нашої літератури для дітей — веселому, енергійному, повчальному, невтомному та мудрому Всеволодові Зіновійовичу Нестайку.

Все почалося з того, що якось на початку шістдесятих років (зрозуміло, — минулого століття!) Всеволод Нестайко поїхав із групою київських письменників і журналістів на

полювання. А ввечері до багаття мисливців, які розташували свій табір на мальовничому березі річки, прибився сільський хлопчик на ймення Ява, дуже самостійний і меткий.

Незадовго перед тим художник Василь Євдокименко — а він проілюстрував чимало книжок Всеволода Нестайка і постійно жив у місті Острі на Чернігівщині — розповів письменникові історію про двох місцевих хлопців, котрі заблудилися у колгоспній кукурудзі та й блукали в ній цілісінький день, аж поки надвечір у селі не заговорило радіо, на звук якого вони й вибралися з хащів. Відомо, що в ті часи з ініціативи Микити Хрущова засівали величезні масиви кукурудзи.

Після зустрічі з Явою та розповіді художника і народилося у Всеволода Нестайка оповідання "Пригода в кукурудзі", де вперше з’явилися на світ Ява Рень і Павлуша Завгородній, майбутні герої славнозвісної трилогії. А трохи згодом Всеволод Зіновійович написав про них іще одне оповідання — "Тореадори з Васюківки". Саме за цим оповіданням, а не за трилогією, як дехто вважає, було знято телефільм, який одержав дві міжнародні премії. Згодом обидва оповідання увійшли до збірки "Космо-Натка", виданої 1963 року.

За словами письменника, Ява і Павлуша виявилися хлопцями жвавенькими, прагнули нових пригод і буквально примусили його написати про них повість "Пригоди Робінзона Кукурузо", яка побачила світ 1964 року.

Україна захоплено читала пригоди нового "Робінзона"! А що вже малі читачі, то й говорити зайве: тут був просто фантастичний успіх!.. З ним можна порівняти хіба що успіх казкової повісті Всеволода Нестайка "В Країні Сонячних зайчиків"...

Натхненний успіхом у свого безпосереднього та найголовнішого читача, письменник сідає писати продовження, і от у 1966 році виходить друга повість про Яву та Павлушу — "Незнайомець з тринадцятої квартири", а в 1970 році — ще одна, "Таємниця трьох невідомих", які і склали славнозвісну трилогію "Тореадори з Васюківки", що вперше побачила світ окремим виданням у 1973 році і з того часу постійно перевидається і перекладається багатьма мовами народів світу, зокрема, такими, як арабська чи бенталі.

Саме ця книга Всеволода Зіновійовича Нестайка у 1979 році була внесена рішенням Міжнародної Ради з дитячої та юнацької літератури до Особливого Почесного списку Г.Х.Андерсена, а письменник отримав міжнародний Почесний диплом.

Але, як говорив мені Всеволод Зіновійович, найбільше гріють авторське серце не премії та нагороди, а читацька неослабна увага, про яку, зокрема, яскраво свідчать, наприклад, підсумки комплексного соціологічного дослідження, проведеного Міністерством культури і мистецтва та Державною бібліотекою України для дітей, які засвідчили незмінну популярність "Тореадорів..." серед юних читачів: протягом кількох років поспіль книга займає провідні позиції у рейтингових списках!

Пригадую давнє інтерв’ю Всеволода Зіновійовича. На запитання "Якими рисами повинен володіти герой у літературі для дітей?" письменник відповів мені коротко й

чітко: "Герой дитячої літератури мусить мати ті ж риси характеру, що й герой літератури дорослої, — бути благородним, мужнім, чесним і добрим". А відповідь на моє запитання "Чому ви стали дитячим письменником?" була ще коротшою: "Бо в дитинстві був рудий!.."

Давно вже письменник не рудий — голову вкрили благородні сивини. Але душа його і сьогодні так само чесна, благородна, добра і щедра, а сам він, сповнений задумів та невичерпної енергії, не покидає свого робочого місця за письмовим столом, даруючи юним читачам нові та нові непересічні твори.

ТЕПЛИЙ ВОГНИК НА ДОБРУ ДОРОГУ

Віктор Близнець

Як відомо — й доведено показово і переконливо минулим двадцятим століттям! — жанр казкової повісті, літературної, авторської казки став найпопулярнішим у літературі для дітей. Переконаний, що таким він залишиться і надалі, принаймні, за моїми власними прогнозами, уваги й любові ще не одного покоління малих читачів до нього вистачить і на все нинішнє, двадцять перше століття, і навіть більше! А втім, як мовиться, поживемо — побачимо…

Свого часу яскравою зіркою спалахнув, засвітився і не згасає й досі казковий талант Віктора Семеновича Близнеця, котрий подарував дітям непересічну повість-казку "Земля світлячків". От саме про нього та про вершинну, на мою думку, для його творчості казкову повість і йтиметься на цих сторінках…

Народився Віктор Семенович Близнець 10 квітня 1933 року в селі Володимирівці Компаніївського району Кіровоградської області в родині колгоспників.

Дитинство майбутнього письменника прийшлося не лише на важкі передвоєнні та воєнні часи, одразу після голодомору 1932–1933 років в Україні, але, попри все, було осяяне безкраїм блакитним небом і неозорими вабливими степами, які на все життя всоталися і в серце, й у творчість Віктора Близнеця і щоразу, зринаючи в його пам’яті, надавали йому снаги та хисту, коли письменник брав чистий аркуш і перо та сідав за новий твір…

З малих літ Вітько, як величали його друзі, тягнувся до знань, майже не витикав, як ото кажуть, свого цікавого носа з книжок, отож і не дивно, що йому хотілося вчитись і вчитись, а десь глибоко у своєму ще зовсім дитячому серці він, напевне, вже відчував і свій майбутній життєвий вибір: бути письменником, і не простим — дитячим!

Після закінчення у 1952 році десятирічки Віктор їде до столиці й успішно складає вступні іспити на факультет журналістики Київського університету імені Т.Г.Шевченка, після закінчення якого активно пробує себе саме в обраній професії: працює в молодіжних газетах, у журналі "Піонерія" (теперішній "Однокласник"), видавництві "Молодь"… І, цілком зрозуміло, паралельно із повсякденною журналістською роботою знаходить час, аби залишитися наодинці зі своїми думками і творити Літературу з великої літери, як він це розумів.

Свою власну стежину в літературу Віктор Близнець почав торувати з оповідань для дорослого читача. І хоча вони були досить вдалими і крізь них просвічував

непересічний талант, але одного чудового дня — нехай святиться цей день! — Віктор Близнець вирішує спробувати свої сили в літературі для дітей.

Одне за одним з-під його мудрого й талановитого пера починають випурхувати оповідання для малих читачиків — і майже без перерви друкуються в періодиці. До редакції ідуть листи з відгуками захоплених читачів, на них звертають пильну увагу поважні критики, і ось 1963 року у світ вирушає перша книжечка Віктора Близнеця, яку і склали написані раніше оповідання для дітей.

За першою ластівкою, книжечкою оповідань "Ойойойкове гніздо", з'являється низка повістей про важкі часи воєнного та повоєнного дитинства, про які Віктор Близнець знав не з чужих розповідей, а сповна скуштував їх гіркий і пекучий смак.

Але давньою його мрією було створити щось казкове, фантастичне, щось таке, чого досі не існувало в літературі для дітей, принаймні — в українській.

Мені пощастило досить близько знати Віктора Семеновича, він навіть називав наші стосунки дружбою, і я, можна сказати, був свідком, як визрівала в ньому майбутня славнозвісна "Земля світлячків".

То був важкий, тривалий, поступовий, виважений роками, але невпинний процес. До свого казкового дійства у повному обсязі та максимальній реалізації він ішов довго і вперто, виважуючи кожний епізод, кожний образ, кожне слово, ішов крізь, так би мовити, проміжні підступи, і найпершим таким зануренням у казковість, фантастичність, розкутість дитячих мрій, фантазій і сподівань можна вважати непересічну й унікальну для всієї нашої літератури в цілому повість "Звук павутинки", яка вперше побачила світ 1969 року, де повністю випробувано нашу рідну мову на смак і на дотик, на багатство та розмаїття, на колір і мелодійність. І сьогодні, як на мене, ця дивовижна в усіх відношеннях повість може слугувати найкращим посібником і підручником з української мови, принаймні для тих, хто хоче осягнути всі її глибини та щедроти.

Своєрідним стартовим майданчиком до злету в чисту фантазію та казковість, на моє глибоке переконання, стала для письменника його блискуча повість "Женя і Синько": чи не вперше у повоєнній літературі для дітей на сторінках непересічної книги з-під пера такого ж непересічного таланту з'явився і зажив своїм власним і неповторним життям справжній… чортик! Так, так — справжнісіньке мале чортеня із своєрідним характером, примхами та звичками, яке заприятелювало з дівчинкою на ім'я Женя.

Віктор Семенович Близнець ніколи й нікому ні на що і ні на кого не скаржився, не жалівся, не бідкався, а вперто, наполегливо та цілеспрямовано йшов своєю власною дорогою, обраною раз і назавжди. І ніколи, ні за яких обставин, ані за яких перешкод — а було їх, на жаль, у нього чимало! — він жодного разу не збочив і не зупинився! І таки, зрештою, прийшов до своєї обітованої "Землі світлячків"!..

У тому, що Віктор Семенович або думає, або вже навіть почав працювати над якоюсь незвичайною казковою повістю для дітей, я переконався, так би мовити, на власні очі, коли отримав од видавництва "Веселка" рецензію на рукопис своєї повісті-

казки "Хочу літати!". Автором її був не хтось інший, а Віктор Близнець.

Я читав рецензію — і не сприймав її як таку: то був дивовижно глибокий і своєрідний трактат про літературну казку взагалі, найпотаємніші роздуми художника високого слова про необхідність творити для дітей фантастичні казки, особливо — у наш час, якому так не вистачає саме фантазій і мрій. З рецензії я зрозумів, що Віктор Семенович просто дихає казкою, ба ні — він усім своїм єством, душею, серцем, помислами, талантом сам живе казково, глибоко занурений у цей жанр. І я не помилився: вже через рік, 1978 року побачила світ повість-казка Віктора Близнеця "Земля світлячків", яка відразу завоювала неабияку прихильність малих читачів України й достойно та справедливо посіла своє місце на віртуальній Золотій полиці кращих дитячих славнозвісних книжок.

На моє глибоке переконання, саме у "Землі світлячків" Вікторові Близнецю пощастило вповні реалізувати всі свої фантазії, які він накопичував у пам’яті й серці ще з дитинства, реалізувати свою безмежну залюбленість у казку як таку, що бере свій початок у кращих українських народних казках.

Але непересічні герої казкової повісті Віктора Близнеця — Сиз-Стовус, Вертутій, Мармусія, Чублик та інші, — увібравши в себе найліпші риси характерів персонажів народних казок, набули, дякуючи таланту письменника, і нових рис, притаманних дітлашні нашого сьогодення. Одне слово, герої казкової повісті Віктора Семеновича Близнеця "Земля світлячків" — це справжні українці, які живуть і в сучасному, і в казково-фантастичному світі, сповненому найнесподіванішими пригодами й дивами!..

Після виходу друком "Землі світлячків" малі читачі просто закидали автора листами! Чимало їх було й від дорослих — із подяками, з вимогами неодмінно продовжити розповідь, яка так припала до серця тисячам і тисячам читачів.

На жаль, Віктор Семенович, який уже почав був думати над продовженням своєї казкової повісті, написати його не зміг — він пішов од нас у розквіті творчих сил 1981 року… Але книги, подаровані письменником українській дітворі, успішно здолали межу століть — і житимуть вони і завтра, і післязавтра, бо в них безупинно б’ється ніжне, щемке і щире серце митця, справжнього художника слова, який свої кращі творчі літа й горіння без будь-яких роздумів і коливань оддав дітям…

Згадую одне з ранніх оповідань Віктора Близнеця — "Як народжується стежка", — і перед очима постає сам автор. Тільки зараз уповні прийшло розуміння, що в цьому творі Віктор Семенович, по суті, сказав сам про себе, про своє кредо в літературі. Вчитайтесь уважно в ці слова з оповідання: "Стежка через поле раз або й два на рік зникала під ріллею, присипана грудками, розрівняна й заволочена. Здавалось, вона пропала зовсім. А проте наступного дня стежка народжувалась — якось несміливо, напівтаємно, у вигляді тоненького, ледь помітного людського сліду, що петляв між грудками по свіжій ріллі. Скільки не переорювали поле, а стежка народжувалася знов і знов…".

І жодного разу в житті він ані словом, ані ділом не збочив зі своєї стежки, а подарував її дітям, аби й вони крокували нею у чисте, чесне й казкове прийдешнє…

Коли ж поглянути на творчість Віктора Близнеця в цілому, то можна чітко визначити з його останніх творів для дітей, що він одним із перших у нашій дитячій літературі почав наближати її до європейського рівня, до проблем дитини в сучасному місті.

А закінчити цей нарис хочеться словами із славнозвісної "Землі світлячків": "Хай у кожному корчі палахкотить маленьке диво ночі і живе теплий вогник, який розцвітає в лісі тільки на добру дорогу всім, хто потримає його в руках, і приносить щастя…".

Отой вогник був у руках, у думках і в душі Віктора Семеновича Близнеця.

ПІКЛУЮЧИСЬ ПРО ПРИРОДУ

Анатолій Давидов

Хочу розповісти про дуже й дуже цікаву, красиву, пізнавальну, повчальну, допомагальну, одне слово — про книгу творів, які належать відомому письменнику і знавцеві Природи з великої літери, її відданому і вірному служителю — Анатолію Івановичу Давидову, який побачив світ у мальовничому селі Бочечки, що на Сумщині, 8 лютого 1938 року в родині службовців.

Книжок, які вийшли з-під пера письменника, набереться вже кілька десятків. І в жодній із них автор не зрадив своєму юнацькому вибору: по-синівському служити Природі, знати її всебічно, любити всім серцем і самовіддано берегти, ставати на її захист.

Може, саме тому одну з найпопулярніших в Україні книг цієї тематики, автором якої є Анатолій Давидов, письменник і назвав, не зраджуючи своєму життєвому кредо: "Знай, люби, бережи". Ця книга добре знайома і дітям, і дорослим, бо в ній ідеться про те, що є дорогим кожному справжньому громадянину, патріоту України — в ній розповідається про представників флори і фауни, тобто рослинного і тваринного світу нашої країни, яким загрожує знищення!..

А втім, мова піде не про цю книгу — її, до речі, ви неодмінно прочитайте! — а про казкову повість Анатолія Давидова, яка теж присвячена Природі, цьому таки справді Божому Храмові, дарованому людині, котра, отримавши, так би мовити, задарма це неоціненне багатство, цю, здавалось би, невичерпну скарбницю, все ж таки примудряється не лише замулювати її, а й вичерпувати до денця!..

Анатолій Давидов — один із небагатьох одчайдухів, які присвятили своє життя боротьбі за захист Природи, і стояв письменник на її сторожі, можна сказати, від самих витоків життя: адже писав він для дітей. А отже, сподівався: якщо з дитинства людина привчиться ставитися до Природи з належною повагою і священним трепетом, то їй ніщо не загрожуватиме у майбутньому, і Природа, відчувши турботу про себе, стократ відплатить добром нам, людям, на все подальше існування нашої неповторної планети!

Розповім про казкову повість Анатолія Давидова під назвою "Про Озивайка, лісовий люд та їхні незвичайні пригоди". Казка ця друкувалася не один раз, отож ви зможете роздобути її в бібліотеці, у приятелів, знайомих. А можете і стати її власником — "Пригоди Озивайка" увійшли до книги письменника "Цілющий камінь", що вийшла друком у видавництві "Веселка".

А щоб якось вас заінтригувати, зацікавити, пожвавити ваш потяг до прочитання "Озивайкових пригод", я наведу невеликий уривок з цієї книжки, де один з її героїв, ваш ровесник Петько, уперше знайомиться з Озивайком.

"Петько поспішав до галявини з годівничками.

Як вішав синичкам несолоне сало, пішов сніг. Лапатий-прелапатий. А як заправляв пляшки насінням, віхола закрутила… Що робити? Спочатку хотів сховатися під ялиною, а тоді побоявся — недовго й замерзнути! Закинув порожній рюкзак за плече — і в дорогу. Невдовзі стемніло, очі заліплювало снігом, а найстрашніше — стежку замело. Куди йти? Кинувся в один бік — наче ж тут він ішов, та ні, такої високої ялини не пам’ятає; назад повернувся… Моторошно стало. А може, люди в лісі є?

— Еге-гей! Озовіться!

— Гукав мене? — перед Петьком, немовби із замету, виринув хлопець у біленькому кожушку. На обличчі усмішка, очі голубі променяться.

Петькові аж недобре стало: мана якась, чи що? Та ні — Петько ясно бачить, як сідають сніжинки на білявий чуб незнайомця.

— Ти хто? — сторопіло промовив нарешті.

— Озивайко! Гукав мене? — повторив запитання хлопець.

— Гукав-гукав! Я із стежки збився. Може, покажеш, де це вона?

— Звичайно, покажу. Ходімо! — І хлопець пішов між кущами. Петько за ним. Як трохи оговтався, побачив, що Озивайко не грузне в снігу, тоді як він провалювався мало не по коліна. І кущі перед Озивайком гілля одводять… Що за дивина?

— Не поспішай! — сказав нарешті, відчуваючи, що піт очі заливає й сорочка змокріла. — Не на пожежу!

Озивайко стишив хід, присів на повалене дерево.

— Швидко ви, люди, стомлюєтесь! — сказав із співчуттям.

— А ти що, не людина? — по мокрій Петьковій спині забігали мурашки.

— Лісовик я. Оберігаю дерева, кущі, трави, стережу звірів і пташок. Хіба не чув ніколи?

— Читав у казках, — недовірливо промовив Петько. — А в житті не доводилося стрічатись. Та ти ж, гадаю, не з казки?

— Не з казки, — засміявся Озивайко. — Про мене її просто ще не склали…"

Як бачите, друзі, Озивайко, хлопчик— лісовичок, цього разу помилився! Саме про нього склав казку відомий письменник, лауреат літературної премії імені Лесі Українки Анатолій Іванович Давидов. А називається ця казкова повість "Про Озивайка, лісовий люд та їхні незвичайні пригоди".

Мені пощастило особисто знати Анатолія Івановича. Якось принагідно я запитав, що спонукало його вигадати казкового хлопчика Озивайка?

І він розповів, що головний редактор журналу "Піонерія" (теперішній "Однокласник"), відомий поет Микола Сингаївський зробив йому як письменнику, що має біологічну освіту, цікаве замовлення — з номера в номер подавати до часопису матеріали про фенологічні (фенологія — наука про сезонні явища у природі) зміни у

природі. Він із радістю погодився…

Отож, у журналі почали з’являтися репортажі письменника Анатолія Давидова про тваринний і рослинний світ нашого краю, особливості життя звірів, птахів, рослин у ту чи іншу пору року.

Але такі ж репортажі друкувалися і в інших журналах і газетах, а йому хотілося чимось зацікавити маленьких читачів. Так з’явився Календарик Кібер, якого сконструювали юні техніки та натуралісти й послали до лісу, щоб Кібер звідти надсилав до них по радіо цікаву, а — найголовніше! — достовірну інформацію про особливості життя мешканців лісових нетрів. Пригод Кіберові не бракувало!

На Календарика нападали звірі, він провалювався в ополонку, а одного разу його захопили у полон хлопці-бешкетники. Гадали, що це якийсь прибулець, інопланетянин потрапив до їхніх рук!..

Та найцікавішою і найщасливішою пригодою для Календарика стала його зустріч з Озивайком — казковим хлопчиком— лісовичком, який сторожує ліс од напасті.

Звичайно ж, Календарик подружився з Озивайком, а той познайомив Кібера зі своїми маленькими помічниками — дубовичками, сосонівочками, ліщинками…

Отак Анатолій Давидов створив таку собі казкову лісову країну зі своїм казковим людом, а не лише хлопчика Озивайка. Цей невідомий нам лісовий люд, об’єднаний та згуртований Озивайком, творив справжнісінькі чудеса — охороняв своїх підопічних од зажерливої гусені, не давав хижакам збиткуватися над слабшими…

Минав час, назбирувався матеріал, і тоді у письменника виникла думка написати казкову повість про пригоди Озивайка. І от 1993 року з’явилася книга під назвою "Про Озивайка, лісовий люд та їхні незвичайні пригоди". Після цього казка перевидавалася багато разів під назвою "Озивайко".

Про Озивайка свого часу звучала чудова, надзвичайно популярна серед дітей і дорослих радіопостановка, про що свідчила просто-таки злива листів-відгуків на неї.

Анатолій Іванович за життя, як і його казковий персонаж Озивайко, кидався на допомогу тим, хто її потребував — друзям і малознайомим людям. І часто любив казати: "Якщо не я допоможу, то хто?"

Його повісті, оповідання, казки залюбки читають діти в Україні і за її межами. Ці книги навчають добра, чесності, справедливості, любові до ближнього і природи.

Поспішаючи творити добро, він стрімко йшов життям. І так раптово і стрімко пішов із нього 5 січня 2002 року.

ДРУЖЕ, ТИ — Є! АБО КАЗКИ З НАМЕТУ

Ярослав Стельмах

Один із найяскравіших спогадів… Нам, Ярославові й мені, десь по вісімнадцять літ. Ми — в Ірпені, на дачі Михайла Панасовича Стельмаха, Ярославового батька, а ще — видатного нашого письменника. Він запросив нас на серпень, "бодай на тиждень, аби ви, хлопчики, вітамінів накопичили перед зимовими навчаннями". А вітамінчиків навкруги — ого-го! Дача занурена у чималий старий сад, у який Михайло Панасович був безмежно закоханий, — із яблунями, сливами, вишнями, хащами порічки,

смородини, малини, заростями справжнього винограду, де так любили ховатися пташки… Та що там казати! Навіть саме перебування у таких "райських кущах" уже вітамінізувало кожного, хто потрапляв туди!..

І от на пропозицію Ярослава ми розбиваємо просто посеред оцього буяння плодово-ягідної флори і співочої фауни звичайнісінький намет на двох і однозначно вирішуємо провести подарований нам серпневий тиждень саме в ньому.

— Ой, хлопчики! Що це ви таке надумали?! Адже в домі — скільки завгодно місця, а ви — якийсь намет… — Це Славкова мама, Леся Анатоліївна, або — "весняночка наша", як ніжно звав її чоловік (і не лише тому, що народилася 1 березня, тобто "відкрила весну", а й за щиру та щедру вдачу), злякано сплескує долонями, побачивши, як ми заповзято пораємося з наметом.

— Лесенько, весняночко наша! Не займай хлопців — нехай чинять, як їм ліпше. — Це вже Михайло Панасович, котрий, виявляється, тихенько стояв неподалік за деревами та з цікавістю й розуміючою усмішкою спостерігав за нашою метушнею.

Може, саме через оце м’яке, але рішуче втручання батька-класика в ситуацію і народилося в Ярослава все те, що, напевне, й так мало б народитися — рано чи пізніше…

Леся Анатоліївна стенула тендітними плечиками, похитала головою — і здалася…

І от ми — в наметі! Навколо — серпнева ніч, сповнена дивовижними звуками. Навперейми виспівують цвіркуни та всіляка інша нічна живність, кудись тупцюють їжаки у своїх їжачих справах і солодко гупають у прижовклу траву духмяні достиглі яблука — чи, може, то з яскравого серпневого неба зриваються зірки?..

І ми все це вбираємо-всотуємо в себе і — мріємо, мріємо, мріємо!..

Чи не тоді у Ярослава зародився задум повісті для малих читачів "Найкращий намет"? А відома гумористично-пригодницька повість "Митькозавр із Юрківки, або Химера лісового озера"? Звичайно ж, — саме тоді, бо й наш намет, і казкове лісове озеро, до якого ми частенько навідувалися, легко вгадуються у чи не кращих фрагментах-описах зі згаданих Ярославових повістей!..

А далі — вже роки та роки дорослого життя. І нові книги Ярослава Стельмаха для дітей.

Героїв творів Ярослава Стельмаха можна порівнювати з героями творів Марка Твена або, як ото кажуть, нашого живого класика дитячої літератури — Всеволода Зіновійовича Нестайка. Варто ще наголосити на одній із дивовижних Ярославових рис: він жодного разу не використав у власних цілях авторитет батька — академіка, Героя, депутата, лауреата всіх можливих премій, одне слово — класика української літератури Михайла Стельмаха!..

Сталося так, що, зрештою, Ярослав Михайлович "дав слабинку" — і на цілих десять (!) років пішов із літератури для дітей у драматургію, де ще за життя здобув заслужене звання класика: його п’єси йшли, ідуть і — безсумнівно! — ітимуть на найпрестижніших сценах театрів України, за кордоном…

Але дитяча література — це такий чудодійний трунок, ковтнувши якого бодай

разочок, не забудеш його смаку. І Ярослав Стельмах, відзначивши свій полудень віку, повертається до літератури для дітей, до свого найвдячнішого, але й найвимогливішого та найсуворішого читача!

2000 року виходить його вибране — книга оповідань, повістей і казок "Голодний, злий і дуже небезпечний" у видавництві "Початкова школа". Наклад її розійшовся моментально, що для наших скрутних часів — просто фантастика! І книжку довелося додруковувати.

З неприхованою радістю спостерігав, як мій дев’ятилітній онук не випускав з рук цю книгу Ярослава, доки не перегорнув останню сторінку.

— А далі буде? — це він до мене.

— На жаль, — ні... — Я не хотів розповідати онукові про трагічну та вкрай безглузду, нічим не виправдану, абсурдну, незбагненну і досі неосмислену загибель таки справжнього класика драматургії та літератури для дітей, мого найближчого друга — Ярослава Михайловича Стельмаха... Нехай моєму онукові, як і мені, як і численним Ярославовим друзям, як і мільйонам малих читачів, він зостається живим, бо таки Він — є, його просто не може не бути!..

СЛОВО ОБ'ЄДНУЄ СВІТ

БЕЗСМЕРТНИЙ РОМАН ДАНІЄЛЯ ДЕФО

Даніель Дефо

"Робінзон" з’явився на світ, коли його творцеві було майже шістдесят років. Щоправда, літературне ім’я — і досить гучне — він уже мав, але який же непростий був його шлях до написання свого безсмертного творіння! Непростий, як і вся його літературна кар’єра, як і все його життя.

Народився Даніель Дефо наприкінці 1659 чи на початку 1660 року — точна дата біографам невідома. Його батько був дрібний торговець Джеймс Фо ("престижну" частку "де" додав до свого прізвища Даніель вже сам).

Майбутній письменник здобув освіту у відомій пуританській академії Чарлза Мортона в Стоук-Ньюінгтоні, де вивчав богослов’я, а також мови, класичні та нові, історію, географію й математику. Батько хотів бачити свого сина священиком, але Даніель розміркував інакше. Його вибір був підказаний не лише індивідуальними природними нахилами, а й своєрідністю тогочасного складного періоду в історії Англії. Юнак з головою поринув у сферу приватного підприємництва й торгівлі. Успішного й процвітаючого комерсанта з нього не вийшло: зазнав він і дрібних поразок, і великого банкрутства.

В 1690-ті роки невдатний комерсант знайшов для себе нове поле діяльності — літературне.

Всесвітньо відома книга англійського письменника Даніеля Дефо про пригоди Робінзона Крузо була написана дуже давно — більше двохсот років тому. За своє довге життя Даніель Дефо написав чимало інших книг, проте жодна з них не зазнала такого успіху, як "Робінзон Крузо".

Можна з упевненістю стверджувати, що ця книга відома всьому світові! А тему для

роману письменникові підказало саме життя…

Англійський корабель-вітрильник під назвою "П’ять портів" опісля тривалих блукань, сповнених поневірянь і пригод, нарешті кинув якір поблизу архіпелагу Хуан-Фернандес біля берегів південноамериканської країни Чилі…

Здавалось би, украй виснаженому екіпажеві вітрильника можна було нарешті відпочити. Але де там!

Уже вкотре до капітана "П’яти портів" Томаса Страдлінга почав присікуватися його горе-помічник, штурман Олександр Селькірк, відомий усім матросам своєю злостивою та задерикуватою вдачею…

Зрештою, після тривалих з’ясувань стосунків, поміж моряками — капітаном і штурманом — виникла гаряча сварка.

Як відомо, за суворими морськими законами будь-які сварки під час плавання категорично заборонялися, а коли вони й виникали, то їхні учасники безжально каралися всім екіпажем!

Та цього разу все скінчилося по-іншому…

У розпалі сварки штурман вигукнув:

"Та я ліпше залишуся на цьому безлюдному острові, ніж попливу далі з таким недолугим капітаном, як Ви, сер Томас Страдлінг!"

Знав би штурман, до чого призведуть його слова, що так безтямно вихопилися з його вуст, то, напевне, повернув би їх назад!..

А скінчилося все тим, що капітан підловив штурмана на слові — і висадив Селькірка на один із островів архіпелагу.

Зрозумівши нарешті, у яку халепу він утрапив, штурман у відчаї кинувся в море, довго плив за кораблем, кричав — скільки сил, захлинався солоними морськими хвилями, благав, розмахуючи руками, аби його не кидали напризволяще, та все було марно…

Невдовзі вітрильник "П’ять портів" зник за видноколом — але без свого штурмана Олександра Селькірка, який зостався на острові сам-один…

Сталася ця пригода у 1704 році.

Минуло чотири роки і п’ять місяців, які Селькірк прожив на безлюдному острові у цілковитій самоті, поки його не помітив і не підібрав інший корабель.

Напевне, самотнє життя на безлюдному острові багато чого навчило колишнього задираку: з новим капітаном корабля, котрий порятував бідолашного моряка, Селькірк проплавав-промандрував чимало років, допоки не повернувся до рідної Англії.

Ця жорстока і повчальна пригода стала відомою англійському письменникові Даніелю Дефо, і на її основі він написав роман, який назвав "Життя та незвичайні пригоди Робінзона Крузо, моряка з Йорка, описані ним самим".

Уже по виході книги вона зробилася відомою майже всім письменним англійцям, а невдовзі и почали перекладати іншими мовами, і книга розпочала свої мандри світом…

Сьогодні "Пригоди Робінзона Крузо" — одна з найулюбленіших книг і дітей, і дорослих. І якщо ви досі не прочитали її, негайно виправте свою помилку — не

пожалкуєте!

Давно переступивши через усі національні й державні кордони, перший і найкращий роман Данієля Дефо витримав найважче для творів мистецтва випробування — випробування часом.

ДИВОВИЖНІ ХЛОПЧАКИ-БЛИЗНЮКИ

Карло Коллоді і Олексій Толстой

На те й існують, напевно, казкові країни, аби в них траплялися різноманітні дивовижі. Але життя, як ото кажуть, штука велемудра й непередбачувана: таке іноді може утнути, що й ні в яких казках не знайдеш! Ну, самі поміркуйте: де ви бачили, щоб жили собі на світі двійко хлопчаків-близнюків, народжених у різний час, у різних країнах, та ще й од різних татусів?!.

Здавалось би, — дива та й годі! Навіть не дива, а просто химерія якась!.. Ба — ні, виявляється, є такі в житті, а саме — в літературі для дітей, і тішать, веселять і навчають вони вже не одне покоління дітлашні десятків і десятків країн нашої планети.

А йдеться про всесвітньо відомих казкових персонажів — італійського дерев’яного хлопчиська Піноккіо та про його російського братчика-близнючка — невсидюху Буратіно.

От про них, оцих дерев’яних дивовижних хлопчаків-близнюків, і піде мова у пропонованому нарисі, тобто — про історію створення двох славнозвісних книжок для дітей: "Пригоди Піноккіо" Карло Коллоді (1826-і1890) та "Золотий ключик, або Пригоди Буратіно" Олексія Толстого (1883–1945).

Переконаний, що пояснювати, хто такий Буратіно, нікому не треба: про цього казкового дерев’яного хлопчика знають геть усі, навіть і ті, хто книги про нього не тримав у руках. Адже про Буратіно знято чимало художніх і мультиплікаційних фільмів, видано коміксів, а йменням цього "базікала й вередуна" названо безліч реалій — від мила й кав’ярень до напоїв і супермаркетів!

Але книга є книга, тож і звернімося безпосередньо до неї, а точніше — до історії її народження.

"Золотий ключик, або Пригоди Буратіно" Олексія Толстого народжувалися, так би мовити, не на порожньому місці. За багато— багато років до появи цієї книги, а саме — 1883 року, була створена і видана книжка про пригоди дерев’яного хлопчини, яка належала перу італійського письменника Карло Лоренціні, що друкувався під псевдонімом "Коллоді", і називалася вона "Пригоди Піноккіо. Історія однієї маріонетки".

Не переказуватиму сюжету цієї знаменитої казкової повісті, а тільки нагадаю, що в її фіналі дерев’яний ледащо, базікало, брехунець і бевзик перетворюється, на відміну від свого російського брата-близнюка, на справжнього живого хлопчика. Та ще хочу привернути увагу читачів до вражаючих цифр: після виходу книги 1883 року вона вже до початку ХХ століття витримала — подивуйтеся! — п’ятсот видань! А на сьогоднішній день у світі налічується понад дві сотні перекладів "Пригод Піноккіо" різними мовами!..

Годі й говорити, що такий успіх казкової повісті Карло Коллоді викликав просто

зливу підробок, псевдопродовжень і наслідувань. Але, разом із тим, ця казка й спонукала чимало непересічних письменників присвятити свою творчість винятково дітям. Зокрема, одним із своїх літературних "прабатьків" творця Піноккіо називає всесвітньо відомий казкар із тієї ж Італії, володар Золотої медалі імені Г.Х.Андерсена, цієї, за висловом Астрід Ліндґрен, "маленької Нобелівської премії", найпочеснішої міжнародної нагороди-відзнаки у царині літератури для дітей, — Джанні Родарі. До речі, він досить своєрідно й оригінально переосмислив один із мотивів казки Карло Коллоді у своїй теоретичній книзі "Граматика фантазії. Вступ до мистецтва вигадування історій".

Як відомо, коли Піноккіо брехав, починав довшати його дерев'яний ніс. Зрештою, за Джанні Родарі, така вада йому набридла, і він вирішив скористатися нею, та ще й як по-сучасному! Він не відучився від брехні, а навпаки: почав брехати щохвилини й на кожному кроці! Через це його ніс довшав і довшав, а він пиляв його, навіть невдовзі людей найняв для цієї справи. В результаті, завдячуючи постійній брехні, у Піноккіо зібралася сила-силенна дров, і він зробився, говорячи сучасною "ринковою" мовою, таким собі капіталістом у галузі постачання дров і пиломатеріалів…

Та повернімося до нашої чільної теми.

Саме від книги Карло Коллоді веде свій початок відома казка Олексія Толстого "Золотий ключик, або Пригоди Буратіно". Гадаю, краще за всіх дослідників творчості О.Толстого про народження казкової повісті сказав сам автор в одній із передмов, принаймні — образніше. Ось, зокрема, що він писав: "Коли я був маленький, — дуже й дуже давно, — я читав одну книжку: вона називалася "Піноккіо, або Пригоди дерев'яної ляльки" (дерев'яна лялька по-італійськи — буратіно).

Я частенько переповідав моїм друзям, дівчаткам і хлопчикам, незвичайні пригоди Буратіно. Та позаяк книжка загубилася, то я розповідав кожного разу по-іншому, вигадував такі історії, яких у книзі зовсім не було.

Тепер, через багато-багато літ, я пригадав мого старого друга Буратіно та й надумав розповісти вам, дівчатка і хлоп'ята, незвичайну історію про цього дерев'яного чоловічка".

Так розповідав Олексій Толстой у своїй передмові, а як же було насправді?

А насправді було трохи по-іншому.

По-перше, за свідченням відомого літературознавця Мирона Семеновича Петровського, Олексій Толстой італійської мови не знав, отже, прочитати "Пригоди Піноккіо" в дитячі роки не міг.

По-друге, коли письменник був маленький, книга Карло Коллоді в Росії ще не перекладалася, це сталося лише 1906 року, тобто коли письменникові вже йшов двадцять четвертий рік.

Отже, передмову Олексія Толстого до "Золотого ключика…" слід розглядати, на мою думку, як таку собі своєрідну авторську фантазію, красиву вигадку, необхідну авторові в даному контексті складову загальної казкової структури.

В реальному житті письменник ішов до остаточного варіанта "Золотого ключика…"

довгі-довгі роки.

Казкова повість про пригоди Буратіно є не просто переробкою "Пригод Піноккіо". Олексій Толстой практично заново переписав казку Карло Коллоді, відкинувши її надмірну, нав’язливу місцями повчальність і моралізаторство. Крім того, Олексій Толстой наповнив її іскрометним гумором, веселощами, схожими з традиціями балаганного Петрушки, а то й скоморохів. Повість-казка Олексія Толстого має значно стрімкіший сюжет, більш опуклі, виразні та яскраві характери персонажів.

Уперше письменник звернувся до казки Карло Коллоді 1924 року, коли та вийшла у перекладі з італійської Н.Петровської: на титулі, окрім автора перекладу, було зазначено, що казку "переробив та обробив Олексій Толстой". Переробка полягала у значних скороченнях першоджерела і в мовних, стилістичних правках, сюжету ж казки про Піноккіо вона безпосередньо ще не зачіпала.

І от, як не дивно, Олексій Толстой повернувся до цієї роботи у важкі для нього часи, а саме — 1935 року, коли з ним трапився інфаркт…

Лікарі категорично заборонили йому на тривалий час писати, але ж не писати, як і кожний справжній письменник, тяжко хворий Олексій Толстой просто фізично не міг! Він почав пригадувати історії про Піноккіо, над якими колись працював як редактор, і рука мимоволі потяглася до пера…

Письменник нібито дав собі своєрідний перепочинок од виснажливої літературної праці, знову з головою поринувши в дитинство, в його безтурботні розваги й веселощі. Працюючи над гумористичною по суті казкою, не позбавленою, між тим, і сатиричних обертонів, Олексій Толстой, за словами Самуїла Яковича Маршака, "ніби грався з читачем у якусь веселу гру, що давала насолоду перш за все йому самому". І навіть довгий ніс Буратіно з точки зору тодішнього стану здоров’я Олексія Толстого можна розглядати як такий собі символічний девіз: ніколи не здаватись і не вішати носа!..

Влітку 1936 року "Золотий ключик…" почав друкуватися на сторінках "Пионерской правды" і викликав просто водоспад читацьких захоплених відгуків. Коли ж казка вийшла окремим виданням, то відразу зробилася, кажучи по-сучасному, не просто бестселером, а й стала об’єктом найпильнішої уваги театральних режисерів і кінорежисерів: почали з’являтися вистава за виставою, фільм за фільмом…

Як відомо, неподалік од славнозвісної Флоренції, у селищі Коллоді, передмісті невеличкого містечка Пеша, народився і провів своє дитинство "татусь" Піноккіо — Карло Лоренціні, який і перебрав псевдонім "Коллоді" — від назви місця свого народження. Так от, саме тут, на празем лі письменника, і був 1956 року споруджений пам’ятник веселому дерев’яному хлопчакові. Його зображено у бронзі разом із Доброю Феєю, котрій, за казкою, була тисяча років, але виглядала вона дівчинкою з лазуровим волоссям, яка порятувала Піноккіо від злодіїв і надалі опікувалася ним. Автором же цього унікального монумента казковому герою — а не письменнику, який його створив! — був один із найвідоміших скульпторів Італії — Еміліо Греко…

Можна не сумніватися, що разом з усіма нами Буратіно та його італійський брат—близнюк зробили крок у нове століття, і ці дивовижні дерев’яні хлопчаки так само

весело й нестримно покрокують ним, розважаючи й навчаючи нові та нові покоління дітей, як було й до цього: адже для них найголовніша — здавалось би, дуже проста! — істина буття полягає в тому, що найважливіше, за словами Буратіно, молодшенького з близнюків, у цьому світі — "це рятувати товаришів, от і все!.."

ДИТЯЧА КНИГА СТАЄ "ДОРОСЛОЮ"!

Льюїс Керролл

4 липня 1862 року в Оксфорді, англійському місті, де знаходиться всесвітньо відомий університет, на річці Чарвел зустрілися давні друзі: тридцятилітній професор математики, магістр наук та його превелебність Чарлз Латвідж Доджсон і три маленькі дівчинки— сестрички — Лорина, Аліса й Едіт Лідделл.

Вони сіли у човен та й повеслували потихеньку проти течії, за дві милі, до містечка Годстоу. Там вони висадилися на берег, прилаштувалися в затінку розлогих дерев, попили традиційного англійського чаю, і Чарлз Доджсон на прохання сестер почав розповідати казку про пригоди дівчинки Аліси, їхньої ровесниці, котра крізь кролячу нору потрапила під землю і побачила там безліч незвичайних і дивовижних речей…

Професор математики Оксфордського університету і водночас священик Чарлз Доджсон, поза межами роботи, завжди був душею компанії, умів приваблювати до себе людей, особливо — дітей. Проте в університеті його вважали черствим, навіть трохи зарозумілим чоловіком, бо він ніколи не виказував своїх емоцій, тобто не сердився, не сміявся, а завжди був урівноважений як із колегами-викладачами, так і зі студентами.

Та варто було йому зустрітися зі своїми кращими друзями — сестрами Лідделл, як він мінявся настільки, що годі було й упізнати!..

Народився майбутній автор всесвітньо відомої казки 1832 року і вже в одинадцять літ показав себе неабияким вигадником. Так, у себе в саду з дозволу батьків і з їхньою допомогою він побудував іграшкову залізницю — одну з перших в історії! Вона мала кілька станцій з буфетами, де пригощали бутербродами й тістечками, а пасажири отримували справжні квитки для мандрівки потягом.

Умів хлопчик показувати і всілякі хитромудрі фокуси. А якось він побудував удома справжній лялькoвий театр, власноруч виготовив ляльки, сам писав для свого театру п’єски і сам же грав їх!

А однієї сніжної зими, аби розважити ровесників, він зі снігу утнув такий химерний лабіринт, що мало кому щастило вибратися з нього без сторонньої допомоги…

Як бачимо, Чарлз Доджсон уже з дитинства любив усе нове, незвичайне, химерне, загадкове. Саме тому вже в юнацькому віці він захопився фотографією, що на ті часи було дуже рідкісним явищем. Принаймні, у тодішньому Лондоні налічувалося лише кілька десятків професійних фотографів…

Уже в більш дорослому віці він написав кілька веселих гумористичних віршів, які охоче друкували часописи. А паралельно до цього свого захоплення він продовжував викладати математику і писати наукові книги, яких у нього до тридцяти років було вже п’ять.

Але Чарлз Доджсон не хотів, аби його ім’я плутали як математика і письменника,

отож і вирішив вигадати собі псевдонім.

Спершу Чарлз Доджсон, математик, поет і священик, почав під своїми творами підписуватися прізвищем "Дере" — за назвою містечка, де він народився.

Потім узяв та й перемішав літери у своєму справжньому прізвищі і склав з них нове — Едгар Кутвелліс. Але й цей псевдонім не задовольнив Чарлза Доджсона. Він переробив своє прізвище на латинськии варіант і зробився Каролусом Лудовікусом. Зрештою, одне з цих імен переклав знову англійською і отримав: Льюїс Керролл!..

Як бачимо, і тут, вигадуючи псевдонім, Чарлз Доджсон розважався, як міг. І ця його схильність до жартів, розваг, містифікацій, але мудрих, поміркованих, несподіваних, відчувається і в самій його вершинній казці. Отож повернімося до її створення...

Як уже йшлося, 4 липня 1862 року був дуже спекотний день. Друзі — майбутній Льюїс Керролл та троє сестричок — сиділи в затінку розлогих дерев, і дівчата, затамувавши подих, слухали неспішну розповідь про дивовижні пригоди Аліси, їхньої ровесниці. По закінченні розповіді на вимогу дівчат-сестричок професор пообіцяв принагідно записати свою химерію і подарувати рукопис казки сестрам.

Він дотримав слова, і невдовзі старанно переписана та проілюстрована самим автором казка про незвичайні пригоди Аліси була подарована середульшій сестричці — теж Алісі.

Щиро кажучи, про видання своєї рукописної казки окремою книгою Льюїс Керролл спершу не думав. Але якось він переказував цю історію дітям свого друга, англійського дитячого письменника Джорджа Макдональда, і той, почувши розповідь, умовив професора подати рукопис до видавництва. Отож, можна вважати, що саме завдяки наполегливості Джорджа Макдональда світ отримав одну з найкращих дитячих казок...

Рукопис про пригоди Аліси було подано до видавництва навесні 1864 року, а вже влітку 1865 року книга вийшла з друку — і саме 4 липня, в день, коли Чарлз Доджсон уперше розповів казку сестрам на березі річки!

Так от, 4 липня 1865 року Чарлз Доджсон, він же Льюїс Керролл, власноручно подарував Алісі Лідделл перший примірник книги з автографом. Щоправда, книга називалася не "Аліса в підземеллі", як назвав свою усну розповідь Чарлз Доджсон того спекотного дня, а "Пригоди Аліси в Країні Чудес". Саме під такою назвою цю книгу тепер знає чи не ввесь світ.

Відразу після виходу книга набула неабиякої популярності. Одне слово, можна сказати, що автор ліг спати невідомим, а прокинувся знаменитим!

Письменник спершу навіть злякався своєї несподіваної слави. І коли до нього в Оксфорд приїздили читачі, аби познайомитись особисто з автором "Пригод Аліси в Країні Чудес", він усім відповідав, що він ніякий не Керролл, а Чарлз Доджсон, викладач і професор математики, і як доказ показував свої наукові книжки.

Перші примірники першого видання казки своїм зовнішнім виглядом авторові не сподобались, і він поставив перед видавцями вимогу вилучити їх із продажу. Так і зробили...

Щоправда, кілька примірників розійшлось, але це не дуже турбувало автора. Та й хіба міг він собі уявити, що через багато-багато десятиліть оце його рішення зробить книгу унікальною ще в одному розумінні.

Власне, від найпершого видання "Пригод Аліси в Країні Чудес" у світі лишилося стільки примірників, що їх можна полічити на пальцях однієї руки. І нещодавно один із них було продано на міжнародному книжковому аукціоні за... один мільйон п’ятсот сорок тисяч американських доларів!.. От і виходить, що "Пригоди Аліси в Країні Чудес" — найдорожча у світі дитяча книжка.

А коли повернутися до популярності казки, то слід зазначити, що в Англії ця книга — друга після Біблії, вона є в кожній читаючій родині. Окремі слова, вислови, словосполучення, більш розгорнуті цитати з казки давно для більшості англійців стали, так би мовити, крилатими: мало не кожна інтелектуальна розмова не обходиться без цитування казки Льюїса Керролла, і це вважається показником освіченості та вихованості, або, як кажуть, хорошого тону...

Взагалі, доля "Пригод Аліси в Країні Чудес" багато в чому унікальна. Так, наприклад, чимало "дорослих" письменників запозичували з неї назви для своїх творів, як — от: "Королі та капуста" О.Генрі або роман Сомерсета Моема "Тістечка з пивом". Навіть "батько" кібернетики Норберт Вінер, пояснюючи основи своєї наукової концепції, посилався на сцену з "Пригод Аліси в Країні Чудес", де вона їла пиріжки!

Унікальність цієї казки ще й у тому, що, вигадана для дітей, вона стала улюбленим читанням дорослих! А досі, як відомо, бувало навпаки, скажімо, "Робінзон Крузо", "Гуллівер", "Мюнхгаузен" створювалися для дорослих, а їх залюбки читають діти.

Одне слово, з перших днів свого існування у вигляді книжки "Пригоди Аліси в Країні Чудес" увійшли до золотого фонду дитячої літератури і сьогодні лишаються в ньому на чільному місці.

ХЛОПЧАК, ВІДОМИЙ УСЬОМУ СВІТОВІ

Марк Твен

Є книги, з якими ви вперше зустрілися в дитинстві, заприятелювали, ба навіть закохалися в них, і надалі вони, ці книги, супроводжують вас усе життя.

До категорії таких непересічних, справді в усіх відношеннях славнозвісних книг, на моє глибоке переконання, належить повість Марка Твена про пригоди хлопчака на ймення, відоме сьогодні всьому світові, — Том Сойєр.

Але перш ніж повести конкретну мову безпосередньо про книгу, коротко згадаємо, як ішов до неї Сем’юел Клеменс, він же — Марк Твен...

Народився Сем’юел Клеменс у Сполучених Штатах Америки, в провінційному містечку, навіть не містечку, а, кажучи по-нашому, селі Флорида 30 листопада 1835 року.

Невдовзі родина Клеменсів переїхала до містечка Ганнібал, де і минули кращі роки дитинства майбутнього всесвітньо відомого письменника.

У своїй автобіографії вже визнаний у літературі Марк Твен про село Флорида згадував з притаманним йому іскрометним гумором так: "У цьому селі було осіб сто

помешканців, тож я своїм народженням збільшив його населення рівнесенько на один відсоток. Не кожний історичний діяч може похвалитися, що зробив більше для свого рідного міста!.."

До Ганнібала майбутнього Марка Твена привезли, коли йому виповнилося лише чотири роки, і було в цьому містечку жителів аж цілих півтори тисячі! Ще більше, за словами письменника, було в ньому бродячих собак і бездомних кішок. Жаліслива матінка майбутнього класика постійно займалася тим, що підбирала їх повсюди, приводила чи приносила додому та підгодовувала.

Не розповідатиму докладніше про тогочасне життя в Ганнібал і: адже все те, про що розповів Марк Твен у своїй славнозвісній книзі "Пригоди Тома Сойєра", стосується його самого, бо Том, як любив наголошувати письменник, — це він сам у дитинстві.

Ось як Марк Твен писав про цю схожість у листі до свого біографа Пейна: "Я розповідав у "Пригодах Тома Сойєра" про власні витівки. Я був невсидючим хлопчаком і завдавав моїй матері чимало клопотів. Але я думаю, що це їй подобалось. Вона не мала ніякого клопоту з моїм братом Генрі, який був на два роки молодший від мене. Мені здається, його незмінний послух, правдивість і добропорядність геть виснажували б її своєю монотонністю, якби я не вносив різноманіття своїми витівками. Генрі — то Сід у "Томі Сойєрі". Але Генрі був набагато тонкіший і розумніший од Сіда. Це саме Генрі привернув увагу моєї матінки, що нитка, якою вона зашила комірець моєї сорочки, аби я не купався, змінила свій колір. Мене було покарано, проте дісталося ж і Генрі від мене! Я взагалі частенько пригощав брата стусанами, так би мовити, авансом, наперед...".

Після закінчення школи Марк Твен зробив крок у доросле життя. Ким він тільки не був! Працював набірником у друкарні, рульовим на пароплаві, партизанив у громадянську війну, видобував руду на срібних копальнях...

Невсидюх і шукач пригод, він об’їхав ледь не всю земну кулю, не один раз перетинав Атлантику, об’їздив усю Європу, бував в Азії, відвідав Сандвічеві острови — і всюди знаходив якісь пригоди.

Приміром, якось під час перебування в Англії Марк Твен був запрошений на прийом до короля. І коли англійський король Едуард поплескав його по плечу, письменник так само у відповідь... поплескав по-дружньому по плечу самого короля!..

А тепер перенесімося відразу ж у 1872 рік, що для Тома Сойєра, між іншим, було б дуже й дуже просто.

Сем Клеменс уже утвердився як Марк Твен, він одружений і знаменитий. Він сидить за робочим письмовим столом у своєму невеличкому восьмикутному кабінеті в містечку Кверрі Фарм, що у штаті Нью-Йорк, — рідному містечку його дружини, і пише, за його словами, "у середньому по п’ятдесят сторінок на день повісті". Досить легко підрахувати: на сторінці рукопису Марка Твена приблизно сто п’ятдесят слів, отже, виходить сім з половиною тисяч слів на день!

Можна лише позаздрити такій денній нормі письменника...

Як відомо, Марк Твен хотів написати книгу у вигляді п’єси, навіть написав одну

сторінку, але дуже скоро відмовився від цього задуму — і засів за повість.

І зі швидкістю п’ятдесят сторінок на день вона стрілою полетіла вперед! На щастя — так, я не обмовився! — невдовзі рукопис вибився, як то кажуть, із графіка, бо в іншому разі "Пригоди Тома Сойєра" або були б завершені всього за два тижні, або розрослися б в один із найгрубіших томів на світі, товстіший навіть за кілька Біблій, і, зрозуміло, така книга ніколи б не змогла стати у майбутньому улюбленим дитячим читанням багатьох-багатьох поколінь…

І от 5 липня 1875 року Марк Твен ставить крапку і пише у листі до свого друга: "Завершив повість — і героя залишив хлопчаком…". Далі він додав: "Можливо, я припустився помилки, коли не написав її від першої особи… Колись я візьму хлопчиська років дванадцяти і проведу його по життю (у першій особі), але тільки не Тома Сойєра — він для цього непідходящий персонаж".

Так намітився образ майбутнього Гекльберрі Фінна…

Завершений рукопис "Пригоди Тома Сойєра" Марк Твен надсилає своєму американському видавцеві Хоуеллсу, котрий, прочитавши повість, назвав "Тома Сойєра" "безумовно найкращою книгою для хлопчиків, яку мені доводилося коли-небудь читати".

Боячись книжкового піратства, яке існувало вже й тоді, Марк Твен вирішив спочатку видати книгу в Англії. Його приятель

Монкур Конвей з радістю погодився відвезти рукопис до Лондона, і от 9 червня 1876 року повість "Пригоди Тома Сойєра" побачила світ. Американське ж видання вийшло у грудні 1876 року, а Бібліотека Конгресу отримала свої обов’язкові примірники у січні 1877 року.

Спершу доля книги складалася досить нелегко: у пресі з’явилося, окрім схвальних, чимало негативних відгуків.

Літературні критики та оглядачі дорікали письменникові, що він виховує своєю повістю дітей зовсім не так, як потребує педагогіка, — він провокує їх на всілякі погані вчинки та витівки, навіть неприпустимі і недозволені з усіх точок зору доброчинних батьків на виховання.

А дехто із когорти так званих критиків— критиканів договорився навіть до того, що просто обзивав веселого невсидюха й непослуха Тома "звичайнісіньким провінційним хуліганом"!..

Та минуло зовсім небагато часу, критичні хвилі, зрештою, притихли, вляглися, — і книга Марка Твена під усіма вітрилами вирушила у мандри навколо світу!

"Пригоди Тома Сойєра" перекладалися десятками мов і виходили друком у десятках країн світу. Книга стала настільною не лише у дітей, котрим, власне, вона була адресована, а й у багатьох дорослих, які, погортавши її, вже не могли відірватися, не дочитавши до кінця, ще й при цьому веселі бісики спалахували у їхніх стомлених очах, бо в серці виринали спогади про власне дитинство, і хотілося, напевне, хоч на мить повернутися туди і зробитися бодай на хвильку Томом Сойєром!..

На закінчення хочу пояснити, звідки ж походить псевдонім "Марк Твен". Якщо ви,

любі читачі, не забули, на початку нарису йшлося про те, що Сем Клеменс свого часу встиг поплавати-попрацювати на пароплаві. Так от, слова "марк твен" вигукував матрос, який стояв на вахті, чим сповіщав лоцмана про те, що корабель у цьому місці на мілину не сяде.

Не сів на мілину і "Том Сойєр", а й донині мандрує світом, високо піднявши туго напнуті вітрила.

Я розумію, що може виникнути у декого цілком слушне запитання: чому автор розповідає про книгу, нехай і славнозвісну, яка з'явилася у дев'ятнадцятому столітті, коли пообіцяв розповідати у своїх нарисах про славнозвісні книги двадцятого століття?

Відповідь дуже проста. Річ у тім, що за статистичними даними Міжнародної дитячої та юнацької бібліотеки в Мюнхені, цього найавторитетнішого закладу в царині літератури для дітей, книга Марка Твена "Пригоди Тома Сойєра" протягом усього двадцятого століття входила і входить до першого десятка не лише найтиражніших видань, а й книг, які читають найбільше! Ці факти й дали мені право вибрати темою цього нарису саме "Тома Сойєра", славнозвісну книгу не лише дев'ятнадцятого і двадцятого століття, а й, переконаний у цьому, майбутніх століть!

Та й увічнена вона, до речі, і в бронзі. У містечку Ганнібал, де пройшли кращі роки дитинства Марка Твена, стоять на постаменті два бронзових хлопчаки — Том Сойєр і Гекльберрі Фінн, точніше, не стоять, а у подертих штанцях, тримаючи за хвіст дохлу кішку, перекинуту через плече, весело і нестримно крокують у майбутнє!..

ЧАРІВНИК КРАЇНИ ОЗ, АБО СМАРАГДОВЕ МІСТО

Ліман Френк Баум народився 15 травня 1856 року в США, у штаті Нью-Йорк, і був останньою, сьомою дитиною у великому, галасливому і не такому вже й заможному сімействі Баумів.

Усе свідоме життя Френк Баум, починаючи з раннього дитинства, захоплювався колекціонуванням марок. Таке, можна сказати, самовіддане й одчайдушне захоплення призвело до того, що вже в сімнадцять років Френк уклав і видав філателістичний довідник під назвою "Повний Баумівський покажчик для філателістів", який користувався неабиякою повагою у колах знаних збирачів поштових марок.

Але, як то кажуть, колекціонування — колекціонуванням, а потяг до літературної та видавничої діяльності, який наче переслідував Френка Баума з юнацьких літ, переважив. І от із 1890 року він видає власну газету, а в 1897 році започатковує ще й часопис "Вітрина", провідною темою якого було художнє оформлення інтер'єрів, або, як сказали б зараз, — дизайн. Водночас Френк Баум пише веселі вірші для дітей, але його поетичний доробок проходить повз увагу видавців, і він задумує написати казкову повість.

Як у переважній більшості випадків, відомих історії дитячої літератури, казка народилася й викристалізувалася з його розповідей власним дітям. Одного вечора письменник почав розповідати їм казку про щойно вигадане Смарагдове місто та його чудернацьких жителів. Але дітям цього виявилося замало, тож Френку Бауму довелося вигадувати ще цілу казкову країну — Оз!..

Коли казку було закінчено в усному варіанті, Френк Баум старанно записав її, а рукопис надіслав до одного з провідних дитячих видавництв Америки. Але видавець досить зверхньо поставився до його твору і, повертаючи рукопис, написав авторові: "Якби існував попит на американську чарівну казку, її було б написано до вас уже давно…".

Як він, бідолаха-невдаха, помилився! Можна лишень уявити, як цей горе— видавець невдовзі бідкався, страждав і картав себе за недалекоглядність після виходу казки Френка Баума у світ — але не в його, а в іншому видавництві!..

А перше видання казкової повісті "Чарівник країни Оз" прийшло до малих американців 1900 року, отже легко підрахувати, що ми вже п’ять років тому відзначили столітній ювілей всесвітньо відомої книги!

Відразу після появи казка Френка Баума отримала просто-таки феноменальний успіх! Лише протягом 1900 року вона виходила тричі, щоразу збільшуючи свій тираж. А коли згадати про ту кількість листів-відгуків, що йшли від захоплених читачів, то тут слід уживати лише такі визначення, як злива, водоспад, гора, сила-силенна. І майже в кожному листі читачі вимагали продовження казки, нових і нових пригод для її героїв…

Слід сказати, що вже першу казку Френка Баума про чарівника країни Оз було, так би мовити, по-американськи "розкручено на всі сто!..". Все, що знайшлось у казці, — імена героїв, назви, сюжетні мотиви, чарівні предмети тощо, — все-все було кинуто на ринок: почали з’являтися іграшки звичайні та механічні, альбоми для вирізування, книжечки-розмалюйки, саморобки, шкільні товари, малюнки-загадки, настільні ігри!.. З’явилося навіть морозиво під назвою "Оз", яке стало чи не найпопулярнішим серед малих американських ласунів.

Цілком зрозуміло, що за мотивами казкової повісті Френка Баума було поставлено чимало спектаклів у музичних і драматичних театрах, створено низку лялькових вистав, знято аж шість кінофільмів! Годі й говорити, що така всеамериканська популярність книги, яка принесла авторові та видавцеві казкові прибутки, надихнула письменника на створення продовжень, і невдовзі одна за одною почали з’являтися друком нові казки про країну Оз.

Але навіть після з’яви п’яти книг— продовжень інтерес читачів не згасав. Тож Френк Баум, дозволивши собі коротенький тайм-аут, ізнову з потроєною творчою наснагою та енергією засів за письмовий стіл. Унаслідок самовідданої творчої праці з-під його пера з’явилося ще вісім казок— продовжень, які виходили з року в рік до свята Різдва.

Остання, чотирнадцята, книга про незвичайні пригоди чарівника країни Оз та його друзів побачила світ 1920 року, вже через рік після смерті свого творця…

Своєрідне продовження, власне кажучи, — друге життя, казкова повість американця Френка Баума отримала завдячуючи російському письменнику і вченому Олександрові Волкову.

Олександр Мелентійович Волков народився 1 червня 1891 року, отже — ще за

життя автора "Чарівника країни Оз". Закінчивши

Томський педінститут, Олександр Волков учителював, потім навчався ще й у Московському університеті, після чого залишився викладати математику в одному з московських вузів.

Треба сказати, що предками Олександра Волкова, за його словами, були українці, або, як він писав згодом в одній із своїх численних автобіографій, "буйні гайдамаки, що перетинали на "чайках" Чорне море і громили турків, а також чубаті запорожці, соратники-побратими Тараса Бульби...".

Вибачимо відомому казкарю-вченому деякі поетичні неточності: скажімо, гайдамаки ніколи не плавали на "чайках" і тим паче не билися з турками, а Тарас Бульба — лише легендарний літературний персонаж, вигаданий нашим славнозвісним земляком Миколою Васильовичем Гоголем. Письменник-казкар, хоч і вчений-математик, завжди лишається вигадником і фантазером, навіть — у власній біографії...

Та повернімося власне до історії створення казки про Смарагдове місто.

Сорокап’ятирічний математик і викладач Олександр Волков, переконавшись у необхідності знання англійської мови, почав самотужки вивчати її. Саме тут і трапилася йому на очі книга Френка Баума, якої в Росії ще не знали, і він так захопився нею, що вирішив переповісти казку російською мовою. Ось як потім писав про це сам Олександр Волков: "Книга просто зачарувала мене. Я переповів казку своїм дітям, і вона їм також дуже сподобалась, і я вирішив переповісти казку для всіх інших дітей. Робота захопила мене, і я завершив її за якихось два тижні".

Подальше життя російськомовного варіанта казки Френка Баума про чарівника країни Оз склалося досить щасливо. Вже навесні 1938 року рукопис було завершено і подано до видавництва. З ним ознайомився Самуїл Якович Маршак, авторитет якого на ті часи був незаперечним, запросив Олександра Волкова на зустріч і після тривалої розмови благословив видання книги, що побачила світ 1939 року і спершу називалася "Чарівник Смарагдового міста. Переробка казки американського письменника Френка Баума". Згодом підназва зникла...

Зрозуміло, що казка Олександра Волкова не повністю відповідала своєму першоджерелу, а зазнала при переказі відчутного творчого переосмислення, про що сам письменник згадував так: "Багато у казці Баума я змінив, написав нові розділи про зустріч із людожером, про повінь. У Баума песик Тотошка — німий, але мені здавалося, що в чарівній країні, де розмовляють не лише птахи та звірі, а й люди із заліза та соломи, розумний і відданий Тотошка також має розмовляти, — і він у мене заговорив...".

Після виходу книга Олександра Волкова, як і книги Френка Баума, отримала зливу відгуків, була тричі перевидана протягом одного року і змусила свого автора зреагувати на вимоги читачів і знову засісти за робочий стіл — за її продовження. Ними стали нові казкові повісті, вже досить далекі від свого першоджерела і цілком самостійні: "Урфін Джус та його дерев’яні солдати", "Сім підземних королів", "Жовтий туман" та інші. За мотивами казки Олександра Волкова почали з’являтися п’єси,

лялькові вистави, мультфільми…

І все ж таки, віддаючи належне фантазії й таланту Олександра Волкова, не слід забувати, що власне "батьком і творцем" казкової країни Оз був Френк Баум, книжки якого, як і книжки його російського "спадкоємця", виходили чималими накладами і в нас, в Україні, як російською, так і українською мовами, зокрема — у видавництві "Веселка", хоча в жодній із них, на жаль, не подавалося відомостей, викладених вище.

КАЗКИ УПРАВЛЯЮТЬ ЖИТТЯМ!

Сельма Лаґерлеф

За поширеним ледь не в усьому світі повір’ям, якщо людині, а особливо — дитині, сниться, що вона літає, то це означає одне— однісіньке: вона росте!

Прадавнє прагнення людини — літати! — віддзеркалилось і в безлічі міфів, легенд і казок, починаючи від упертого Ікара. І на чому тільки не літають у казках! Тут і летючі скрині, і килими-літаки, і мітли зі ступами, і ще чимало інших фантастично— "технологічних" засобів.

Не виняток і літературні казки ХХ століття, в яких герої літають або самі по собі, як Пітер Пен, або за допомогою пропелера, як знаменитий Карлсон, або навіть на звичайнісіньких хмарках, як мешканці Долини Мумі-тролів…

А є ще, так би мовити, і "шведський варіант" нашого Телесика, який для мандрівки також використав гусака. Це — Нільс Хольгерсон, малий дев’ятирічний хлопчина із Швеції, відомий дітям багатьох країн світу ось уже кількох поколінь. Він став другом, порадником, прикладом доброти, чуйності, щирості і сучасним дітям, які й сьогодні, затамувавши подих, мандрують разом із ним на спині гусака Мартіна та з дикими гусьми всією Швецією, потрапляють у безліч незвичайних пригод і з честю виходять із найскрутніших ситуацій.

А придумала Нільса Хольгерсона і написала книгу про його мандрівку з дикими гусьми найвідоміша письменниця Швеції Сельма Лаґерлеф, про славнозвісну книгу якої і йтиметься у пропонованому нарисі…

Народилася Сельма Лувіса Оттілія Лаґерлеф 28 листопада 1858 року в садибі Морбакка, що у Вермланді, одній із наймальовничіших областей Західної Швеції.

Саме ця садиба з її розкішним садом, а також природа Вермланда згодом дістали постійну прописку у найкращих книгах майбутньої письменниці. Батько Сельми, дворянин, був відставним військовим, а мати — вчителькою. Тож спершу Сельма отримала домашню освіту, займаючись найнеобхіднішими шкільними предметами разом із мамою.

У садибі батьків, де мала Сельма провела кращі роки свого дитинства, сіяли хліб, саджали троянди, розбивали квітники з дивовижними квітами, ткали полотно та співали народні пісні, які жадібно вбирало в себе мале дівча.

Майже кожного вечора дівчинка слухала казки, які їй охоче, без прохань і нагадувань, розповідали бабуся та рідна тітонька. А знали вони їх чимало. І не лише казки чула від них мала Сельма — знали вони безліч легенд, народних оповідок, саг і сказань.

Зрозуміло, що таке життя в садибі батьків не могло не позначитися на творчості майбутньої письменниці. Згодом згадувала Сельма Лаґерлеф у своїй автобіографічній повісті: "Вже з семи років я думала про те, щоб стати письменницею".

Дівчинка в ті рожеві й фантазійні роки свого безтурботного дитинства списувала просто стоси паперу власними віршами, казками, оповіданнями, п’єсами і навіть… романами! А ще вона організувала при садибі театр, де акторами були діти.

Та найбільше, напевне, майбутню всесвітньо відому письменницю вабила з дитинства саме казка. Навіть згадану автобіографічну повість Сельма Лаґерлеф назвала досить промовисто "Казка про казку" і починала її такими словами: "Жила собі на світі казка, якій страшенно кортіло, аби її розповіли та вивели у широкий світ…".

Так і вчинила Сельма Лаґерлеф із казкою про Нільса Хольгерсона, коли подорослішала і стала, як їй і мріялося, справжньою письменницею…

Підучившись у мами-вчительки, Сельма вступає до одного із стокгольмських ліцеїв, де готується до навчання у вчительській семінарії. По закінченні її 1880 року Сельма Лаґерлеф їде працювати вчителькою у невеличке містечко Ландскруне. Там вона викладає різноманітні предмети у початковій школі для дівчат — і пише, пише та пише…

Саме тут у 1881–1891 роках була написана блискуча "Сага про Сету Берлінга", яка, разом із казковою повістю "Чудесна мандрівка Нільса Хольгерсона на диких гусях по Швеції", і принесла письменниці світову славу, зокрема, у 1909 році вона була удостоєна найвищої у світі літературної нагороди — Нобелівської премії "за благородний ідеалізм та багатство фантазії"…

Як же народжувалася казка про Нільса?

У 1901 році Спілка народних учителів Швеції звернулася до Сельми Лаґерлеф, уже відомої на той час письменниці, із пропозицією написати підручник з географії рідної країни для дев’ятирічних дітей — у співавторстві, тобто разом з іншими письменниками, вчителями, географами.

Сельма Лаґерлеф саму пропозицію прийняла охоче, але від будь-якого співавторства категорично відмовилася! "Якщо я вже беруся за якусь роботу, то маю відчувати й усю міру власної відповідальності за неї. Аби книга вийшла такою, якою хочеться мені, здається, я мушу пустити в хід усю свою вигадку і всю свою майстерність. Хочеться робити те, що до душі, що диктує моя фантазія".

Письменниця лише попросила прислати їй потрібні для підручника матеріали, що, на щастя, Спілка вчителів і зробила досить швидко, як зараз кажуть — оперативно.

І от на тривалий час Сельма Лаґерлеф стає не тільки письменницею, а й перебирає на себе професії етнографа, географа, ботаніка, орнітолога, фольклориста, історика й зоолога. Але всіх перелічених професійних знань для написання книги, якою вона бачилася Сельмі Лаґерлеф, не вистачило, і авторка вирішила здійснити мандрівку рідною Швецією.

Вона об’їздила, обдивилася та облазила, у прямому розумінні, щонайглухіші куточки своєї країни, навіть спускалася в одну із найглибших шахт!.. "Подумки я

запитувала себе: що мусить у першу чергу знати дитина, про що мусить мати свіже, живе уявлення? І відповідь, зрозуміло, напрошувалася сама собою: перше, що мають знати малюки, це — їхня власна країна!" — згадувала потім цей період Сельма Лаґерлеф.

Проте остаточний задум книги сформувався у письменниці лише 1905 року після відвідин колишнього маєтку батьків — колиски її дитинства. Саме тут, за словами Сельми Лаґерлеф, і відбулася її уявна зустріч із майбутнім героєм її казкової повісті. Ось як про це розповідала сама письменниця: "Восени 1905 року я відвідала колишню садибу моїх батьків, де провела кращі роки дитинства.

Я гуляла старим зарослим садом і раптом почула якісь зойки!.. Хтось жалібно кликав на допомогу... зрозуміло, що я тут-таки поспішила на поклик — і побачила крихітного чоловічка — як я потім роздивилася, то був маленький на зріст хлопчик, — справжнісінький хлопчик-мізинчик! — так от, цей чоловічок одчайдушно відбивався від величезної розлюченої сови, яка з невідомих причин налітала на нього, мов вихор. Напевне, птах подумав, що то така собі смачнюща миша, от і вирішив, розбишака, поласувати...

Не знаю як, але мені вдалося прогнати нападницю-сову, і чоловічок ґречно подякував мені за допомогу. Він назвався Нільсом Хольгерсоном і розповів мені свою історію: як його зачаклував сердитий домовик, щоправда — справедливо, бо Нільс позбиткувався над дідуганчиком; як він, що перетворився на такого собі хлопчика— мізинчика, разом із гусячою зграєю мандрував усією Швецією.

Слухаючи його розповідь, я дедалі більше й більше раділа. "От так щастя, — думала я, — зустрітися з тим, хто верхи на гусячій спині пролетів усю Швецію!"

І я вирішила: коли повернуся додому, неодмінно опишу його розповідь у своїй книзі!.."

Так вона і вчинила. Повернувшись до Стокгольма, Сельма Лаґерлеф одразу засіла за письмовий стіл — і от уже навесні, а саме — у травні 1906 року письменниця надсилає видавцеві перші сто сторінок своєї казкової повісті про мандрівку Нільса. А вже восени, 24 листопада цього ж року, було завершено перший том цієї книги!

Як тільки видавці не пропонували назвати книгу! І "На спині птаха по Швеції", і "Країна дитячих мрій", і ще щось подібне, але Сельма Лаґерлеф категорично наполягала на власній назві "Чудесна мандрівка Нільса Хольгерсона на диких гусях по Швеції" — і видавці, зрештою, здалися...

Таким чином, саме 24 листопада 1906 року Нільс Хольгерсон уперше відправився в політ — до дітей Швеції, аби згодом облетіти майже всіх дітей світу!..

Другий том своєї казкової повісті письменниця планувала закінчити восени наступного року, але, на жаль, ще з весни її почали просто переслідувати всілякі сімейні негаразди, робота не йшла, як хотілось, і лише в грудні 1907 року Сельма Лаґерлеф змогла покласти на стіл видавців завершений другий том, який досить швидко прикрасив полиці книгарень.

Ось уже майже десять поколінь дітей світу читають і перечитують славнозвісну

книгу Сельми Лаґерлеф — адже казку перекладено майже на сорок мов, а в рідній Швеції вона витримала сотню видань! Не помилялася письменниця, коли говорила: "Допоки дітям весело читати цю книгу — вона перемагатиме!"

І якщо вам колись доведеться потрапити до Швеції, ви на власні очі пересвідчитеся в тому, що Нільс Хольгерсон, народжений фантазією Сельми Лаґерлеф, став національним героєм цієї країни, одним із 'її символів. По-перше, вже з 1950 року встановлено премію за кращу книгу для дітей — премію імені Нільса Хольгерсона, якою, до речі, однією з перших нагороджено Астрід Ліндґрен. По-друге, майже в усіх готелях країни висять рекламні плакати й роздаються буклети з пропозицією здійснити мандрівку по Швеції за маршрутом Нільса. І по-третє, ви неодмінно привезете додому якийсь сувенір, пов’язаний із цією казкою, — чи то фігурку самого Нільса, чи гусака Мартіна, чи ще когось із героїв, виготовлену з глини, дерева, порцеляни, каменю — з чого лишень душа забажає! А ще на вас чекають марки, сірникові етикетки, листівки, конверти тощо із зображенням, як там говорять, "головного гусенавта Швеції".

І таки справді, книга про чудесну мандрівку Нільса Хольгерсона, яка створювалась як підручник географії, стала не лише славнозвісною, а й довела правдивість слів письменниці про те, що "казки управляють життям"!..

ДІТИ — ПЕРШ ЗА ВСЕ І НАД УСЕ!

Януш Корчак

Якщо уважно вивчати історію літератури для дітей, зокрема — зануритись у біографії декого з її творців і самовідданих служителів, то можна пересвідчитися в істинності вислову про те, що місце подвигу є не лише в книжках, а й у реальному житті, коли йдеться про конкретних дитячих письменників.

До таких героїчних біографій належать, скажімо, творча доля нашого славетного дитячого письменника-романтика і невтомного мандрівника Миколи Трублаїні, або ж — Аркадія Гайдара: обидва письменники, не зраджуючи героїчних мотивів своєї творчості для малих читачів, сміливо й одними з найперших у потрібний час пішли на передові фронти другої світової війни, де й полягли під ворожими кулями…

Життям-подвигом можна назвати і творчий шлях видатного польського педагога і всесвітньовідомого дитячого письменника Януша Корчака.

22 липня 1878 року у Варшаві, в родині відомого адвоката Гольдшмідта народився хлопчик, якого нарекли іменем Генрік.

Син заможних батьків, малий Генрік навчався в елітній школі, але так тривало недовго. Коли хлопчині було одинадцять років, його батько важко захворів і невдовзі полишив цей світ… Родина досить швидко витратила такі-сякі заощадження і змушена була переселитися з розкішного будинку з прислугою у невеличку квартирку одного з найбідніших районів Варшави.

Після смерті батька малому Генрікові довелось опікуватися не лише матір’ю, а й сестрою, проте навчання він не кинув, а досить успішно закінчив школу і вступив до медичного інституту. Долю лікаря, рятівника людських життів, Генрік обрав собі відразу після смерті батька…

Перші книги для дорослих Генрік Гольдшмідт почав писати ще навчаючись у медичному інституті під літературним псевдонімом "Януш Корчак" і здобув широку популярність. Псевдонім Генрік Гольдшмідт обрав собі за ім'ям героя однієї з популярних у ті часи книг відомого польського прозаїка Юліуша Крашевського…

Медичний інститут Януш Корчак закінчив у 1903 році і з перших днів після його закінчення починає працювати лікарем— педіатром. Звідтоді все своє життя Януш Корчак оддавав дітям — і в ранзі лікаря та педагога, і в своїй літературній творчості.

Педагогічну діяльність Януш Корчак розпочав із роботи в бібліотеці для дітей. Згодом він працював у літніх дитячих колоніях, був активним учасником благодійного "Товариства допомоги сиротам", а в 1911 році засновує власний Будинок сиріт, який проіснував до окупації Польщі фашистами.

Протягом двадцяти п'яти років Януш Корчак жив безпосередньо в самому Будинку сиріт разом зі своїми вихованцями, займаючи невеличку кімнатку на горищі. Саме тут були написані кращі книги, зокрема, і його славнозвісні казкові повісті про малого Матіуша-Мацюся: "Король Матіуш Перший", що вийшла 1922 року, і друга частина казки — "Король Матіуш на безлюдному острові", що побачила світ 1923 року. Ці дві казкові повісті склали дилогію, яка перекладена десятками мов народів світу й відома у багатьох країнах.

Перекладено її й українською мовою Богданом Чайковським і видано у "Веселці" 1978 року накладом у п'ятдесят тисяч примірників…

Слід сказати кілька слів про організацію Будинку сиріт, бо саме ідеї дитячого самоуправління, які там панували, знайшли відображення і в казковій дилогії Януша Корчака.

Будинок сиріт був досить своєрідним закладом у тодішній Польщі. Утримувався він на благодійні кошти, але в розпорядок життя його вихованців ніхто не втручався. На сотню дітей тут припадало всього сім осіб обслуговуючого персоналу.

Вихованці Будинку сиріт мали свої власні права та обов'язки. До того ж обов'язки вихованці обирали для себе самостійно — за власними смаками й уподобаннями. Але, раз узявши на себе певний обов'язок, кожен повинен був неухильно виконувати його!

На чолі Будинку сиріт стояла "Рада самоуправління" і "Товариський суд", де могли обговорюватися й поціновуватися відповідно ті чи інші вчинки не лише вихованців, а й на рівних правах — їхніх вихователів…

Як уже мовилося, казкова дилогія про малого короля Матіуша-Мацюся була створена саме в Будинку сиріт. У першій частині хлопчик-король намагається розбудувати щасливу державу для дітей, незалежно від їхнього походження, але його реформи зустрічають шалений опір. Зрештою, вельможі заарештовують короля дітей і висилають, за вироком суду, на безлюдний острів. Друга частина написана дещо в іншому ключі: вона лірична, сповнена роздумів і тихого смутку, та й гумор, який ніколи не полишав автора, м'який і добрий, наче лагідна усмішка дорослого.

Казкова дилогія Януша Корчака значною мірою автобіографічна, тобто письменник у слова й думки короля Матіуша-Мацюся вклав свої власні роздуми й фантазії.

…Дуже тривожно було на душі в Януша Корчака, коли він у своїй невеличкій кімнатці на горищі Будинку сиріт ночами дописував останні розділи другої частини книги. Адже автор населив свою повість— казку реальними хлопчаками — своїми вихованцями, яких чудово знав і гаряче любив. Зараз ці хлоп’ята спокійно й солодко сплять під одним із ним дахом, під тим дахом, де їхні казкові втілення вершать призначений для них письменником-педагогом шлях: рядок за рядком, наче день за днем…

Можна сказати, що у закінченні своєї казкової дилогії Януш Корчак, розповівши про трагічний кінець дитячого короля, певною мірою передбачив і свою власну трагічну долю. Гітлерівські окупанти заборонили "старенькому лікарю", як його шанобливо величали мешканці окупованої Варшави, виступати по радіо, відсторонили від роботи у притулку для польських дітей, а Будинок сиріт дедалі більше занепадав…

1940 року за наказом гітлерівських окупантів Будинок сиріт Януша Корчака у повному складі перевели до Варшавського гетто, територію якого було категорично заборонено покидати під будь-яким приводом! За з’яву на вулицях Варшави без особливої позначки — "єврей" — Януша Корчака навіть одного разу заарештували, й він кілька місяців просидів у тюрмі.

Аж ось прийшов чорний серпень 1942 року…

У цей час окупаційна влада приймає рішення відправити Будинок сиріт із гетто до концентраційного табору смерті Треблінка. Ось як згадує один із свідків цей таки справді чорний день…

"Я перебував на привокзальній площі, коли з’явився Януш Корчак разом із своїми вихованцями. Люди завмерли, наче перед ними постав ангел смерті!

Строєм, по чотири чоловіки в ряд, із власним зеленим прапором Будинку сиріт, з керівництвом і вихователями попереду, вийшли на площу діти…

— Це хто такі?! — вигукнув розлютовано комендант.

— Це Януш Корчак з дітьми! — кинув йому хтось із натовпу.

Комендант задумався: десь він уже чув це прізвище…

Він почав пригадувати, але згадав уже тоді, коли дітей завантажили у вагони.

Комендант підійшов до Януша Корчака й запитав:

— Скажіть, пане лікарю, а чи не ви написали книгу "Банкрутство маленького Джека"?

— А хіба це якось пов’язано з відправкою ешелону з дітьми? — запитав Януш Корчак.

— В жодному разі, — кинув на те комендант. — Але я читав у дитинстві цю вашу книжку, пане лікарю. Гарна книжка! Ви можете лишитись…

— А діти? — поцікавився Корчак.

— Діти обов’язково поїдуть! — відрізав комендант.

— Ви дуже помиляєтеся! — зірвався на крик Януш Корчак. — Ви дуже й дуже помиляєтеся, бо діти — перш за все і над усе! — І він зайшов у вагон, грюкнувши за собою дверима…

Януш Корчак знав, що до самого кінця він мусить усім добром, яке ще зосталось у світі, всіма казками, всією кров’ю власного серця відбивати, відгонити, відштовхувати загибель і страждання, що насувалися невідворотно…"

Так він і діяв. Казки переповнювали страшний потяг, що віз дітей до затягнутих димом газових камер Треблінки. Життя дітей тривало! І поки це було можливим, до останньої секунди, Януш Корчак намагався взяти на свої худі немічні плечі всі страждання сотень дітей, що так вірили йому!

Наступного дня Януш Корчак, усвідомлюючи фінал, рішуче ступив за своїми вихованцями до однієї з газових камер табору смерті Треблінка…

Гадаю, що ознайомлення не лише з казковою дилогією всесвітньо відомого педагога й письменника Януша Корчака, а й розповідь про його трагічну і героїчну долю, западе у ваші серця й неодмінно піднесе у духовному становленні і ставленні до тих, хто поруч!

ГОБІТИ НЕ ВМИРАЮТЬ!

Джон Роналд Руел Толкін

На віртуальній карті Планети Фантазії, напевне, "місто коледжів" Оксфорд посідає чи не найпочесніше місце. І коли згадати, принаймні, оксфордського професора і священика Чарлза Латвіджа Доджсона, який відомий світові під прізвищем-псевдонімом Льюїс Керролл, стає зрозумілим — чому.

Можна згадати ще одного оксфордського професора теології — Клайва Степлза Льюїса, автора численних дитячих казок про чарівну країну Наранію та багатьох фантастичних творів.

А коли до цих славнозвісних імен ще й додати прізвище професора історії середньовіччя та філології Джона Роналда Руела Толкіна — всі можливі запитання відразу знімуться, і захочеться слово "Оксфорд" позначити на карті лише прописними літерами, незвичайним шрифтом та ще й особливим кольором!

Саме про цього вченого-письменника, відомого сьогодні всьому цивілізованому світові, і піде мова.

Джон Роналд Руел Толкін народився 3 січня 1892 року у дивовижній країні, яка знаходиться в Африці, і називалася вона у ті часи дуже й дуже казково — Оранжева Республіка!

Так, так, не зводьте здивовано очі, бо це — не вигадка: саме так незвично й називалася країна з’яви на світ видатного письменника, яка згодом перебрала назву Південно— Африканська Республіка. До речі, з цією країною, скорочено — ПАР, ледь не від перших місяців своєї незалежності Україна має дипломатичні зв’язки. Але то так, між іншим…

Так от, мабуть, і сама поетична назва країни у далекій Африці, та й сам романтичний континент уже з дитинства наклали певний відбиток на малого Джона, що у майбутньому і привело його до казкової фантастики.

Недовго довелося майбутньому письменнику та вченому прожити в тій казковій Оранжевій Республіці: навесні 1895 року він із матір’ю їде на гостини до родичів у

рідну Англію, з якої колись подружжя Толкінів подалося до Африки. Погостювавши вдосталь, хотіли вже повертатися, коли раптом прийшла з Африки телеграма: у їхнього батька й чоловіка стався серцевий напад, і він помер…

Зрозуміло, що вертатись у чужу й далеку країну вже не мало ніякого сенсу, тож мати й син зосталися в рідному Бірмінгемі на своїй батьківщині, в Англії.

Більшу частину часу малий Джон проводить у заняттях із мамою: вона вчить його мов, літератури, історії. Тож коли Толкін пішов до школи, він уже знав чимало, й уроки спершу давалися йому досить легко.

Та ось, коли Джонові Толкіну пішов дванадцятий рік, помирає його матір, і хлопчина залишається під опікою католицького священика, який зумів не лише зразково виховати Толкіна, а й прищепити своїм суворим католицьким вихованням такі необхідні майбутньому письменнику і вченому риси, як наполегливість, старанність та обов’язковість.

Щоправда, коли говорити відверто, попри всі строгості малий Джон був уже й не такий домашній мазунчик. Навпаки, за найменшої нагоди він оддавав перевагу жвавим іграм, жартам, іноді дозволяв собі навіть і побешкетувати трошечки, щоправда — не злісно. Одне слово, у жвавості й непосидючості йому не відмовиш! Особливо, коли він уже перетворився на підлітка, або, як зараз прийнято в Англії висловлюватися, тінейджера. До речі, не гребував Джон Толкін у підлітковому віці й заняттями спортом: зокрема, він грав за збірну школи у регбі, а це, скажу вам, не така вже й легка гра!

Коли наблизився час думати про подальшу освіту, хлопчина побачив, що він через свої підліткові розваги дещо запустив заняття, а йому ж треба було неодмінно отримати державну стипендію для навчання в омріяному університеті, бо коштів не було ні в його опікуна, ні, зрозуміло, в нього самого…

І Джон одержимо засів за підручники, прислужилися йому й набуті ще в ранньому віці знання. Так, уже в шістнадцять років він знав латину, давньогрецьку мову, міг читати і спілкуватися французькою та німецькою, а згодом вивчив ще й кілька давніх мов і мову фінську, досить складну, але й цікаву. Володіючи таким чином десь із десятком мов, Джон Толкін уже в юнацькі роки захоплювався складанням нових, вигаданих алфавітів і навіть пробував створювати нові, штучні мови, що у майбутньому позначилося на його літературній творчості, коли він став творцем незвичайного казково-фантастичного жанру, віртуальної країни гобітів і її неперсічних мешканців-героїв.

Наполегливі заняття далися взнаки і принесли свої плоди: у грудні 1910 року Джон Толкін стає стипендіатом найпрестижнішого в Англії та й у світі Оксфордського університету! А це означало, що всі іспитові випробування він здав не просто на "відмінно", а "блискуче", як тоді позначались оцінки абітурієнтів і претендентів на державну стипендію. В університеті Джон Толкін обрав, зрозуміло, спеціалізацію з мови та літератури.

Заняття філологією підштовхнули Толкіна до власних літературних спроб. Починав він із віршів, у яких писав про якихось вигаданих химерних героїв, про їхні неймовірні

пригоди, про мандри у казкових країнах. Юнак надсилав свої вірші до видавців, але отримував відмови, тож на деякий час покинув писати й заглибився в чисту науку…

Після закінчення університету Джона Толкіна залишають в Оксфорді, й він починає викладати у рідному навчальному закладі. Невдовзі набуває репутації оригінального мовознавця й перспективного вченого як серед колег-викладачів, так і у студентів. А вже у тридцять сім років — на ті часи то було рідкісне досягнення! — Толкін стає професором Оксфордського університету! Доречно знову ж таки нагадати, що майже такий шлях пройшов свого часу й автор славнозвісної "Аліси в Країні Чудес"…

Невдовзі Джон Толкін одружився з дівчиною, яку кохав ледь не з десяти років! Вони зажили, як пишуть у казках, дружно та щасливо. Толкін викладав в університеті, займався науковими дослідженнями, а дружина виховувала дітей, яких було в них аж четверо — три сини й донька! Але так чи інакше, а література вабила професора, і він замислився над відновленням своїх літературних спроб.

Як згодом пригадував сам Толкін, книгу "Гобіт", яка принесла йому всесвітню славу, він написав випадково: перевіряв якось екзаменаційний твір та й наштовхнувся на чистий аркуш, на якому чомусь узяв і написав: "У землі була нора, а в норі жив собі гобіт"… Так би й зостався "Гобіт" одним— єдиним реченням, якби не діти. Саме на їхню вимогу він почав розповідати казку про якихось дивовижних істот, які називалися гобітами. Пригадуєте? Той же Льюїс Керролл свої пригоди Аліси теж спершу розповідав дітям, а вже потім записав свої розповіді й випадково видав книгою.

На превелике щастя мільйонів читачів, діти Джона Толкіна були не менш вимогливі, ніж знайомі дівчатка Керролла — вони теж попросили батька записати розказану їм історію про гобітів, що він і зробив. Записану казку професор поклав у шухляду і, напевне, був би й забув про неї, якби не щасливий випадок.

Якось одна з учениць професора Толкіна, котра десь колись почула від нього про гобітів, розповіла про них і своїй подрузі С’юзен Дагнел, яка працювала на той час у видавництві "Аллєн енд Ануїн" редактором. С’юзен звернулася до Толкіна з проханням надіслати їй рукопис на ознайомлення.

Професор не дуже охоче пристав на це прохання, але, як людина обов’язкова, знайшов рукопис і надіслав дівчині, хоча рукопис був лише в одному примірнику, а отже, міг і запропасти! Але, на щастя, такого не сталося (от що таке англійська королівська пошта!).

Коли С’юзен Дагнел прочитала казку Толкіна, то була просто захоплена! Але вона відчула, що казка не доведена до логічного завершення, і в листі до професора попросила, звичайно, повернувши з листом і сам рукопис, подумати над фіналом і дописати його. Професор знайшов вільну часинку — і закінчив казку: адже він був, як уже згадувалося, людиною обов’язковою…

Новий, завершений варіант рукопису дівчина віддала на ознайомлення директору видавництва. Той уважно прочитав казку Толкіна — і майже нічого в ній не зрозумів. Але редакторка не відходила від нього, переконуючи, що рукопис вартий уваги, і

директор оддав його для оцінки… своєму синові, якому було десять літ!

Син директора так само був у захваті — і невдовзі, дякуючи розумному хлопчині, рукопис побачив світ у вигляді окремої книги 1937 року…

Годі й говорити, що казкова повість Джона Роналда Руела Толкіна "Гобіт" одразу ж дістала величезний успіх у найширшого кола читачів різних вікових категорій — починаючи від п’ятирічних дітлахів і закінчуючи бабусями й дідусями пенсійного віку! Її видано різними мовами у десятках країн світу, а загальний тираж казки сягає восьми— значної цифри! Видається вона й сьогодні щороку і в Англії, на батьківщині письменника, і в Америці — і розкуповується відразу.

Не можу не згадати й того факту, що на вимоги читачів Толкін написав продовження "Гобіта", яке вилилось у три грубезних томи під назвою "Володар кілець", виданих протягом 1950–1951 років. За цією книгою створено у різних куточках світу безліч гуртків "толкіністів", які не лише вивчають творчість Толкіна, а й самовіддано грають у героїв його книг! А на їхніх майках можна побачити написи: "Гобіт Фродо — живий!" або: "Вперед, чарівнику Гендальфе!"…

На одному з оксфордських кладовищ, де поховано й автора славнозвісної "Аліси…", можна побачити сіру плиту з корноулського мармуру, що назавше заховала від мільйонів і мільйонів фанатичних шанувальників творця гобітів, на якій викарбувало напис: "Джон Роналд Руел Толкін. 1892–1973". Автор "Гобіта" прожив довге життя — вісімдесят років. Книга його живе досі та житиме ще дуже й дуже довго!..

НЕ ЗАБУВАЙТЕ НЕЗАБУТНЄ!

Еріх Кестнер

Детективний жанр у світовій літературі для дітей посідає сьогодні стабільне друге місце слідом за фантастичними й казковими повістями. Та це й не дивно, бо який іще інший жанр, як не детектив, примусить юних "пожирачів" книг забути про домашні завдання та обов’язки, про телевізор і комп’ютер, ба навіть — про приятелів, які нетерпляче ждуть тебе надворі й дивуються, чого це ти не йдеш, одне слово, — геть про все на світі, бо перед тобою — книга, яка веде крізь такі несподівані карколомні пригоди, що й подих перехоплює, дух забиває, прискорює серцеве биття аж до підвищення температури! А мама, спершу налякана твоїм незрозумілим станом, помацає лоб, кине погляд на книгу перед тобою — і все зрозуміє, а потім сором’язливо попросить: "Даси почитати, коли скінчиш?.." Бо це — Детектив!

До письменників, котрі започаткували цей надпопулярний жанр саме в літературі для дітей, належить всесвітньо відомий німецький прозаїк, володар Золотої медалі імені Г.Х.Андерсена за 1960 рік — наступний після легендарної Астрід Ліндґрен! — Еріх Кестнер. Саме йому та його славнозвісним детективним книжкам для дітей і віддамо належне…

Народився Еріх Кестнер 23 лютого 1899 року у славному німецькому місті Дрездені. Батьки майбутнього дитячого письменника були людьми незаможними: батько працював робітником на одній із дрезденських фабрик, а мати порядкувала вдома, не відмовлялася від будь-якої роботи, аби заробити гроші на освіту синові —

єдиній дитині в родині Кестнерів.

З перших же кроків по життю малий Еріх відчув уповні всі плюси й переваги такого "одиничного" становища, але не зловживав ними. Ось як сам письменник розповідав про це у своїй відомій автобіографічній повісті "Коли я був маленький": "Я був єдиною дитиною в родині, але не розбестився анітрохи і не почувався самотнім. Адже в мене були друзі! А їх ми знаходимо самостійно, на відміну від братів і сестер. Друзів ми вибираємо за власним бажанням і коли помічаємо, що помилилися, то можемо з ними й попрощатись. А от із сестрами та братами все по-іншому. їх, так би мовити, вам доставляють додому, і назад їх просто так не відішлеш…".

Отож, із своєї "одиничності" в сім'ї Еріх узяв для себе на користь такі майбутні риси характеру, як самостійність — а це, погодьтеся, дуже важливо, коли ти можеш вибирати й вирішувати сам, а не діяти за наказом, порадою чи підказкою інших! — та ще здатність бути справжнім другом.

З малих літ Еріх Кестнер вирішив стати вчителем. Цьому значною мірою сприяло те, що батьки його постійно здавали кімнату своєї невеличкої квартирки, аби в родині були додаткові кошти. А помешканцями, квартирантами в родині Кестнерів були переважно вчителі.

У тій же автобіографічній повісті, про яку я вже згадував, Еріх Кестнер пише про цей період так: "Я ріс у середовищі вчителів. Не у школі я зустрівся з ними вперше. Вони були у мене вдома! Я надивився на сині шкільні зошити й на червоне чорнило задовго до того, як сам почав писати й міг робити помилки… І коли дорослі, як вони полюбляють це робити, питали мене: "Ким ти хочеш бути?", я від усього серця вигукував: "Учителем!" Одне слово, ще не вміючи ні читати, ні писати, я вже хотів бути вчителем…".

Але що досить цікаво, за словами самого письменника, він "не вчити хотів, а вчитись! І зажадав стати вчителем лише для того, аби якомога довше зоставатись учнем… Справжні вчителі, покликані від народження, зустрічаються так само нечасто, як герої та святі…".

І Еріх Кестнер далі розповідає про зустріч, яка остаточно переконала його в тому, що все життя треба вчитися, навіть тоді, якщо ти сам — учитель! І хоча він обрав шлях дитячого письменника, бо не встиг закінчити учительську семінарію, з якої його забрали 1917 року на військову службу, але вчителем він, безумовно, був: адже можна вважати — і цілком справедливо та слушно! — що всі справжні дитячі письменники водночас є вчителями!

Так от, про зустріч, яка вразила Еріха Кестнера…

Якось письменник зустрівся із стареньким університетським професором, котрий нещодавно вийшов на пенсію. Кестнер поцікавився в нього, що він зараз робить.

У професора в очах спалахнуло почуття блаженства, і він вигукнув: "Учуся! Нарешті в мене для цього з'явився час!"

Як з'ясувалося, дідусь, що вже перейшов межу сімдесятиліття, щодня проводив у студентських аудиторіях, де дізнавався про нове для себе. Він годився в батьки

викладачам і в дідусі — студентам, з якими стрічався на лекціях. Він був членом багатьох світових академій. Ім’я його з величезною повагою вимовлялось у багатьох країнах світу. Все своє життя він учив інших того, що знав сам. І от нарешті, на схилі життя, зміг і сам учитися того, чого не знав. І саме від такої фантастичної можливості старенький професор перебував на сьомому небі!

…Військова служба для Еріха Кестнера закінчилася 1919 року, і він продовжив освіту вже в університеті. Там він остаточно визначається зі своїм життєвим вибором — стати письменником, і починає писати вірші, оповідання, гуморески для дорослого читача. Але паралельно пробує писати і для дітей. І ось 1928 року з’являється на світ його перша дитяча книга "Еміль і детективи", яка відразу завоювала неабияку популярність як у дітей, так і в дорослих, ще й була досить прихильно зустрінута критикою. Можна стверджувати, що ця книга стала головною для самого її творця.

Далі Еріх Кестнер пише й видає для дітей книги "Антон і Кнопка" (1931), у тому ж році виходить повість "Тридцять п’яте травня", через два роки, 1933, — "Летючий клас", і всі ці непересічні твори так само користуються незмінною популярністю у малих читачів.

Слід згадати той факт, що письменникові за своє творче життя, яке він розпочав у 1927 році, довелося пережити дві світові війни та ще й прихід до влади у Німеччині фашистів, які навесні 1933 року наказали палити на вогнищах, що забуяли по всій країні, разом із книгами класиків і дитячі книжки Еріха Кестнера, а йому самому на тривалий час заборонили займатися літературною працею. Проте, навіть у ті чорні часи книга для дітей "Еміль і детективи" Еріха Кестнера до вогнища не потрапила, бо була настільки популярною у німецької дітлашні, що її не наважилися спалити навіть фашисти!

Мабуть, і ця фантастична реалія значною мірою підштовхнула Еріха Кестнера, не зважаючи на всілякі заборони, у 1935 році написати продовження пригод Еміля й видати його у тому ж році під назвою "Еміль і троє близнюків".

До речі, коли 1928 року з’явилася вперше книга "Еміль і детективи", її молодий автор уже мав за плечима досвід журналістської праці, тож не дивно, що Еріх Кестнер так яскраво змалював у повісті репортера, який, по суті, був його автопортретом: енергійний, спостережливий і дуже й дуже добрий! Таким письменник залишався в усіх своїх книжках для дітей, таким він був і в житті. А ще — він був блискучим оповідачем, витівником, жартівником і фантазером, справжнім духовним батьком цілої плеяди німецьких дитячих письменників зі світовими іменами. Зокрема, своїм учителем називав його Джеймс Крюс, також лауреат Андерсенівської премії, і такі нині всесвітньо відомі творці дитячої літератури, як Міхаель Енде й Пауль Маар.

Своє письменницьке кредо, свої життєві погляди й позиції Еріх Кестнер формулював у словах-роздумах: "Життя не суцільно рожеве або чорне, воно строкате. Є добрі люди і злі люди, і добрі часом бувають злими, а злі — добрими. Ми сміємось і плачемо, й іноді плачемо так, ніби вже більше ніколи не засміємося, чи від душі сміємося, ніби ніколи й не плакали. Іноді нам щастить, іноді — навпаки, а трапляється

й так, що не було би щастя, так нещастя допомогло..." Такої точки зору на дійсність Еріх Кестнер і тримався протягом усього свого життя...

А про те, як народилася всесвітньо відома славнозвісна детективна дилогія Еріха Кестнера, він розповів докладно й дотепно сам у передмові до неї. Дозволю собі досить обсягову цитату, яка відразу заохотить вас до прочитання цієї книги, але перед цим нагадаю, як сам письменник ставився до всіляких передмов. "Передмова для книги, — казав він, — все одно, що садок перед домом: вона — одна з головних її прикрас. І я зовсім не хочу, аби відвідувачі просто так зашпортувались у мій дім. А книга — це і є мій дім".

Так от, про народження книги Еріх Кестнер писав так: "Історія з Емілем мене самого заскочила зненацька. Власне, я збирався написати зовсім іншу книжку. Книжку, в якій з переляку тигри клацали б іклами, а з фінікових пальм сипалися б додолу кокосові горіхи. І маленька тубільна дівчинка у чорно-білу пересмужку сама перепливла б увесь Тихий океан, щоб у Сан-Франциско, у фірмі "Дрінквотер і Кє", одержати зубну щітку...

Я гадав написати справжню пригодницьку повість про південні моря... Перші три розділи були вже цілком готові. Ватажок шибеників на прізвисько Швидка Пошта дістав свій складаний ніж, настромив на його лезо гарячі печені яблука і почав спокійно і швидко рахувати до трьохсот дев'яносто семи...

Раптом я не зміг пригадати, скільки ніг у кита!..

Одне слово, моя пригодницька повість перечепилася, сказати б, об китові ноги... Я все покинув, умостився на підвіконні і став дивитися на вулицю, сподіваючись: ану ж унизу з'явиться саме та історія, що я її шукаю. Тоді я кивнув би їй і сказав: "Будь ласка, підніміться сюди! Я так хотів би вас написати!"

Але історія не йшла і не йшла...

Тоді я вклався на підлозі й надовго замислився... І от коли я взявся лічити ніжки стільців і стола, щоб з'ясувати, скільки, власне, негренят або школярів стоїть тут у мене на килимі, мені спала на думку історія з Емілем.

Так чи не так, але та історія пригадалася мені саме тієї миті. Я лежав непорушно і всміхався своєму спогадові. І він наче заспокоївся, став довірливим і ступив крок до мене... Ту ж мить я схопив його і вже не пускав! Залишалося тільки сісти і все записати. Це я і зробив. Бо якби не зробив, ви не тримали б тепер у руках книжки про Еміля...".

Як бачите, навіть переднє слово автора захоплює читача, то що вже говорити про саму дилогію! Отож не лякайтеся слова "детектив", а сміливо беріться читати згадану дилогію: принаймні, смак до справжніх пригодницьких книг і розуміння, що таке справжній детектив, ці славнозвісні повісті сформують у вашій уяві, а це вже дуже й дуже немало! Та ще радив би всім не забувати слова Еріха Кестнера про те, що "найдорогоцінніше — це дитинство, все одно, радісне воно чи печальне. Не розлучайтеся з ним. Знаєте, більшість людей розлучаються з дитинством, наче знімають старого капелюха. Вони забувають його, як телефонний номер, що став

непотрібним. Життя видається для них, наче довга ковбаса, яку потихеньку з'їдаєш, і що з'їв, того вже більше не існує… Не забувайте того, що не забувається!..".

НЕ ХОЧУ ПИСАТИ ДЛЯ ДОРОСЛИХ!

Астрід Ліндґрен

В одному з численних інтерв'ю журналіст поцікавився у всесвітньо відомої дитячої письменниці із Швеції Астрід Ліндґрен: "А чому б вам не спробувати написати книгу для дорослих?" Відповідь письменниці була вичерпною і категоричною: "Ні, я не хочу писати для дорослих. Я хочу писати для таких читачів, які здатні творити чудеса. А чудеса творять діти, коли читають книги. Вони беруть наші убогі думки та слова, вони вселяють у них життя і блиск…" І цього кредо письменниця дотримувалася все своє творче життя. А на запитання, хто надихає її на створення дивовижних книг для дітей — власні діти, онуки, діти взагалі, — Ліндґрен однозначно відповідала, що одна-єдина дитина на світі може її надихати: та, якою була колись вона сама…

Серед тридцяти п'яти всесвітньо відомих книг, створених письменницею, чи не найпо— пулярніші у всьому світі дві її книги: "Пеппі Довгапанчоха" та "Пригоди Карлсона". От про історію їх створення і піде мова, тим паче, що вона досить цікава… Але спершу коротко про саму письменницю…

У Стокгольмі, столиці Швеції, на вулиці Далагатан стоїть старий будинок, вікна якого дивляться на невеличкий міський парк.

Про цей будинок у Швеції, та й у багатьох країнах світу, знає чимало дітей і дорослих, бо з 1941 року на другому поверсі тут мешкала Астрід Ліндґрен, десятки книжок якої перекладено майже півсотнею мов світу!

Листи у цей будинок поштарі доставляли не в поштарських сумках, а в мішках, які доводилося возити спеціальними візочками — така сила-силенна їх надходила до письменниці. Частенько на конвертах стояла не адреса Астрід Ліндґрен, а дитячим почерком було виведено: "Швеція, Стокгольм, Карлсону" або "Дівчинці Пеппі Довгапанчоха". І листи знаходили свого адресата, бо цих героїв книжок Астрід Ліндґрен знають геть усі!..

Народилася майбутня письменниця 14 листопада 1907 року у шведській провінції Смоланд, у звичайній селянській родині, і назвали її Астрід Анна Емілія Еріксон. Зрозуміло, батьки й гадки не мали, що їхня донечка стане у майбутньому всесвітньо відомою письменницею і "Першою жінкою Швеції", як її шанобливо величали земляки. Була вона ніби така ж, як і її ровесники, але відзначалася тим, що майже ніколи не розлучалася з книгами, була найзапеклішим читачем шкільної та сільської бібліотек, де читала чисто все підряд! А ще вона краще за всіх писала шкільні твори. Один із них — "Життя у нашій садибі" — не лише отримав першу шкільну нагороду, а й був надрукований у місцевій газеті, через що однокласники дражнили Астрід малою "Сельмою Лаґерлеф". І хто міг тоді подумати, що ця маленька непосида дійсно прославиться на весь світ!..

Справжню славу письменниці принесла вже її перша книга — про невсидющу, на перший погляд — розбишакувату і ні на кого не схожу, але водночас і схожу на

багатьох її ровесників, та й на саму письменницю, до речі, дівчинку з дивним ім’ям — Пеппі Довгапанчоха.

Як це дівчисько з’явилося в уяві письменниці? Тут можна відповісти прислів’ям: "Не було б щастя, та нещастя допомогло…".

Коли маленькій Карін, доньці Астрід Ліндґрен, було сім років, вона тяжко захворіла і лежала в ліжку кілька довгих місяців… Щовечора вона просила, аби мама розповідала їй якісь історії. Астрід Ліндґрен уже й не знала, про що розповідати, й доня сказала: "А ти розкажи про Пеппі Д овгапанчоху!"

Як згадувала сама письменниця, вона тоді "не спитала, хто це, і почала вигадувати дивовижні пригоди, які б відповідали незвичайному імені дівчинки".

Отак народилися ці історії, а згодом наче— й забулися. Та якось узимку письменниця… зламала ногу! Щоб якось розрадитись, вона почала пригадувати й записувати пригоди Пеппі, розказані доньці. Потім передрукувала їх і подарувала Карін на день народження, а один примірник надіслала до видавництва. Та невдовзі рукопис повернувся з відмовою.

Але ця відмова не образила письменницю, й вона через рік надіслала рукопис в інше видавництво, де пригоди Пеппі Довгапанчохи і побачили світ, одразу ж отримавши першу премію на конкурсі книг для дітей!

І звідтоді Пеппі Довгапанчоха, незвичайна вигадниця, фантазерка та мрійниця, чудовий, надійний друг, кмітливе розбишакувате руде дівчисько, переможно закрокувала планетою.

Книгу перекладали десятками мов, про неї знімали телепрограми і серіали, малювали комікси, робили радіопередачі і випускали кінофільми…

І хоча Пеппі Довгапанчоха має вже, так би мовити, "за плечима" майже шість десятків літ, але вона така ж дитина, як і герої інших славнозвісних дитячих книг — Джанні Родарі, Туве Янссон, Всеволода Нестайка з їхніми нестаріючими Цибуліно, Мумі-тролями та сонячним зайчиком Терентієм… Всі ці казкові герої лишаються і тепер ровесниками сучасних молодших школяриків, їхніми друзями, порадниками і найкращими партнерами в іграх і розвагах!..

А тепер — іще про народження одного з найвідоміших героїв Астрід Ліндґрен: про Карлсона, що живе на даху. Спершу Карлсона звали Лільонкваст і діяв він у казці Астрід Ліндґрен "В Країні між Світлом і Мороком". Цікаво, що на світ він з’явився теж завдяки Карін, доньці письменниці.

Якось дівчинка попросила маму: "Розкажи мені про пана Лільонкваста. Тільки нехай він буде добрим дядечком і неодмінно прилітає до дітей, коли вдома нікого немає!"

Відома річ: діти страшенно не люблять довго лишатися вдома на самоті, тому і вигадують собі усяких друзів, якщо поруч нема ні песика, ні кицьки, ні, принаймні, акваріума з мовчазними рибками…

І от на світ народився Лільонкваст, який прилетів до хворого самотнього хлопчини й забрав його із собою в Казкову Країну між Світлом і Мороком. Невдовзі з

Лільонквастом сталося щось дивовижне: він прилетів знову, та називався вже Карлсоном, і на спині у нього був… пропелер! Крім цих змін, Карлсон ще й оселився не десь у лісі, в хатині на галяві чи бодай у якомусь підвалі, а на самісінькому даху!..

Ось як розповідала письменниця про свою зустріч із Карлсоном: "Я побачила його, точніше, спершу почула якось уночі, коли мене мучило безсоння. Не спалося, можливо, тому, що за вікном щось довго дзижчало. А потім він влетів до кімнати, сів на ліжко й запитав, де можна знайти Малого. Я протерла очі — ні, це не сон, на моєму ліжку в стокгольмській квартирі сидів маленький товстенький чоловічок із пропелером на спині і кнопкою на животі.

— Ти хто? — спитала я. — Чому ти прилетів до мене?

— Я — найкращий у світі Карлсон, який живе на даху, — відказав чоловічок, — а прилетів я до тебе тому, що ти написала книжку про Пеппі Довгапанчоху.

Тоді я дала йому адресу Малого. Не назву цієї адреси, бо це таємниця… Скажу лиш, що в тому домі я мешкала колись у молоді літа, і Карлсон відтоді там і оселився. Все це було саме так, і я можу заприсягтися в цьому — на книжці про Пеппі!"

Як бачимо, досить цікавими були з’яви— народження згаданих книг Астрід Ліндґрен. Немає жодних сумнівів, що на них чекають пригоди ще не в одного майбутнього покоління малих читачів, бо ці книги таки справді — славнозвісні!

…Колись в одному з інтерв’ю Астрід Ліндґрен писала: "Діти — найвдячніші читачі, але й найвимогливіші: вони відразу вловлюють щонайменшу фальш, не терплять дидактики і висловлюють своє ставлення до нецікавої книжки елементарно просто: книжка летить у куток, а юний читач вибирає заняття більш веселе — ну, скажімо, береться за рогатку…".

Я переконаний, що дитина, котра прочитає хоча’б одну із двох книг Астрід Ліндґрен, про які йшлося вище, і не подумає кидати її в куток, а покладе на найпочесніше місце. Так само не подумає вона і про рогатку, а коли навіть та в дитини є, то вона зламає її і викине геть на смітник…

Коли говорити про нагороди й відзнаки, отримані Астрід Ліндґрен за свою творчість для дітей, то тільки їх перелік зайняв би не один десяток сторінок. Згадаю лише те, що письменниця — єдина у когорті дитячих письменників світу, лауреатів Андерсе— нівської премії, яка, як виняток, отримала Золоту медаль імені Г.Х.Андерсена двічі — у 1958 і 1986 роках, хоча у положенні про Андерсенівську премію сказано, що вона присуджується лише один раз! Астрід Ліндґрен заслуговувала на такий виняток, бо крізь усе своє життя, присвячене дітям, вона пронесла думку і віру в те, що "допоки на світі є діти — будуть і казки!.."

У ЦЬОМУ СВІТІ НЕМАЄ НЕМОЖЛИВОГО!

Туве Янссон

До плеяди казкарів — творців власних неперсічних героїв, котрі відомі дітям ледь не у всьому світі, безумовно належить видатна фінська казкарка, яка пише шведською мовою, — Туве Янссон.

Персонажі з її книг — родина Мумі-тролів, диваків і мудрагелів — давно

полюбилися дітям Європи. От і поговоримо про ці книги, які сприймаються цілісною епопеєю, такий собі авторський казковий епос. А щоб краще зрозуміти суть самої епопеї, зупинимося на біографії письменниці…

Народилася Туве Янссон 1914 року у Фінляндії, в родині митців. Батько майбутньої письменниці був відомим фінським скульптором, а мати — шведською художницею.

Цілком зрозуміло, що дівчинка зростала у творчій атмосфері, і шлях її, можна сказати, був визначений уже ледь не з перших кроків. Принаймні, поряд з улюбленими ляльками та іншими "дівчачими" іграшками-забавками малої Туве неодмінно лежали олівці та фарби: ще з дитинства вона приохотилася до малювання, якому не зраджувала все своє життя.

Можливо, через те, що батьків своїх Туве Янссон постійно бачила за роботою, дівчинка мала розважатися самостійно, що вплинуло, ясна річ, на розвиток її бурхливої фантазії. Навіть улітку, коли батьки перебиралися відпочивати на невеличкий острівець у Фінській затоці Балтійського моря, мама щось постійно малювала, а тато вирізав із каменю — на щастя, було його тут досхочу! — якісь химерні дивовижі.

Згодом Туве Янссон напише: "Напевне, я описала у своїх казках свою власну родину, принаймні, в той час, коли я була маленькою…".

Коли Туве Янссон виросла й остаточно визначилась у виборі власного життєвого шляху — а спершу вона була, так би мовити, чистою художницею! — надалі багато в чому допомагали їй яскраві спогади дитинства і нестримна фантазія.

Як уже згадувалося, п’ять місяців на рік родина Янссонів мешкала на острівці із розкішною природою. І спогади про цю красу перелилися на описи пейзажів у казках Туве Янссон. Скажімо, одного разу вона разом із мамою потрапила в чужий, заметений снігом аж по самий дах будиночок, і дівчинка уявила, що вони живуть у заметі! Згодом вона щось схоже описала про зимівлю своїх неперевершених казкових персонажів — Мумі-тролів.

Взагалі, слід зазначити, що фінський пейзаж — невід’ємна складова частина творчості письменниці. Уже й дорослою, як у дитинстві з батьками, кожне літо Туве Янссон проводила на малесенькому скелястому острівці у тій же Фінській затоці, і не в якійсь віллі чи розкішному котеджі, а у звичайнісінькій невеличкій рибальській хижці.

Напевне, і це незвичайне романтичне помешкання допомагало казкарці фантазувати й вигадувати нові та нові пригоди для своїх непосидючих героїв.

Про особливе ставлення Туве Янссон до пейзажу свідчать і її слова про те, що "світ дітей — це пейзаж, намальований яскравими фарбами, де добро і зло невіддільні одне від одного. У цьому світі є місце для всього і немає неможливого. Неймовірне перемішується з ясним і логічним. Дитина може з радістю сприймати страх і самотність, всю захоплюючу атмосферу жахів, але вона почувається ошуканою і покинутою, якщо немає втіхи, немає порятунку і немає дороги назад…".

Перша книжечка-картинка вийшла у Туве Янссон іще у 1938 році. Але відомою письменниця стала лише з виходом книжки— картинки під назвою "Що було потім? Книга про М’юмлю, Мумі-троля та крихітку М’ю" у 1952 році.

1953 року художниця — на той час Туве Янссон ще не написала жодного рядка своєї майбутньої славнозвісної казкової епопеї, а лише придумала мальованих персонажів — підписала контракт з одним із англійських видавничих синдикатів і змушена була працювати лише як художниця.

Саме з цього року починають з’являтися серіали малюнків "Мумі-троль", які не лише друкуються у десятках газет і часописів багатьох країн світу, а й виходять одна за одною окремими альбомами-книжками. Герої цих книжок-картинок, власне — своєрідних коміксів, стають улюбленцями дітвори ледь не всієї Європи через те, в першу чергу, що вони поводяться точнісінько так, як і звичайні люди — їх охоплюють ті ж самі пристрасті, але, водночас, вони ще вміють творити найдивовижніші чудеса!

Згодом Туве Янссон так згадувала про "художницький" період своєї творчої праці: "Спершу ця робота, поки вона була для мене новою, захоплювала повністю як нова форма самовираження. Але від самісінького початку було нелегко. Одну й ту ж саму ситуацію доводилося швидко множити у трьох — чотирьох малюнках. Я вдалася до постійної гонитви за сюжетами, що, по суті, є прокляттям для всіх авторів будь-яких серіалів. Справа дійшла до того, що, коли часом з’являлися мої друзі й розповідали про свої проблеми, у мене виникала потаємна думка: а чи не можу я використати їх як складники чергового сюжету?..

І тут мені зробилося лячно!.."

Саме цей щирий переляк і змусив Туве Янссон спинитися у нескінченній гонитві за новими й новими мальованими серіалами і звернутися до літературної творчості — засісти за казкові повісті!..

Сприяло, так би мовити, значною мірою цьому рішенню ще й те, що вигадані нею персонажі, народжені світлою фантазією зі спогадів і мрій її дитинства, стали комерційною поживою для багатьох ділків і бізнесменів.

Милих, добрих, вразливих героїв Туве Янссон почали виготовляти з марципанів і тістечок, із цукру й шоколаду, з мила та стеарину!.. їх жували, гризли, ковтали й нещадно спалювали всі, кому лишень заманеться!...

І, мабуть, саме стеаринові мумі-тролі, у яких під час горіння капало з їхніх похнюплених і страдницьких носиків, стали останньою крапкою: Туве Янссон по закінченні контракту категорично відмовилася від його поновлення, не дивлячись на казкові матеріальні вигоди, і взялася за перо — на наше з вами щастя!..

Перша книга одинадцятитомної казкової епопеї про Мумі-тролів та їхніх друзів називалася "Капелюх чарівника" і, на думку критиків, та й самої письменниці, була чи не найоптимістичнішою з усіх інших. До речі, вона виходила українською мовою у видавництві "Веселка" під назвою "Диво-капелюх".

Наступні книги казкової епопеї Туве Янссон, на відміну від першої, дуже світлої та оптимістичної, вже позначені деякими жахами, можливими передбачуваними катастрофами та страхітливими пригодами.

Це, мабуть, можна пояснити неабияким психологічним перевантаженням самої письменниці, виснажливою працею, та ще й тим, що сама Туве Янссон вважає: "Жодну

дитину не може захопити казка, якщо вона П не лякає".

Ця спрямованість на ляк відчувається вже в деяких назвах книг казкової епопеї: "Небезпечне літо", "Прилітає комета", "Муміни та велика повінь"… Погодьтеся, що можна чекати доброго від загрозливої і непередбачуваної комети або від повені?..

Але своїми казками письменниця ніби заперечує сама собі, бо кожна з казок, зрештою, закінчується щасливо. Маленькі герої Туве Янссон поводяться не лише як звичайні діти, а ще й уміють творити чудеса і з честю виходити з будь-якої складної і страхітливої ситуації переможцями!

Саме через це книги Туве Янссон завжди дають читачам і втіху, і радість, і порятунок, бо підказують вихід із скрути. А ще читачів приваблює особлива риса характеру, притаманна мумінам: вони здатні дивитися на світ очима інших, поважають чужу індивідуальність, якою б вона не була.

Якщо згадати нечисленні публічні виступи Туве Янссон — а виступати вона страх як не любила! — то основні критерії її творчості полягають у кількох постулатах: "Я ніколи не писала для певного віку. Пишу просто для себе. І буваю щасливою, якщо знаходжу відгук в інших". "Вигаданий світ моїх мумінів — це світ, за яким сумує у душі кожен із нас. Мріємо ми всі, та тільки не всі можемо зізнатись у цьому". "Дитячі письменники вигадують казки для власного задоволення"…

Остання книга про мумінів "Тато і море" з’явилася 1965 року, а у 1966 році Туве Янссон було присуджено Золоту медаль імені Г.Х.Андерсена.

Про цю визначну подію письменниця довідалася, коли перебувала на своєму улюбленому острівці. Ось як вона згадувала про це: "Медаль Андерсена я отримала у 1966 році, але через якесь непорозуміння мене не сповістили про це офіційно. Якось уранці на мій острівець припливли на човні з підвісним двигуном мій друг зі своєю дружиною. Вони привезли величезний букет польових квітів. На острівці їх, до речі, було дуже й дуже мало, бо він скелястий, кам’янистий… Поспіхом здершися на гору до мого помешкання, вони навперейми почали розповідати, що відтепер я зробилася знаменитістю — вони почули це по радіо.

Про що там, власне, йшла мова, вони толком і не відали, а знали тільки те, що тепер я — гордість нації!

Минуло досить багато часу, поки я дізналася, що ж сталося насправді, і можете лишень уявити, як я зраділа і запишалася!

Щоправда, потім я трохи злякалася, коли дізналася, що мені доведеться на церемонії вручення премії виголошувати промову…

Адже я не мала ані досвіду, ані таланту виступати публічно…".

Як не прикро про це говорити, але 1970 року Туве Янссон в одному з виступів попрощалася з Мумі-тролями, які так полюбилися дітлахам світу, і сказала, що надалі писатиме лише для дорослих…

Напевне, у цьому є свій сенс: адже епопея про мумінів є цілісною і завершеною Книгою з одинадцяти томів, і додати до неї навряд чи щось можна. І ця, за всіма ознаками таки справді славнозвісна Книга, лишається з нами і стане об’єктом читання

ще не одного покоління дітей різних країн світу!..

ПАМ’ЯТАЙТЕ НАЙДОРОЖЧЕ!

Отфрід Пропелер

До плеяди письменників, котрі присвятили своє життя і творчість найкращій частині людства — дітям, — належить, безумовно, і всесвітньо відомий дитячий письменник з Німеччини Отфрід Пройслер.

Народився Отфрід Пройслер у жовтні 1923 року в невеличкому німецькому містечку Файхенберг, у Богемії, де й минали кращі роки його дитинства, допоки у країні до влади не прийшли фашисти.

Війна жорстоко обпекла майбутнього дитячого письменника своїм безжальним огненним диханням. Може, саме ці страхітливі спогади й позначилися на його подальшому виборі власного життєвого шляху.

По війні, після закінчення вищого педагогічного навчального закладу, певний час Отфрід Пройслер працював учителем, був навіть директором школи, але потяг до письменства переважив, і з 1970 року Отфрід Пройслер стає професійним дитячим письменником, хоча й лишається чудовим педагогом і непересічним учителем до останніх днів свого життя — у своїх книгах.

Перші видання для дітей з прізвищем "Отфрід Пройслер" на обкладинці почали з’являтися наприкінці п’ятдесятих — початку шістдесятих років. Це, насамперед, — "Маленький Водяничок", що, так би мовити, випірнув до читачів 1956 року, та "Маленька Баба-Яга", яка прилетіла на мітлі до німецької малечі наступного, 1957 року.

Неабиякий успіх випав на долю книги дивовижних історій, розказаних письменником про "Розбійку Хоценплоце", що побачила світ 1962 року.

А далі почали з’являтися книга за книгою — і майже кожна з них сприймалася дуже гаряче й читачем, і критикою. Але, як уже мовилося, найбільший успіх припав на долю книжок про маленьких казкових створінь.

Якщо згадати про відзнаки письменника за його самовіддану творчість для малечі, то першою слід, мабуть, назвати Німецьку премію з дитячої літератури, яку Отфрід Пройслер уперше отримав уже 1963 року за чудовий переказ книги чеського письменника Йозефа Лади "Кіт Микеша", до речі, — володаря Золотої медалі імені Г.Х.Андерсена, найвищої міжнародної премії у царині літератури для дітей, так званої маленької Нобелівської премії.

Другу Німецьку премію письменник отримав 1972 року за дивовижну книгу "Крабат" з підназвою "Легенди старого млина", яка стала не лише сенсацією у німецькій дитячій літературі, а й вважається помітною, значною віхою у подальшому розвої дитячої літератури Європи в цілому.

Одне слово, якщо почати перераховувати всі відзнаки Отфріда Пройслера за творчість для дітей — доведеться списати кілька сторінок.

Мені свого часу пощастило не лише познайомитися з цим автором відомих книг, а й чимало спілкуватися, навіть заприятелювати з ним. Наші зустрічі відбувались у

Москві, Будапешті, Софії, Афінах, де в різні роки проводились міжнародні зустрічі дитячих письменників світу. І щоразу наші радісні побачення завершувалися багатого— динними розмовами, роздумами та гарячими дискусіями про книги для дітей. Чимало корисного взяв я для себе з поглядів Отфріда Пройслера на дитячу літературу:

"Наші діти дуже легко визначають марку автомобіля, вони дуже чітко почуваються в реальному сьогоднішньому світі, і вони знають точно, що Водяника насправді не існує на землі, але вони дозволяють себе зачарувати-зачаклувати й повірити в це...".

Як я вже натякав, Отфрідові Пройслеру, не за його бажанням, звичайно, довелося брати участь у другій світовій війні, перебувати у полоні в Татарстані, де він, до речі, вивчив російську мову, тож письменник бачив усі воєнні жахи на власні очі. А особливо закарбувалися йому у пам’яті страждання дітей. Саме тому по закінченні війни та поверненні додому Отфрід Пройслер заприсягнувся "ніколи не розповідати дітям про війну" — і дотримав свого слова до останнього подиху. Саме тому всі його книжки, про що б у них не йшлося, — завжди добрі, світлі, усміхнені й радісні і мають щасливий кінець, бо, за словами письменника, "кожний із нас ніколи не повинен забувати про інтереси та щастя дітей. Не забувайте найдорожче!.."

...Найвідомішою та найулюбленішою казкою дітлашні є "Маленька Баба-Яга", що вийшла вперше, як уже говорилося, 1957 року й нині налічує лише німецькою мовою наклад більше п’яти мільйонів примірників і перекладена трьома десятками мов народів світу, в тому числі — й українською.

Ось що розповідав сам Отфрід Пройслер про те, як він вигадав свою всесвітньо відому героїню:

"Якось увечері перед сном мої малі донечки поскаржилися, що вони бояться дечого страшнючого...

— Чого саме? — поцікавився я.

— Злих відьом!

Я спробував був утовкмачити їм, що в наші дні злих відьом боятися не слід, бо їх більше не існує.

— А чому?

"Хм, дійсно — чому?" — подумав я. Зізнатися, то раніше я про це просто й не замислювався. Гаразд, я досить-таки швидко знайшов відповідь. Так і народилась історія про Маленьку Бабу-Ягу, яку я згодом записав: для трьох моїх донечок і для всіх дітей, яким кортить узнати, чому в наші дні боятися злих відьом не варто".

Так і з’явилася на світ Божий Маленька Баба-Яга, котра виявилась анітрохи не злою, а наполегливо вчилась оволодівати чаклунськими таємницями, аби дарувати людям саме добро! А ще — веселити малих дітлахів, бо сам Отфрід Пройслер глибоко переконаний, що той, "хто багато й від душі сміється в дитинстві, той згодом не так швидко відвикає від цього".

Переконаний, що діти після знайомства з казковими повістями Отфріда Пройслера стануть набагато мудрішими та ліпшими в усьому. Адже письменник ніколи не

сумнівався, що тих, хто пише для дітей, "об’єднує спільна мета: допомогти їм стати дорослими, дати їм радість своїми книгами, зробити їх добрими й життєрадісними, одухотворити їхнє життя". А ще Отфрід Пройслер казав: "Допомогти дітям у процесі становлення я вважаю своїм головним завданням, аби вже, коли вони будуть дорослими, то могли б радісно згадувати своє дитинство". Для реалізації своїх життєвих планів він обрав казку, бо вважав, що "казка — дитя вічності, а отже — за нею майбутнє"! І всі без винятку казкові книги письменника підтвердили й утвердили це його переконання, а тому житимуть і в новому столітті!..

ДІТИ — ЛЮДИ, ЯК І ВСІ.

Коли б мені запропонували вибирати, скажімо, під час мандрівки на безлюдний острів обмежену кількість книжок, створених для малих читачів, безумовно, я зупинився б на жанрі літературної авторської казки. Адже саме цей жанр нині, та і раніше, — найбільш популярний і, так би мовити, найчитабельніший, бо користується незмінним попитом серед дітей усієї земної кулі.

Як відомо, саме в цьому жанрі літератури для дітей вона має найвищі здобутки і досягнення. Досить згадати хоча б такі імена, як Астрід Ліндґрен, Джанні Родарі, Туве Янссон, Джеймс Крюс та ще ряд всесвітньо відомих дитячих письменників-казкарів, котрі саме за свої казкові повісті отримали найвищу світову нагороду в царині літератури для дітей — Золоту медаль імені Г.Х.Андерсена.

У цьому нарисі йтиметься про одну із дивовижних дитячих письменниць-казкарок, а саме — про австрійську письменницю, теж лауреатку Андерсенівської премії, Крістіну Нестлінґер, книжки якої перекладені десятками мов народів світу, в тому числі — й українською, і читаються мільйонами дітей багатьох країн усіх континентів.

Якщо поглянути на біографію письменниці прискіпливо, то можна стверджувати, що в її житті чогось особливо незвичного і незвичайного не траплялося: все найфантастичніше і найцікавіше народжувалося безпосередньо в її фантазіях і виливалося-фіксувалося в непересічних книжках для дітей.

Народилася Крістіна Нестлінґер у Відні, столиці Австрії, 1936 року в родині середнього достатку, яка мешкала на околиці міста.

Дівчинка росла гострою на язик, розкутою і досить непередбачуваною у своїй поведінці і вчинках. Вона ніколи і ні за яких обставин не губилась, а завжди, так би мовити, вміла оволодіти будь-якою найскладнішою життєвою ситуацією.

Навчалася майбутня дитяча письменниця у середній школі гуманітарного спрямування, віддаючи перевагу штудіюванню літератури, іноземних мов і мистецтва. Після закінчення школи Крістіна вступає до Віденської Академії Мистецтв, бо відчула в собі неабиякий потяг до малювання.

Після отримання диплома Академії Нестлінґер деякий час працює художником—ілюстратором, проте її особисто не вдовольняв рівень її власних малюнків, і вона вирішує змінити свої мистецькі орієнтири — береться за перо…

Слід зазначити, що Крістіна Нестлінґер одразу почала свою літературну діяльність із творів для дітей, що трапляється дуже й дуже нечасто: переважна більшість відомих

дитячих письменників починала з літератури для дорослих, і, звичайно, — з ліричної поезії.

Дебютувала письменниця у літературі для дітей 1970 року книжкою "Вогненно-руда Фредеріка", на яку схвально відгукнулись як читачі, так і поважні критики.

Наступного року виходить повість "Три поштових грабіжники", а в 1972 році — відразу дві книжки: "Чоловік для мами" та "Геть огіркового короля!".

У подальші роки активної літературної роботи з-під пера Крістіни Нестлінґер з'являються на світ більше чотирьох десятків книг, що лишаються незмінно популярними. Окрім фантастичних і казкових повістей, вона пише оповідання, вірші, сценарії для радіо і телебачення. Можна тільки подивуватись і по-доброму позаздрити такій багатожанровій плідності і працьовитості письменниці!

А про якість усіх створених Крістіною Нестлінґер книжок годі й говорити: вона — лауреат майже всіх премій, які існують в Австрії для відзначення творів у галузі літератури для дітей, і не лише в Австрії, а й у ряді країн Європи. Зокрема, 1972 року письменниця стає лауреатом премії Австрії "За внесок у дитячу літературу", а наступного, 1973 року, їй присуджується одна з найпочесніших премій Німеччини — літературна премія "За кращу книгу для юнацтва".

Але й сьогодні чи не найкращою і найвідомішою книгою Крістіни Нестлінґер світова критика вважає фантастично-казкову повість "Геть огіркового короля!". Дехто із критиків і журналістів навіть охрестив письменницю за цю дивовижну повість "австрійською Астрід Ліндґрен". Проте вона зреагувала на це "звання" дуже коротко й однозначно, але — із збереженням щирої і глибокої поваги до об'єкта порівняння, такою фразою: "Ліндґрен — це Ліндґрен, а я — це я, і ми різні, кожна з нас по-своєму цікава!..".

Практично не можна назвати жодної книги, написаної і виданої Крістіною Нестлінґер для дітей, яка не стала б непересічним явищем, навіть — своєрідним відкриттям для читача, завжди несподіваним і радісним.

Можна стверджувати, що письменниця у своїх казково-фантастичних повістях для малих читачів зуміла поєднати дивовижним чином нестримну, бурхливу та химерну фантазію з актуальними проблемами сьогодення, в якому віднайшла та піддала гострій критиці ряд явищ, які до неї вважалися "необговорюваними" в літературі для дітей.

Сама письменниця про ці свої відкриття, про магістральний напрям своєї творчості говорить так: "У моїх книгах дуже багато фантастичних, казкових елементів, бо я люблю фантазувати. Але, крім того, спираючись на ці елементи, я досягаю кращого розуміння дітьми реального життя...".

Як уже згадувалося, справжній тріумф прийшов до письменниці з виходом фантастично-казкової повісті "Геть огіркового короля!". Цю незвичайну у багатьох відношеннях казкову повість майже одразу почали активно перекладати десятками мов народів світу, видавати нечуваними тиражами, і в багатьох країнах вона почала набувати не меншої популярності, аніж у рідній для Крістіни Нестлінґер Австрії. Можна стверджувати, що огірковий король переможно закрокував майже по всій

земній кулі, роблячи своїми "підданими" мільйони дітей!

До речі, слід зазначити, що після виходу книги "Геть огіркового короля!" вона була відзначена рядом як австрійських, так і зарубіжних літературних премій у царині літератури для дітей.

За всієї складності і глибини проблем, поставлених у цій славнозвісній книзі, вся вона просякнута щирим і дзвінким гумором, у ній дуже багато відверто забавного, комічного і справді смішного.

Крістіна Нестлінґер примудряється протягом усієї розповіді зберігати серйозну загальну інтонацію в той час, коли всі навколо просто, так би мовити, вмирають од реготу…

Якось в одному із численних інтерв'ю письменниця про цю особливість власного характеру сказала: "Смішні місця я пишу, коли у мене поганий настрій…". Щиро кажучи, можна було б зробити помилковий висновок, якщо орієнтуватися на цю фразу Крістіни Нестлінґер. Адже в її кращих і найпопулярніших у малих читачів книжках смішних місць чи не більше половини. От і виходило б, таким чином, що всі свої славнозвісні книги письменниця створювала у поганому гуморі, тобто — в такому стані вона проводить переважну частину власного творчого життя. Та зрозуміло, що це не зовсім так, а точніше — зовсім не так: у реаліях хоч Крістіна Нестлінґер і дещо поміркована жінка — таке життя! — але завжди була веселою, динамічною у спілкуванні будь із ким, з чудовим і загостреним почуттям справжнього гумору, як, власне, і герої її кращих книг.

Слід також зазначити, що письменниця ні в своїх книгах, ані в реальному житті ніколи не поділяє різко світ дітей на дві частини, як це роблять чимало інших літераторів, котрі пишуть для малого читача. Про подібний поділ вона висловлюється дуже чітко й однозначно: "Я не вірю у цілком щасливий або нещасливий світ дітей. Існує лише один світ, і діти варяться в ньому разом із дорослими".

Можна стверджувати, що основним лозунгом, дороговказом усієї творчості письменниці є її власний вислів, який звучить так: "Діти — люди, як і всі!"

В усіх творах героями Крістіни Нестлінґер на рівних виступають поруч із дітьми й дорослі — батьки, вчителі, сусіди. Проте все ж таки вона у будь-якій ситуації, за будь-яких подій — на боці дітей, як би вони не поводилися стосовно дорослих, принаймні, авторка завжди намагається знайти пояснення поведінці та вчинкам своїх малих персонажів. Та головне — письменниця дуже й дуже зацікавлена, аби діти й дорослі могли завжди порозумітися, знайти спільну мову і стати справжніми друзями.

Неперсічною подією як у літературі для дітей в Австрії, так і у власному творчому доробку письменниці стали свого часу дві її реалістичні, багато в чому — автобіографічні повісті: "Лети, хрущику!" та "Два тижні у травні", в яких Крістіна Нестлінґер од імені дев'ятирічної дівчинки розповіла про страхіття другої світової війни.

Сама вона пояснювала своє звертання до воєнної тематики так: "Я написала про це, щоб сьогоднішні діти розуміли, що таке війна. Війни не виникають самі собою, війни

плануються людьми та ними ж і втілюються…".

У 1984 році Крістіна Нестлінґер була проголошена черговим лауреатом премії імені Г.Х.Андерсена, а за книги "Увага! Пан Вранек виглядає ягням", "Хранитель привиду" і "Собаче життя" — удостоєна Австрійської державної премії з дитячої та юнацької літератури — цієї найвищої нагороди її батьківщини.

І хоча практично всі премії, які існують у Державі літератури для дітей, письменниця вже отримала, однак вона не полишає самовіддано і щедро працювати для найвдячніших у світі читачів — малих мудрагелів і фантазерів.

ГЕРОЇ ДИТЯЧИХ КНИЖОК. БРОНЗОВІЮТЬ!

Яких тільки пригод не трапляється з дитячими славнозвісними книгами, починаючи від їхніх непересічних народжень! Ті чи інші книги прочитуються наступними поколіннями по-іншому, ніж прогнозувалося автором, — от вам і пригоди! Переосмислюється ставлення до того чи іншого автора тієї чи іншої дитячої книги — от вам знову пригоди!.. Одне слово, кожне нове покоління, приймаючи в коло свого активного читання ту чи іншу славнозвісну книгу, неодмінно підштовхує її до нових пригод!

І, як на мене, одним із цікавих явищ, яке можна розглядати теж як дуже й дуже своєрідну пригоду, є створення пам’ятників — ні, не авторам, не письменникам! — героям славнозвісних книг!..

Поміж тисяч і тисяч монументів, створених вдячним людством на честь і в пам’ять своїх кращих синів і дочок, — героїв великих битв, геніїв науки та мистецтва, знаменитих мореплавців і мандрівників і, звичайно, письменників і поетів, — існує низка зовсім дивних, на перший погляд, і незвичайних пам’ятників персонажам, яких у житті не було, але вони існували та існують і донині в уяві мільйонів людей, у їхніх серцях і душах. А створені-вигадані такі герої були завдяки фантазії видатних письменників, знаних у всьому світі.

Ясна річ, що всі пам’ятники, які споруджено на честь героїв славнозвісних книг, перелічити просто неможливо: вони і народжуються, і вмирають по всіх усюдах постійно, отже від стежити їхні долі досить непросто. Але про деякі з найвідоміших із них я й розповім.

Важко назвати "Дон Кіхота" книгою, популярною у дітей, але — знаю напевне! — дехто з малих читачів знайомиться з цим світовим шедевром ще в десять — дванадцять літ! Пам’ятник цьому "лицареві печального образу" височіє у центрі Мадрида. Мігель Сааведра де Сервантес, "батько" Дон Кіхота, сидить у глибокому кріслі, поринувши в роздуми, а в його підніжжі бронзовіють Дон Кіхот на своєму вірному коневі Росінанті та його відданий зброєносець Санчо Панса на віслючку…

Відомі також пам’ятники Дон Кіхоту в Німеччині та на Кубі…

Немало читачиків-школяриків захоплювалися подвигами легендарного Робін Гуда. Пам’ятник йому встановлено у Ноттін— гемському палаці, на "Зеленій галявині Робін Гуда". Відлитий з бронзи 1952 року скульптором Д.Вутфордом, Робін Гуд поцілює з лука у своїх ворогів… І ще один пам’ятник цьому народному герою англійців

знаходиться просто у Шервудському лісі, у тому самому, де колись мешкала відважна ватага розбійак, які грабували багатіїв, аби допомагати бідним…

Не маю жодних сумнівів, що чимало наших молодших школяриків, принаймні хлопців, уже познайомилися з Д’Артаньяном та його друзями!

У Франції існує кілька пам’ятників цьому неперсічному літературному герою, ім’я якого знане ледь не у всьому світі. Зокрема, це бронзовий пам’ятник Д’Артаньянові у Парижі біля п’єдесталу пам’ятника самому Олександрові Дюма, його, так би мовити, "хрещеному батькові". Є пам’ятник цьому літературному герою і в місті Оші, столиці Гасконі, звідки він родом.

Слід сказати, що в житті існував так званий прототип Д’Артаньяна, з якого Дюма і написав свого героя. Це був капітан першої роти королівських мушкетерів, шевальє Шарль де Батц де Кастельмор…

А тепер подумки перенесімося до Сполучених Штатів Америки, до невеличкого провінційного містечка Ганнібал, що розляглося на березі легендарної Міссісіпі.

Саме тут народився й виростав, власне — провів кращі роки свого дитинства, видатний американський письменник Марк Твен. У цьому містечку, в самісінькому його центрі, стоїть бронзовий пам’ятник двом босоногим хлопчакам, відомим усьому світові, — героям безсмертних повістей Марка Твена: Тому Сойєру та Гекльберрі Фінну. Обоє вони зображені в розідраних штанцятах, а Гек ще й тримає за хвіст перекинуту через плече дохлу кішку!..

З невичерпними на вигадку оповідками знаменитого барона Мюнхгаузена наша дітлашня знайома, дякуючи блискучим перекладам Григора Тютюнника, вже ледь не з першого класу! У Німеччині, у Нижній Саксонії, в містечку Боденвердер, де колись мешкав справжній барон Карл Фрідріх Ієронім Мюнхгаузен, споруджено пам’ятник його літературному двійникові — герою книги німецького письменника Еріха Распе "Пригоди барона Мюнхгаузена".

Скульптор Бруно Шміц зобразив знаменитого вигадника, аби не сказати — брехунця, саме в ту мить, коли він, озирнувшися, помітив, що у його коня не вистачає задньої половини тулуба, відрубленої брамою турецької фортеці, і вода, яку п’є кінь із колодязя, вільно витікає ззаду. До речі, коли 1970 року Боденвердер відзначав двісті п’ятдесят років від дня народження свого уславленого в літературі земляка, з цього фонтана-пам’ятника протягом двох годин замість води лилося… пиво!..

Казки братів Грімм, поза всякими сумнівами, відомі нашим дітям ще з дошкільного віку, зокрема — "Бременські музики", за якими знято серіал мультфільмів.

У сучасному місті Бремені можна зустріти у вигляді пам’ятників героїв цієї казки майже на кожному кроці. Більше того, пам’ятник бременським музикам, виготовлений із бронзи, встановлений у самісінькому серці Бремена, на глибоке переконання його мешканців, має магічну силу.

За повір’ям, якщо стати до пам’ятника обличчям, взяти вислючка, що стоїть внизу піраміди, за передні ноги, заплющити очі і загадати бажання, то воно неодмінно здійсниться! А про те, що людей, котрим хочеться, аби їхні заповітні мрії здійснилися,

чимало, свідчать відполіровані до дзеркального блиску ноги віслючка.

До речі, брати Грімм, які створили чудову казку про бременських музик, відому ледь не всьому світові, за все своє життя у Бремені так і не побували…

В одному з попередніх нарисів розповідалося про двох дерев’яних чоловічків — Буратіно та Піноккіо. Як уже згадувалося, на батьківщині автора "Пригод Піноккіо" Карло Коллоді теж було встановлено пам’ятник дерев’яному хлопчику. Піноккіо зображений у бронзі разом із Доброю Феєю, котрій, за казкою, була тисяча літ, але виглядала вона дівчинкою з лазуровим волоссям, яка порятувала Піноккіо від злодюг і надалі опікувалася ним. Автором цього монумента казковому персонажу був один із найвідо— міших скульпторів Італії — Еміліо Греко…

І такі пам’ятники літературним героям стоять ще у багатьох країнах світу. Та обмежимося тим, що вже сказано, і нехай собі наші герої, відтворені навічно у бронзі, гідно зустрінуть нові пригоди, на які неодмінно чекатимуть нові і нові покоління вдячних юних читачів!

ПІСЛЯМОВА,

або

ШТРИХИ ДО ПОРТРЕТА ПИСЬМЕННИКА АНАТОЛІЯ КОСТЕЦЬКОГО НА ТЛІ ЙОГО РОЗДУМІВ ПРО ДИТЯЧУ ЛІТЕРАТУРУ І ВИХОВАННЯ ХУДОЖНІМ СЛОВОМ

…Відомий, люблений дітворою, він говорив тепер з усмішкою, що друкуватися почав "аж" у двадцять. Ще через два десятиліття вийшли останні за часом написання книги "Все про тебе та про всіх", "Як зробити день веселим?", "Бюро знахідок". А між цими творчими віхами — пошук гармонії у стосунках з ліричним героєм, натхнення й просто робота, без якої не справдяться ні талант, ні ім'я.

Ще було навчання в аспірантурі, кандидатська, викладання там же, в Київському університеті імені Т.Г.Шевченка, але поезія — передовсім. До читача прийшли нові книги (щастило, то й дві на рік), а до їхнього автора — визнання. Ось лише кілька тому свідчень.

Агнія Барто: "У точних за формою рядках Анатолія Костецького відчувається м'якість української мови. І добре, що він — вигадник! Вигадує різні захоплюючі історії…".

Сергій Михалков: "Літературні прийоми, побудовані на тому, що реальна дійсність переплітається з уявною, дають гарні можливості для всебічного дослідження багатоликого образу трудівника, для точного виявлення соціальних мотивів, для того, щоб читацька думка звернулася до змістовних узагальнень. Так написані книги віршів Анатолія Костецького…"

Богдан Чалий: "В жодного поета не знайде читач стількох шкільних сюжетів. Анатолій Костецький — один із чільних співців шкільної вольниці. Тепло, але часом і дошкульно, говорить він із нашим школярем — володарем чи не найважчого в світі портфеля. І не без моралі. Рідкісно поєднуються в нього вагома сатира з цілющою батьківською усмішкою".

"Винятковий хист захоплюючої розмови з дітьми" у А. Костецького відзначив

Анатолій Алексія.

Літературознавці вже помітили: Анатолію Костецькому щастило ніби не виходити з віку своїх героїв. Без знання психології дітлахів, вміння перевтілюватися й невимушеного, філігранного володіння технікою слова, цього, звісно, не досягнеш. Отож далеко не кожному, навіть маститому, літератору вдається ненав'язливо увійти в дитячий світ. Чи не тому так мало цікавих книжок для дітей молодшого шкільного віку? Це запитання я переадресував своєму співбесідникові (розмова з Анатолієм Костецьким відбулася за кілька років до передчасної смерті письменника).

Кореспондент: — Сьогодні досить відчутний скепсис навіть щодо самого поняття "виховання". Чимало хто вважає — у колективі взагалі неможливо виховати дитину…

Анатолій Костецький: — Дивлячись, яку мету при цьому переслідувати. Якщо хочемо одержати колективіста, то тут, звичайно, наша школа працює добре. А от індивідуальність… Тут можна тільки поспівчувати вчителям. Я знаю багато самовідданих, талановитих педагогів, які прагнуть щось змінити, але — де там! Тридцять-сорок п'ять дітей у класі. І тільки сорок п'ять хвилин — урок. Що можна встигнути за цю хвилину, відведену на кожного? Нічого!

І все ж, і все ж… Щось опирається цьому, на жаль, реальному станові речей. Невже безвихідь? А втім… Взяти хоча б нашу гуманітарну, художню сферу, як відомо, теж покликану виховувати. І тут на парадокс наштовхнешся. Ми навчилися відверто говорити про суспільні проблеми, дивитися правді в очі, безжалісно розвінчувати в літературі, кіно, на сцені бездуховність підлітків, досліджувати причини їхньої жорстокості, пияцтва, наркоманії, — навчились не лише звинувачувати, а й розуміти їх, нарешті, каятися, але майже нічого не робимо, щоб не втратити наступні покоління…

Літературу я поставив би тут на особливе місце, і не тому, що сам письменник. Адже, погодьмося, переважна більшість мистецтв знову ж таки спрямована на колективне сприйняття. Дитина — не виняток. Та й ще: рідко, дуже рідко відвідують дітлахи музеї, театри, художні виставки, філармонію. Чи такі вже батьки наші, чи умови життя, що їм важко вибратися. Натомість — культпоходи! В театр — класом, у музей подивитися живопис, скульптуру — класом. Звичайно ж, увага дитини розпорошується. Вона не може зосередитися ні на творі, ні на своїх відчуттях.

А книга? Саме вона й дозволяє малому залишитися наодинці. Хором не будеш читати. Ну, бува, вчителі читають або письменник виступає перед дітьми. Але це — акція, той же театр. Тому й кажу: у вихованні книга займає найперше місце. Якби ще вчителі та навчили учнів самостійно працювати з нею. А коли дитина вмітиме працювати з книгою, тоді, нарешті, у вчителя і час з'явиться. Адже він зможе прийти на урок і не втовкмачувати дітям те, що своїм твором хотів донести письменник. Досить поставити завдання: діти, прочитайте таку-то казку на завтра і спробуйте висловити все, що відчуваєте при цьому. І вже навіть по тому, як дитина розповідатиме, які думки у неї виникли, відчуття, як вона зрозуміла той чи інший твір, — перед учителем відкриється і психологія, і структура мислення дитини.

Кор. — Невже телевізор — перший і незамі— нимий казкар і вихователь

сьогоднішніх дітлахів?

А. К. — На жаль. Я знаю багатьох молодих батьків. І от: розкажи що-небудь чи почитай уголос, звертається до тата чи мами дитина. "Прочитай!" — благає. "Ну, прочитайте!" — вже не витримую і я. Може, педагог у мені тоді говорить. Та хіба ж і без того важко збагнути душевний стан дитини? Адже читає книгу рідна їй людина, і дитя буквально всотує у себе і слова, і найтонші інтонації голосу. А коли щось незрозуміле — можна, не боячись, запитати, і тут же одержати відповідь. Нехай би частіше були в сім'ї подібні хвилини. Живе, безпосереднє спілкування — що може замінити його?

А в нашому випадку? "Відчепися, ніколи!" В кращому разі — поставлять диск або ввімкнуть комп'ютерну гру. От і розповідає він казки пластмасовим, стандартним, мільйоннотиражним голосом.

Кор. — Здається, ровесникам Вашого дитинства тут поталанило більше. А Вам самому — безперечно. Все було: і бабусині казки, пісні й соковита народна мова, просторі луки поблизу Козинки, над якими з весни до схилку літа велично кружляли лелеки. І лише потім — столична школа, технікум електроніки, сериозш успіхи в плаванні… Ви — дитячий письменник. Кажуть, ним треба народитися…

А. К. — Можливо. Але багато залежить від оточення, від контексту, в який ти потрапиш. Я — з учительської родини. У чотири роки навчився читати, а в п'ять — уже писав. І в п'ять же, коли мене запитували, ким я буду, відказував: "Письменником!"

І ще — Михайло Стельмах. Не знаю, як би склалася моя літературна доля, коли б не він. Бувало, тиждень-другий я не подавав голосу, і Михайло Панасович телефонував мені сам.

Кор. — Позитивний герой… Я навмисне вжив це словосполучення, котре нині у багатьох викликає роздратування. Звісно, можна було б і тут покепкувати над улюбленими закликами наших недавніх ідеологів до створення в літературі, на екрані й сцені позитивного героя, — але що з того? Потреба мати приклад для наслідування, робити своє життя з когось у дітях природна, як дихання. Мовлю не тільки про Д'Артаньяна або Тимура…

А. К. — З підлітками складніше, а от щодо молодших школярів, то позитивний герой обов'язково повинен бути! Тільки, по щирості, зараз я не бачу його.

Кор. — А хто може претендувати на цю роль?

А. К. — По-моєму, добрий… супермен. Щоб він був і фізично могутнім, і зростом високий. Діти це люблять. А якихось там хитрунів вони не приймають і не сприймають.

Кор. — Отже, сила і добро в пошані у нинішніх дітлахів?

А. К. — Сила і Добро — для мене класичний приклад позитивного героя. Але — чому саме він? Як відомо, діти у цьому віці страшенні егоцентристи й егоїсти. Вони, так би мовити, увесь світ стягують на себе. Тобто герой завжди повинен замикатися на дитині.

Ще я помітив (колись про це навіть статті писав), що в якості героя діти краще сприймають якусь нелюдську істоту — Буратіно, Цибуліно, лялькових персонажів. А

якщо герой — людина, то доросла. Бо дитина росте, і їй цікаво, як виходити у дорослий світ. По-друге, через той же егоцентризм дитина все міряє на себе. Бачить дорослого і каже собі: от він сильний, розумний, і я таким хочу бути, і я таким стану.

Свого ж ровесника, більш вдатного, заздалегідь сильнішого, наділеного ще безліччю відсутніх у неї самої чеснот, — як сприйме? Та ще коли їй без кінця нагадують, що це хтось інший, а не вона, може перестрибнути через прірву, вміє плавати, багато разів підтягуватися на перекладині?.. Ніяк, дитині це нецікаво, і з огляду на притаманний їй егоїзм вона психологічно відштовхує такого героя від себе. А в нас чомусь вважають, що малечі неодмінно потрібні діти-герої. Як на мене, то вони можуть лише відтінювати, краще виокреслювати героя дорослого.

Кор. — Анатолію Георгійовичу, Ви часто й залюбки виступаєте перед дітьми. Мовби заохочують вас до цього, скажемо, й неабиякі акторські дані, голос, інтонація, дикція…

А. К. — Не це головне. Я охоче апробовую нові, ще не друковані вірші в дитячій аудиторії. Дехто ж із моїх колег просто боїться постати перед нею. Бо діти не пасивні спостерігачі. Інколи вони можуть одразу помітити у твоєму вірші таке, на що не зверне увагу жоден редактор. Ще й тому, між іншим, у нас виходять невиразні книжки. Діти бачать фальш і по-своєму безпосередньо говорять про це. Не кожен автор здатен витримати таку критику. А якщо її багато…

Кор. — Може, і з Вами щось подібне траплялось?

А. К. — Так. І це, зізнаюсь, було для мене повною несподіванкою. Адже перед тим я читав вірш "Новий закон" багатьом своїм знайомим, і він подобався їм. Та ось: прочитав вірша і питаю у другокласників:

— Ну як, діти, ви прийняли б такий закон?

Чую голоси: так, так… А одна дівчинка встає: ні!

— Чому?

— По-перше, — відказує, — у батьків вихідний день. Ми з ними бачимося щодня. Адже й батьки хочуть піти удвох, скажімо у той же театр. Чому ж їх не повинні пускати без мене? Ні, не приймаю я такого закону.

Ну, хіба не обеззброює така "дитяча" логіка? Тут мимоволі починаєш іще вимогливіше ставитися до себе. Так, між іншим, і вчителі повинні бути уважними навіть до "дрібниць" у стосунках зі своїми підопічними. Адже ті все помічають: і зачіску, і настрій, гаразди й негаразди вчительки, що і як вона сказала. Як — теж важливо. Переконаний: майбутнім педагогам, особливо мовникам і літераторам (вчителі початкових класів — вони, сказати б, — універсали), дуже потрібен спецкурс ораторського, акторського мистецтва у педагогічних вузах та університетах. І якомога насиченіша практика. Без цього важко почуватися розкутим, оволодіти класом, захопити його лише новою інформацією.

Кор. — І все ж… Яка найбільша творча втіха письменника Анатолія Костецького?

А. К. — Мабуть, ця… Коли якогось дня надійде до тебе лист від крихітного створіння. І напише та дівчинка, що сама вона з Мінська, а цього літа була в Києві і у видавництві "Початкова школа" придбала книжку "Мої та твої таємниці". Одразу

почала читати її. Хоч і повільно, з допомогою мами. "Але мені й книжка подобається, і мову українську я вже трохи знаю, а хочу знати її краще. Тоді я прочитаю всі Ваші книжки".

Чи може бути щось дорожче для письменника, ніж це визнання? Премії, лауреатство, хоча й ними не обділила його доля, участь у нарадах, де чується мова ледь не всіх країн і народів, — все це раптом здається таким дріб'язковим. Може, навіть заради одного такого листа варто щодня прокидатися о п'ятій, ставити на плиту чайник, вмикати за звичкою транзистор, і на раптово віднайденій душевній хвилі поринати в роботу.

Олександр Кавуненко,

кореспондент журналу "Початкова школа"